

T.C.

**KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**NAHÇIVAN YER ADLARIYLA TÜRKİYE'DEKİ YER ADLARININ DİL
ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Işıl ÖZKAN

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ**

KARS-2012

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Işıl ÖZKAN'a ait Nahçıvan Yer Adlarıyla Türkiye'deki Yer Adlarının Dil Özellikleri Açısından Karşılaştırılması" konulu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı
Prof. Dr. Selçuk URAL
Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞENEL
.....
.....

İmza

.....
.....
.....

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2012 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	I
SUMMARY	III
ÖN SÖZ	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YER AD BİLİMİ	4
1. Adlandırma.....	4
2. Türklerde Ad Verme Geleneği.....	6
3. Türkiye’de Yapılan Yer Adı Bilimi Çalışmaları.....	9
4. Yer Adlarının Değiştirilmesi.....	13
5. Yer Adlarını Tasnif Çalışmaları.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

YER ADLARININ KÖKEN BAKIMINDAN İNCELENMESİ.....	43
1. Nahçıvan’daki Yer Adları Kökeni Bakımından İncelenmesi Ve Türkiye’deki Karşılıkları.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YER ADLARININ OLUŞUM YOLLARI	46
1. Nahçıvan’daki Oykonimlerin (Köy, Kasaba, Şehir vb. Yaşam Alanları) Oluşum Yolları, Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye’deki Karşılıkları	46
1.1. Nahçıvan’daki Oykonimlerinin Oluşum Yolları ve Türkiye’deki Karşılıkları.....	46
1.2. Nahçıvan’daki Oykonimlerin (Köy, Kasaba Adlarının) Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye’deki Karşılıkları.....	51
2. Nahçıvan’daki Horonimlerin (il, Vilayet, Bölge, Ülke Adları) Dil- Anlam Özellikleri ve Türkiye’deki Karşılıkları:	105

3. Nahçıvan'daki Urbanonimlerin(Mahalle, Cadde, Sokak, Meydan, Park vb.) Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye'deki Karşılıkları	115
4- Nahçıvan'daki Oronimlerin (Dağ, Dere, Tepe, Düz, Yokuş, Ova, Mera, Otlak vb.) Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye'deki karşılıkları.....	131
4.2. Görünüşü, benzerliği ve şekline göre oluşan oronimler.....	136
4.3. Antroponimlere (Şahıs Adı) bağlı olarak ortaya çıkan oronimler ..	136
4.4. Etnonimlere (Boy, kabile, Millet Adları) bağlı olarak oluşan oronimler	137
4.5. Oyonimlere(Köy, Kasaba, Şehir vb. Yaşam Alanları) Bağlı Ortaya Çıkan Oronimler.....	139
4.6. Fitonimlere (Bitki Adları) bağlı ortaya çıkan oronimler.....	139
4.7. Zoonimlere (Hayvan Adları) bağlı olarak meydana gelen oronimler	141
4.8. Sayı adlarıyla oluşturulan oronimler	143
4.9. Belirli bir olaya bağlı ortaya çıkan oronimler	144
4.10. Sanat ve meslek adlarıyla ilgili oluşan oronimler	145
5. Nahçıvan'daki Dromonimlerin(Ulaşım Yolları, Köprü vb. Adlar) Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye'deki Karşılıkları	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YER ADLARININ BAZI GRAMER ÖZELLİKLERİ	149
1. Nahçıvan'daki Toponimlerin (Yer Adlarının) Fonetik Özellikleri ve Türkiye'deki Karşılıkları.....	149
1.1. Tek Heceli Oyonimler	149
1.2. İki Heceli Oyonimler.....	149
1.3. Üç Heceli Oyonimler	150
1.4. Dört Heceli Oyonimler.....	150
1.5. Beş ve Daha Çok heceli Oyonimler	150
2. Nahçıvan'da Morfolojik Yolla Ortaya Çıkan Toponimler ve Türkiye'deki Karşılıkları.....	151
3. Nahçıvan'da Sentaktik (Söz Dizimsel) Yol İle Oluşan Yer Adları ve Türkiye'deki karşılıkları.....	168
3.1. Takısız İsim Tamlaması İle Oluşan Yer Adları	168
3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması Yoluyla Oluşan Yer Adları.....	170
3.3. Birinci Tip İsim Tamlaması İle Oluşan Yer Adları	171

3.4. İkinci Tip İsim Tamlaması İle Oluşan Yer Adları	173
3.5. Üçüncü Tip İsim Tamlaması İle Oluşan Toponimler	179
SONUÇ	181
KAYNAKÇA	188
ÖZGEÇMİŞ	193

NAHÇIVAN'DAKİ YER ADLARIYLA TÜRKİYE'DEKİ YER ADLARININ DİL ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

ÖZET

Yer adları (toponimler) milletlerin sahip olduğu kültürel değerlerin en önemlilerindedir. Bir ülkenin yerleşme tarihi, boy ve etnik yapısı, geçmişine ait hayat tarzı ve zihniyet unsurlarının tümünün geleceğe taşınması yer adlarıyla mümkün olmaktadır.

Bu çalışmada Adil Bağirov, tarafından kaleme alınan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin toponimler sisteminin tarihî ve dilsel açıdan araştırma konusu edildiği “Adil Bağirov, Nahçıvan Toponimlerinin Lengüistik Özellikleri, Bakü, Elm, 2002” adlı eser doğrultusunda Nahçıvan yer adlarıyla Türkiye'deki yer adları oluşum yolları, semantik, etimolojik, fonetik, morfolojik ve sentaktik özellikler bakımından karşılaştırmalı olarak incelenerek çeşitli özellikler açısından benzerlik gösteren toponimlerin yanında eş toponimlerin de tespiti yapılmıştır. Böylelikle yer adı vermede etkili olan ortak Türk geleneğinin ortaya çıkarılması ve Türk dünyasının bir bütün olduğunun vurgulanması amaçlanmıştır. Bunun için “Nahçıvan Toponimlerinin Dil Özellikleri” adlı eser Azeri Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Ardından eserde yapılan tasnif esas alınarak Türkiye'deki yer adları bu tasnife göre; oykonim, horonim, urbanonim, oronim ve dromonim olmak üzere gruplandırılmıştır. Türkiye'deki yer adlarının tespitinde ise İçişleri Bakanlığının “Köylerimiz” adlı kitabı ve Harita Genel Komutanlığı'nın verilerinden yararlanılmıştır. Nahçıvan ve Türkiye'deki yer adlarının karşılaştırılması çalışmaları sonucunda Türk kavim adlarının Türkiye ve Nahçıvan topraklarında yaşadığı sonucu başta olmak üzere, adlandırmada birebir aynı kullanılan yer adlarının varlığı ve yer adlarıyla ilgili birçok ortak özelliğin bulunduğu, farklılıkların ise oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Geçmişteki tarihî sürece, siyasî yönlendirmelere rağmen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Türkiye'dekiyle ortak ve paralel adların kullanılması aynı soydan gelen Türk

topluluklarının, ortak Türk kültürünün bir sonucu olarak aynı adlandırma geleneğini kullanmalarıyla ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, Türkiye, yer adları, karşılaştırma, eş toponim, oykonim, horonim, urbanonim, oronim, dromonim.

Işıl ÖZKAN

**COMPARISON REGARDING THE LANGUAGE
CHARACTERISTICS BETWEEN THE TOPONYMS IN NAKHCHIVAN
AND TOPONYMS IN TURKEY**

SUMMARY

The toponyms are one of the most important cultural values possessed by the nations. The transfer to future of a settlement history of one country, its size and ethnic structure as well as all matters concerning their life styles and turn of minds is possible through the toponyms.

In this research, has been performed the comparison of Nakhchivan toponyms which were analyzed in the line with the work named “language characteristics of Nakhchivan toponyms” prepared by Adil Bağırov where the toponym system of the autonomous republic of Nakhchivan had been researched from the cultural and religious point with the Turkish toponyms from their evolution way, their semantic, etymologic, phonetic, morphological and syntactic characteristics and also has been determined couple toponyms in addition to the toponyms showing similarities in various characteristics. Hence it was aimed to bring to light the common Turkish tradition being active in giving toponym and to emphasize the integrity of the Turkish world. For that the work named “Language characteristics of Nakhchivan Toponyms” has been translated from Azerbaijani Turkish to Turkish of Turkey. And next based on the classification made in the work, the toponyms found in Turkey have been classified in the following groups: village and town names, county names, district names, geographical names and traffic way names (such as roads, bridges, etc...). The work named “Our Villages” prepared by the Ministry of Interior as well as the data procured by the General Command of Mapping have been used during the determination of toponyms in Turkey. In consequence of the comparison of Nakhchivan and Turkish toponyms it was determined first that Turkish tribe names had lived in Turkey and Nakhchivan lands, that there were exactly the same toponyms and lots of common

characteristics between the toponyms, that the differences were quite few. Despite the historical process as well as political orientations in the past the use of common and parallel toponym in the autonomous republic of Nakhchivan and Turkey is relating to the use of same toponym custom of connate Turkish people as a result of a common Turkish culture.

Key Words: Nakhchivan, Turkey, toponym, comparison, evolution way, couple toponym, village names, county names, district-street-avenue names, geographical names, traffic way-bridge names.

Işıl ÖZKAN

ÖN SÖZ

Yer adları nedensiz ve rastlantı sonucu verilmiş adlar değildir. Tarihi, coğrafi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin sonucu olarak bilinçli yapılan adlandırmalarla ortaya çıkan ürünlerdir.

Yer adları milletlerin var oluşunu belgelendiren, onları nesiller boyu yaşatan milletlerin dününü bugüne taşıyabilen, bir milletin tarihinin başlangıcını, hangi süreçlerden geçtiğini, kimlerle etkileşim içinde olduğunu ve çeşitli dil özelliklerini ortaya koyan çok önemli belge niteliği taşıyan kaynaklardır.

Türk milleti, eski çağlardan beri yer adlarının ehemmiyeti konusunda sahip olduğu bilinçle arazi parçalarını adlandırıp belirtmede çok titiz davranmıştır. Dağlar, ovalar bir yana en küçük arazi parçalarına bile ad verirken adeta bir dilci bir coğrafyacı hassasiyetini göstermiştir.

Türk milletince yer adları, mukaddesleştirilen, vatan tutulan toprakların tapu senetleri olarak görülmüş, vatan tutulan her yere, verilen adlarla Türklük damgası vurulmuştur. Yer adı verilirken Türk boy adları başta olmak üzere, şahıs adları, iklim, bitki örtüsü, çeşitli canlılar, arazi yapısı, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler esas alınmıştır.

Türk yer adlarının en önemli özelliklerinden biri de bu adların verilisinin Türk kültüründe bir gelenek halinde karşımıza çıkmasıdır. Bu alandaki araştırmalar derinleştirebilirse eğer, Türk yer adları bütün Türk dünyasını birleştirici ve bütünleştirici bir disiplin haline gelebilir. Çünkü yapılan çalışmalar bu geleneğin önemli bir bölümünü, yerleşilen yurtlara verilen Türk boy ve kabile adlarının oluşturduğunu göstermiştir.

Yapılan bu tez çalışmasının amacı da çeşitli boylardan meydana gelen, dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılan ve kurduğu devletlerin çokluğuyla dikkat çeken bir kavim olan Türk milletinin farklı coğrafyalarda farklı devletler kurmuş olsalar dahi Türklük kavramından söz ettiren ortak Türk kültürünün her zaman var olduğunu bir kez daha ifade etmektir.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki yer adlarıyla Türkiye'deki yer adlarının verilişî lengüistik açıdan karşılaştırılarak adlandırmadaki ortak Türk geleneğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Nahçıvan'daki yer adlarıyla Türkiye'deki yer adlarının verilişindeki ortaklıkların tespitiyle Türk ad verme geleneğine, Türk kültürüne bir nebze de olsa hizmet etmenin mutluluğunu duyarken, öncelikle beni bu alanda çalışmaya yönlendiren, yol gösteren ve destek olan kıymetli hocam Yrd. Doç.Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmalarım sırasında bana manevî destek olan hocam Yrd. Doç. Dr. Kürşat Öncül'e ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Kars, 2012

Işıl ÖZKAN

KISALTMALAR

bs.	Baskı, basım
bk.	Bakınız
C	Cilt
Haz.	Hazırlayan
KBY	Kültür Bakanlığı Yayınları
md.	Maddesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
TDAD	Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDAV	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Üniv.	Üniversite
vb.	Ve benzeri
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Yunanca bir sözcük olan “toponimi” topos (yer) ve onoma (ad) sözcüklerinin birleşimiyle ortaya çıkmış bir terim olup Türkçe karşılığı “yer adı bilimi”demektir.

Toponimlerin anlamı ve kökeni, düzgün yazılışı, gramer yapısı, oluşma ve gelişme süreçlerinden söz eden bilim alanı toponomi olarak adlandırılır.

Toponimi bilim dalı olarak XIX. y.y.’ın sonlarından itibaren kullanılsa da muhtelif toponimik meseleler çok eski devirlerden beri tarih, dil ve coğrafya alanlarında araştırma yapan birçok araştırmacının eserlerinde yer almıştır.

Toponimler; tarihsel, coğrafik, folklorik, ekonomik değer taşır. Bir yer adına bakılarak oranın iklim özellikleri, bitki örtüsü, kayalarının, topraklarının cevher içerme durumu, hidrografik değerleri (yer altı suyu, pınar akarsu, göl ya da bataklık, sazlık, kamışlık gibi) ortaya çıkabilir.

Toponimler kendilerini meydana getiren toplumların tarihini aksettirirler. Bunların çoğu binlerce yıl yaşar, hatta pek çok değişikliklere uğramalarına rağmen bazen kendilerini meydana getiren toplumlardan bile fazla yaşarlar. Toponimler milletlerin dünyada kalıcı olmasında en önemli görevi üstlenmiş durumdadır. Savaşlar ve şuurlu yapılan tahribatlar bile Türklerin sembolü olan Türkçe yer adlarını silmemiştir. Bu açıdan toponimlerin anlamlarının açıklığa kavuşturulması, milletlerin tarihine, diline kısaca maddi ve manevî kültürüne dair bilgilere ulaşılmasını da beraberinde getirir.

Toponimler, milletlerin tarihini, dilini ekonomik sosyal ve kültürel hayatını, dünya görüşünü üzerlerinde taşıdıklarından, ait oldukları milletlerin tanınmasında çok önemli bir rol üstlenmektedirler.

Bu açıdan toponimlerin tespit edilmesi, anlamlarının araştırılması, onların komşu ve akraba halkların dilleriyle karşılaştırılması üzerimize düşen en önemli vazifelerden birisidir. Tez konusu olarak Nahçıvan’daki yer adlarıyla Türkiye’deki yer adlarını karşılaştırarak Türk kültürüne ait ortaklıkları tespit etmeyi amaçlamamız da bu nedenledir.

Anadolu'daki yüzyıllar boyunca Oğuz boyları yurdu olmuştur. Oğuz boylarından başka pek çok Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Uygur, Tatar, Azerî, Mesket Karapapak vb. gibi Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yurt tutmuşlardır.

XI. yüzyılda Selçuklular tarafından fethedilen Nahçıvan 'ın Türk yurdu olması da Anadolu'nunki kadar eskidir. Nahçıvan, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya yönelişlerinde önemli bir geçiş köprüsü vazifesi yapmıştır.

Azerbaycan'ın parçalanmış bir hissesi olan Nahçıvan'ın 20 Temmuz 1920'de Kızıl ordu tarafından işgali nedeniyle Azerbaycan ikiye bölünmüş ve uzun yıllar İran ile Rusya'nın işgali altında yaşamaya mahkûm edilmiş, kötü niyetli siyaset sonucunda Nahçıvan şimdiki Azerbaycan arazisinden ayrı düşmüştür.

Tarih boyunca, Kafkaslarda nüfuz sahibi olmak isteyen büyük güçlerin mücadeleleri yüzünden çok yıpranan Nahçıvan'ın Müslüman Türk ahalisi bağımsızlık uğruna çok kayıplar vermiş, yardıma koşan Türk askeri ile birlikte düşmana karşı yılmadan mücadele ederek bölgede mevcudiyetini korumuştur.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Moskova Antlaşması (1921) ile Nahçıvan, özerk bir yapıya sahip olması ve başka bir devlete terk edilmemesi şartıyla Azerbaycan'ın himayesine bırakılmıştır. Aynı husus, Türkiye, Sovyetler Birliği, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında imzalanan Kars Antlaşması (1921) ile Azerbaycan ve Ermenistan tarafından da teyit edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin bünyesindeki Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesi ile Nahçıvan da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olarak "özerk cumhuriyet" olarak statüsünü muhafaza etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türk Kapısı", Kazım Karabekir Paşa'nın "Şark Kapısı" olarak nitelediği Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (NÖC), Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye ile fiziki bağlantısı bulunan tek toprak parçasıdır.

Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk Dünyası'nın "yer" adları ile ilgili karşılaştırmalı araştırmaların eksikliği bizi bu alanda çalışmaya yöneltmiştir.

Araştırma konusu olarak seçilen Nahçıvan ve Türkiye'deki yer adlarının karşılaştırmalı çalışmalarını yapabilmek için kaynak olarak Nahçıvan yer adlarının tarihsel ve de dilbilimsel açıdan incelendiği "Adil Bağirov, Nahçıvan Toponimlerinin Lengüistik Özellikleri, Bakü, Elm, 2002"adlı eser seçilmiştir. İlk olarak adı geçen

eser Azeri Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Ardından eserdeki Adil Bağirov, tarafından yapılan tasnif esas alınarak Türkiye'deki yer adları da bu tasnife göre tespit edilmiştir. Yapılan sınıflandırmaların karşılaştırılmalarıyla başta eş toponimler olmak üzere Türk kültüründeki ortak ad verme eğilimlerinin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Türkiye'deki köy adlarının tespiti konusunda Dahiliye Vekâleti Umum Müdürlüğü'nün yayımlanmış olduğu "Köylerimiz, İstanbul,1933" adlı eser kullanılmıştır. Köy adları dışındaki yer adlarının tespiti konusunda ise Harita Genel Komutanlığı'nın (<http://www.hgk.msb.gov.tr/index.asp>) sitesindeki verileri kaynak olarak kullanılmıştır.

Dört ana bölüme ayırdığımız tezin ilk bölümünde yer ad biliminin içeriği, önemi ve işlevi açıklanarak Türklerdeki ad verme geleneğinden ve yer adlarıyla ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Yer adlarının tasnif çalışmalarıyla devam eden bu bölüm, Adil Bağirov'un tasnif çalışmasıyla sonlandırılmıştır.

İkinci bölüm Nahçıvan ve Türkiye'deki toponimlerin menşe bakımından incelenmesine ayrılmıştır.

Üçüncü bölümde toponimler; oykonim, horonim, Urbanonim, oronim ve dramonim olmak üzere gruplandırılarak oluşum yolları ve dil-anlam özellikleri açısından Nahçıvan toponimleriyle olan ortaklıklar tespit edilmiştir.

Dördüncü bölümde ise Nahçıvan'daki yer adlarıyla Türkiye'deki yer adları gramer özellikleri açısından karşılaştırılması yapılmıştır ve bu karşılaştırmalarla çeşitli değerlendirmeler yapılarak neticeye ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YER AD BİLİMİ

1. Adlandırma

Ad, insanın dil denem kurumu kullanmaya başlamasından beri varlığından söz edebileceğimiz bir kavramdır.

Ad; “1. Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam. 2. Herkesçe tanınmış veya işitilmiş olma durumu 3.Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime, isim.¹” olarak tanımlanır.

İnsanoğlu daima çevresindeki varlıkları dille tanıyıp, adlandırma eğiliminde olmuştur. Dilde ifadesini bulamayan kavramlar ve varlıklar dış dünyada var olsalar bile dil göstergesinin gösteren yönü eksik kalacağından adlandırılmadan tam bir mevcudiyet ifade edemezler. Bu nedendir ki adlar varlıklara kimlik kazandıran onların kim ya da ne olduklarını, ne gibi özelliklere sahip olduklarını ve benzerlerinden farkını ifade eden kimlik belgeleridir. Dille düşünce arasındaki bağlantıdan da yola çıkarak düşünen bir varlık olan insan için adlandırmanın bir zorunluluk olduğu görülmektedir.

Adlandırma, canlı ve cansız, her türlü varlık ve kavramı anlatan, onu belirleyen veya bir şeyi diğerinden ayırmaya yarayan bir iş olduğuna göre insan, varoluşundan bu yana yaşadığı ortam içerisinde; şehir, ilçe, kasaba, köy, mezra gibi yerleşim alanlarını; Dağ, tepe, ova, plato gibi patika, köprü, geçit ve bunlari gibi yerleri adlandırmak ve birini diğerinden ayırt etmek zorunluluğu duymuştur.² Ad verme geleneğinin tam olarak ne zaman başladığı bilinmese de kökünün çok eskilere dayandığını söylemek mümkündür. Canlı ve cansız objelere ad verme, en eski kültürel etkinliklerden biridir. “Herhangi bir nesnenin, neden taşıdığı ad ile

¹ İsmail Parlatır ve diğerleri (Haz.)**Türkçe sözlük**, C:1. A-J TDK Yay.,9.Bs. , Ankara, 1998

² Habip Karaçetin, “Antik Çağda Anadolu’ da Tarihi Yer Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. Ankara, 1984, s.219

anıldığı sorusunun cevabı, ilk zamanlardan, bağlı bulunduğu kültür dairesi içinde, mitlerde ve mukaddes kitaplarda aranmıştır.”³

Kendisini ve çevresini tanıırken, bir şeyi başka bir şeyden ayırt etmek zorunluluğunu hisseden kişi, yeni, edindiği tecrübelerle konuştuğu dilin malzemelerini kullanarak ayırt etme işini halletmiş ve geliştirmiş olabilir.⁴

İnsanın öncelikle kendisini tanıyıp adlandırma eğilimi, daha sonra aynı dikkatle çevresine yaklaşıp çevresindeki varlıkları adlandırması zamanla bir ad verme geleneği oluşturmuştur. Adla onun karşıladığı varlık bir bütün oluşturduğundan adların anlamlarının nereden geldiği, zarfın mazrufu nasıl, ne kadar yansıttığı insanlar için bir merak konusu olmuştur. İşte insandaki bu merak duygusu ve öğrenme isteği diğer bilimlerin ortaya çıkışında etkili olduğu gibi adların bilimsel bir yöntemle ele alınıp incelenmesinde de etkili olmuştur.

Özel adlar başta olmak üzere adları köken bilgisi, tarihi gelişme, dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilim dalı ise “ad bilimi” (onomastik) olarak ifade edilir. Adbilimin inceleme konusu hem tür adları hem de özel adlardır. Ayrıca adbilim anlambilim ve kelime bilimiyle sıkı bir ilişki içindedir.

Ad bilimi üç başlık altında ele alınabilir:

a) Yer adları bilimi ya da yer adı bilim (toponymie, toponymy, Toponymie).

b) Coğrafya adları bilimi: Akarsu adları bilimi (hydronymie, hydronmy, Hydronymie) ve dağ adları bilimi (oronymie, oronymy, Oronymie) gibi alt alanları vardır.

c) Kişi adları bilimi (anthroponymie, anthroponymy, Anthroponymie)

Ad bilimi, bütün adları incelemek üzere alt dallarını oluşturmuştur. Yer (toponim) ve kişi (antroponim) adları başta olmak üzere coğrafi adlar diye bilinen dağ (oronim) ve su (hidronim) adları adbilimin diğer bilim dallarıdır. Adbilimin çeşitli dalları birbirleriyle yeni alt dallar oluşturmaktadır. Örneğin, yer adı toponim), kişi adı (antroponim), kişi adından oluşan yer adı (antrotoponim)...

Bu çalışmanın da inceleme konusu olan yer adlarını yapı, anlam ve köken bakımından açıklamaya çalışan bilim dalına(toponymie, toponim) yer adları bilimi

³ Walter Porzig, **Dil Denen Mucize**, I. Cilt, s.8, çev. Prof. Dr. Vural Ülkü, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1985

⁴ Levent Kurgun, **Denizli ili Yer Adları Doktora Tezi**, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2002, s.1

denmektedir. Yer adlarıyla ilgili yapılan çalışmalar bu adlandırmaların rastlantısal olmadığı, yer adı verilmesinde o yerin tarihi, coğrafi, sosyal özellikleri başta olmak üzere çeşitli ortak eğilimlerin bulunduğu ortaya çıkmıştır.

2. Türklerde Ad Verme Geleneği

Ad verme eğiliminin insanlık tarihi kadar eski olması adlandırmanın bir ihtiyaçtan kaynaklandığını ortaya koymuştur; ancak ad verme geleneği Türk kültüründe bir ihtiyacın ötesinde yüceltilen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türklerde ad vermenin rastlantısal bir eylem olmadığı dildeki kelimelerin büyük çoğunluğundan farklı olarak göstergelerin nedensizliği ilkesinin dışında nedenli bir seçim olduğu görülmektedir. Bebekleri yaşamayan ailelerin satılmış, kız çocuğunun olmasını istemeyen ailelerin kızbes, kızyeter gibi adlar vermeleri ad verme geleneğinde inanca dayanan eğilimlerin güçlü olduğunu, verilen adın kaderi bile etkileyebileceği görüşünün benimsendiğini göstermektedir.

Ad vermenin Türkler arasında ne denli önemli olduğunu ortaya koyan birçok örnek mevcuttur. Bu durum sözlü edebiyat ürünlerimizde bariz bir şekilde kendini göstermektedir. Türk destan geleneğinin en önemli ürünlerinden sayılan aynı zamanda Türk tarihine ışık tutan bir kaynak olmasıyla da dikkat çeken Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağan'ın yararlılık gösteren kişilere yaptıkları işle ilgili olarak ad verdiği görülmektedir. “*Oğuz Kağan sevindi, güldü. Dahı dedi ki: Ay ay sen munda beg bolung / Kıpçak degen sen beg bolung (Ey ey sen burada bey ol –Kıpçak denilen bey ol.)*”⁵ Ayrıca bu şahıs adlarının Türk boylarını temsil etmesi de dikkate değerdir. Edebiyatımızın kıymetli eserlerinden olan Dede Korkut hikâyelerinde de çocuğa ad doğar doğmaz değil, kahramanlık gösterdikten sonra bu davranışıyla ilgili olarak törenle duayla verilmektedir.

Yazılı edebiyatımızın ilk eseri olan Göktürk Yazıtları da atalarımızın Türk adını taşlara kazımaları sonucu günümüze ulaşabilmiştir. Yazıtların dilinin çözülmesi tengri, Türk ve Kül Tigin kelimelerinin okunmasıyla mümkün olmuştur. Bu adlar

⁵ Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yay. İstanbul, 2004, s.19.

sayesinde abidelere başka milletlerin sahiplenmesinin önüne geçilerek Türk yazı dilinin başlangıcını miladın ilk asırlarına dayandıran bir kaynağa sahip olunmuştur.

Yazıtlardaki “Türk” adı bu abidelerin sahiplerinin Türkler olduğunu tüm dünyaya kabul ettirmiştir. Yer adları için de aynı durum söz konusudur. “*Yukarıda Türk tanrısı Türk mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş.*”⁶ Cümlesinde görüldüğü gibi Türkler için vatan tutulan topraklar herhangi bir yerleşim yeri değil kutsal kabul edilen yurtlardır. “*Yer adları bir milletin tapu senetleridir.*”⁷ Yer adlarında o yerin hangi millete ait olduğu başta olmak üzere bir kavmi millet yapan kültürel özelliklerin izlerini de görmek mümkündür.

*Dünya üzerindeki belirli bir bölge bölüm ya da yörenin vatan haline gelmesinde yerleşmelere verilen adların son derece önemli bir rolü bulunmaktadır. Gerçekten de insanlar üzerinde yaşadıkları ve hâkimiyet kurdukları sahalardaki yerleşmelere ad verirken yerleşmenin bulunduğu yerin fiziki özelliklerinin yanı sıra beşeri ve iktisadi özelliklerini de dikkate almakta ve o yerleşmeye kendi dil, kültür, orf ve adetlerine en uygun adları vermektedir. Bu sebeple, yerleşmenin coğrafi, tarihi ve genel karakterini tanımada rol oynayan yer adlarının önemi büyüktür.*⁸

Türkler, 1071 Malazgirt Zaferiyle birlikte Anadolu’yu yurt edinmeye başlamışlardır. Bu yeni yurtlarına ana yurtlarından getirdikleri adları vererek Türk hâkimiyetini, Türk kültürünü yer adlarıyla tescillemişlerdir.” *Anadolu’daki pek çok yerleşim adının eşi ya da benzeri dünyanın değişik yerlerinde, Türklerin yurt tuttıkları bölgelerde hala yaşamaktadır.*”⁹

Türkler yer adı vermede öncelikle boy, oymak ve şahıs adlarından yararlanmışlardır. Bunun yanında tabii olgular da yer adlarının verilisinde önemli rol oynamıştır. “*Türkler Anadolu’ya geldikten sonra, üzerinde yaşamaya başladıkları tabiatı gözlemlemişler, onu tanımışlar ve onda keşfettiklerini kendi dilleriyle tasvir etmeye ve musikileriyle bestelemeye çalışmışlardır.*”¹⁰ Bunların dışında meslek adları, dini inançla ilgili adlar vb. yer adı verilirken başvurulan unsurlardır.

⁶ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay., İstanbul,1999,s.13.

⁷ Erk Yurtsever, **Tamga**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1993,s.8.

⁸ Cemal Arif Alagöz, “Türk Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., No:60, Ankara,1984, s.11.

⁹ Mehmet Çavuş, “Bulgaristan’da Türkçe Yer ve Yerleşim Adları”,**Türk Dünyası Araştırmaları**, Ağustos 1990,s.163-180.

¹⁰ Bahaeddin Yedi yıldız,“Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1984,s.27.

Adlandırmadaki ölçüt ne olursa olsun yer adlarımızın Türk'ün duygu ve düşüncesini, inancını, hayat görüşünü yansıttığı böylelikle de Türk kültürünün taşınmasında önemli bir görev üstlendiği bilinmektedir. Ayrıca Türk dilinin derinliğini ve zenginliğini ortaya koyan dil malzemesini içermesi de yer adlarımızın bir başka önemli özelliğidir. *“Yer adlarının, kültürün coğrafya ile olan ilişkisi göz önüne alındığında, büyük önem taşıdığı görülecektir. Bu zengin malzeme, insana ve coğrafyaya ait çok değerli bilgiler içermektedir.”*

Bugün, Türkiye, yani Türklere ait olan ülke, yer adını verdiğimiz toprakları ecdadımızın nasıl vatan haline getirdiğini öğrenmek, bilmek ve bizden sonrakilere doğru biçimde öğretmek zorundayız.. Tapusunu bilmeyen, toprağına sahip çıkamaz; arasa da neresi kendine aittir, bulamaz. Öyleyse toprağımızın tapusu yer adlarını ortaya koymamız, tanıtmanız ve öğrenmemiz gerekir.¹¹

Görüldüğü gibi yer adları milletlerin var oluşunu belgelendiren, onları nesiller boyu yaşatan milletlerin dününü bugüne taşıyabilen, bir milletin tarihinin başlangıcını, hangi süreçlerden geçtiğini, kimlerle etkileşim içinde olduğunu ve çeşitli dil özelliklerini ortaya koyan çok önemli belge niteliği taşıyan kaynaklardır.

Türk yer adlarının en önemli özelliklerinden biri de bu adların verilisinin Türk kültüründe bir gelenek halinde karşımıza çıkmasıdır. Bu alandaki araştırmalar derinleştirebilirse eğer, Türk yer adları bütün Türk dünyasını birleştirici ve bütünleştirici bir disiplin haline gelebilir. Çünkü yapılan çalışmalar bu geleneğin önemli bir bölümünü, yerleşilen yurtlara verilen Türk boy ve kabile adlarının oluşturduğunu göstermiştir. *“Bu itibarla 24 Oğuz boyundan birçoğunun ismine Türkiye'nin her yerinde rastlanır. İğdır, Bayındır, Yüreğir, Avşar, Beydili (Badıllı), Çepni(çetmi), Eymir (Eymür) gibi...”¹²*

Türk yer adları Türk damgasını taşımaktadır. Atalarımız, dil kültür ve tarih bilinciyle hareket ederek bu konuda şuur sahibi ve hassas olmuşlardır. Yer adlarımızı Türk kültürünü, Türk kimliğini yansıtacak şekilde bilinçli bir çabanın sonucunda geleneğe uyararak vermişlerdir.

¹¹ Dursun Yıldırım, “Coğrafyadan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1984, s. 166.

¹² Mehmet Eröz, **Doğu Anadolu'nun Türklüğü**, İrfan Yay. İstanbul, 1982, s.169-204.

*“Türk ulus, uruk, boy ve oymak adlarını; totem adlarını, Türkistan ve Azerbaycan’daki yer adlarını, köy, dağ, nehir, göl adı olarak almışlardır. Bazen de arazi parçasının durumuna göre ad vermişlerdir. Her yer adında Türklüğün damgası vardır.”*¹³

Yer adları milletleri ebedi kılmakla kalmaz. Tarihi ve kültürel bağları ortaya çıkararak onları birleştirici ve bütünleştirici bir görev üstlenir. Türk milleti çeşitli boylardan meydana gelen, dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılan ve kurduğu devletlerin çokluğuyla dikkat çeken bir kavimdir. Farklı coğrafyalarda farklı devletler kurulmuş olsa da Türklük kavramından söz ettiren Türk kültürü her zaman var olmuştur. Bu bağlamda Araştırmacılara düşen en önemli görevlerden biri de yer adlarının verişiindeki ortak Türk geleneğini ortaya çıkaracak çalışmalar yaparak Türk kültürüne, Türklüğe hizmet etmektir.

3. Türkiye’de Yapılan Yer Adı Bilimi Çalışmaları

Türkiye’deki yer adları ülkemizin jeopolitik konumu, tarihi, coğrafi sosyal ve kültürel özelliklerinden dolayı yerli ve yabancı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Yabancı araştırmacıların çalışmaları daha çok yer adlarının tarihsel ve coğrafi açıdan araştırılması yönünde olmuştur. Bu araştırmalar arasında elde edilen sonuçlar itibariyle Türk toponimleri konusunda yeni ufuklar açan, ülkemizdeki toponim çalışmalarına katkı sağlayan bulgular da dikkat çekmektedir.

“ Avrupa’da yapılan çalışmalarda, Türk yer adlarına yarar sağlayacak birtakım veriler de elde edilmiştir. Bu verilerin en önemlisi Fin dilci Martti Rasanen’den gelmiştir. Tanınmış Fin Slaviste’i J. J. Mikkola’nın, Martti Rasanen’in bu alandaki yayınları, Rus topraklarındaki Türk yer adlarına ait bilgilerimizi yeni verilerle derinleştirmiş, zenginleştirmiştir. Volga adı üzerine yazmış olduğu yazıları belirtmek isterim. Seçkin Fin bilgini, bu büyük Irmağın Rusça adının Türkçe’den geldiğini -sağlam verilere dayanarak- ileri sürmüştür. Finbilginleri gibi Macar Slaviste ve Türkologları da yer adlarına sık sık dokunmuşlardır. Bu yoldaki

¹³ Mehmet Eröz, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Kutluğ Yay., İstanbul,1977,s.170-171.

çalışmalarıyla büyük bir ün kazanmış olan Macarbilginleri olarak J. Melich, J. Nemeth, I. Kniezsa ve L. Rasonyi'yi anmakla yetineceğim."¹⁴

*"...Türk yer yer adlarıyla ilgili geniş bir çalışma, meslektaşımız H. Scheinhard'ın 'Typen Türkischer Ortsnamen. Einführung, Phonogie, Morphologie, Bibliographie'(Heidelberg, 1979) adlı eseridir. Scheinhard, bu çalışmasıyla Türkoloji'nin karanlık bir cephesini aydınlatmışsa da meselenin tam manasıyla çözüldüğünü ifade etmek, biraz erken olur..."*¹⁵

Hasan Eren ve Tuncer Gülensoy'un da ifade ettikleri gibi yabancı araştırmacıların faydalı çalışmaları olmakla birlikte Türk yer adlarıyla ilgili yaptıkları araştırmalar sayılı olup, henüz yer adlarımızı tam anlamıyla aydınlığa kavuşturacak nitelikte değildir.

Yer adları çok çeşitli bilim dallarının inceleme alanına girdiğinden ülkemizde birçok araştırmacı yer adlarımızı tarih, coğrafya, folklor, edebiyat ve dilbilim açısından inceleyip değerli eserler vermişlerdir.

*"Türk yer adları çalışmalarının başlangıcı ise Cumhuriyetimizin ilk yıllarına rastlamaktadır. Bu alandaki ilk çalışma, Prof. Dr. Fuat KÖPRÜLÜ'nün Türk Mecmuasında yazmış olduğu 'Oğuz Etimolojisine Dair Tarihi Notlar' adlı makale kabul edilir. İlmî seviyede 1925 yılında Fuad KÖPRÜLÜ'nün yazdığı bir makale ile başlayan yer adbilim çalışmaları, günümüze kadar meyvelerini, birbirine benzeyen yüzlerce makale ve birkaç kitap şeklinde verebilmiştir."*¹⁶

*"Bizde bu alandaki çalışmaların henüz başlangıç evresinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Prof. Fuad Köprülü, Türkiyat Mecmuasında (1, 1925)çıkan bir yazısında (Oğuz etnolojisine dair tarihi notlar) Oğuzların muhaceret yollarıyla iskân sahalarındaki bilumum coğrafi adlar ve bilhassa köy adları üzerinde durmuştur."*¹⁷

¹⁴ Hasan Eren, "Yer Adlarımızın Dili", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1965, s.155.

¹⁵ Tuncer Gülensoy, "Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1984, s.150.

¹⁶ Levent Kurgun (H.Ömer Karpuz ile birlikte) Organ Adlarından Oluşan Yer Adları, **Ana Dili**, S. 19. Ekim, Kasım, Aralık 2000, s. 17-26.

¹⁷ Eren, "Yer Adlarımızın Dili", s. 157

“Köprülü’nün bu yazısı üzerine 1928’de H. Nihal ile A. Naci, *Türkiyat Mecmuasında bir yazı yayınladılar (Anadolu’da Türklere ait yer adları). Bu yazı Genelkurmay haritalarından toplanmış birtakım yer adlarını kapsıyordu.*”¹⁸

“Mehmet Şakir ‘in 1928’de çıkan bir yazısı ise Sinop ve çevresinde Oğuzlarla diğer Türk zümrelerine ait köy adlarına tahsis edilmişti (*Halk Bilgisi Mecmuası, 1928*). 1936’da Isparta Halkevi Yayınları arasında F. Aksu’nun, ‘Isparta İli Yer Adları’ adlı küçük bir eseri çıkmıştı. Bu eserde bir yandan şehir, kent, köy, mahalle, semt, yayla, kışla ve çiftlik gibi yerleşme adları, bir yandan da dağ, tepe, hüyük, bel, belen, sırt, etek, yamaç, seki, boğaz, gedik, geçit, ırmak, dere, çay, pınar, arık, göl, gölet, düden... gibi tabii yer adları toplanmıştır. Aksu’nun bu eserinden sonra, Sırrı Üçer ile Mesud KOMAN, ‘Konya ili Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme’ (Konya, 1945) adlı küçük bir eser yayınladılar. Bu yayınlara ek olarak İshak Refet Işıtman’ın, 1945’te çıkan bir yazısını da sayabiliriz. ‘Köy Adları Üzerine Bir İrdeleme (Türk Dili Belleten, 1945) adı altında çıkan bu yazıda, Anadolu’da Türk ve özellikle Oğuz boylarına ait yer adları üzerinde durulmuştur. Abdülkadir İNAN, 1945’te çıkan ‘Anadolu’nun Toponimisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi’ (Türk Dili Belleten, 1945) adlı yazısında Anadolu toponimisiyle ilgili yayınları özet olarak tanıtmakla yetinmiştir.¹⁹

Yer adlarıyla ilgili yapılan önemli çalışmalardan bazıları şunlardır: Hasan Eren’in “Yer Adlarımızın Dili” (1965), “Türk Yer Adları: Sökün” (1965), “Türk Yer Adları: Keçiborlu”(1972); Doğan Aksan’ın “Birkaç Türkçe Yer adı ve Bunların Dilbilimi ve Kültür Bakımından Önemi”(1968), Özcan Başkan’ın “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”(1971), (1971), Doğan Aksan “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar”(1973-1974) A. Mecit Doğru “Köy Adları ve Anadolu’nun Geçmişi”(1978), “Türkiye’de Kızılderili Dilinde Yer Adları ve Prototürk – Kızılderili İlişkisi”(1982), “Yukarı Kür Boylarının Yer Adları Üzerine Bir Araştırma”(1985).

Halil Ersoylu “Kıbrıs ve Ana Vatandaki Yer Adları Ortaklığı”(1983), Necdet Sevinç “Toponimik Bir Araştırma: Gaziantep Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları”(1983), Tuncer Gülensoy’un “24 Oğuz Boyunun

¹⁸ Eren, “Yer Adlarımızın Dili”, s. 158.

¹⁹ Eren, “Yer Adlarımızın Dili”, s. 158.

Anadolu'daki İzleri”, “Anadolu Yer Adları Üzerine Bir Araştırma: Bazlambaç”(1979), “Anadolu'da Moğolca Yer Adları ve Rumeli'deki İzleri”(1981), “Alanya-Antalya Yöresinde Türk Yer Adları”(1995), “Orta Asya'daki Türk Yer Adlarının Anadolu'daki İzleri” (1995), “Türkçe Yer Adları Kılavuzu”(1995) , “Türk Dünyasında ve Anadolu'da Ortak Yer Adları”(1996), “Türkmen Yer Adları ve Anadolu'daki İzleri (1998), “Türkiye’de Türk Kişi ve Yer Adları ile İlgili İlmî Çalışmaların Durumu”(2000); Erk Yurtsever “Tamga (Asya'daki Türkçe Coğrafi Adlar Derlemesi)”(1993), “Türkçe Adlar Derlemesi”(1997); Nihat Doğru İğdir Tarihi (1996); Hülya Pilancı Anadolu'daki Türkçe Yer Adları (Doktora tezi 1996) Sadettin Gömeç “Şine – Usu Yazıtında Geçen Yer Adları Üzerine”(2000), “Kök Türkçe Yazıtlarında Geçen Yer Adları”(2001), Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine” (2009) , “Divanü Lûgat-it-Türk’de Geçen Yer Adları”(2009); Nesrin Güllüdağ “Siverek’e Bağlı Köylerdeki Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme (2001) “Kara İbrahimoglu “Azerbaycan’da ve Türkiye’de Eş Toponimler ve Onların Önemli Özellikleri”(2008);Levent Kurgun, Hacı Ömer Karpuz,“Organ Adlarından Oluşan Yer Adları”(2000), “Denizli İlinde Boy Adlarından Kaynaklanan Orun Adları”(2006), “Yer Adlarının Sınıflandırılmasında Aktarma Adlar ve Tanımlayıcı Adlar Meselesi” (2009), “Denizli İli Yerleşim Yeri Adları” (yüksek lisans tezi 1997), “Denizli İli Yer Adları”(Doktora tezi 2002) , Mustafa Şenel Elazığ İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme(Doktora tezi 2003),Güven Şahin “Türkiye’de Yapılmış Toponomi çalışmaları”(2010)

Yukarıda belirtilen eserler dışında yer adlarımızla ilgili birçok konuyu aydınlatan bu alandaki araştırmalara katkı sağlayan çeşitli eserler de mevcuttur. Özellikle 11-13 Eylül 1984 tarihleri arasında gerçekleştirilen Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri bu alanla ilgili çeşitli yönlerden araştırma yapan birçok araştırmacının görüşlerini içermesi ve yer adlarımız konusunda duyarlılık oluşmasına katkı sağlaması bakımından oldukça önemli bir eserdir.

Türkiye’deki yer adları konusunda yapılan bunca çalışmanın ışığı altında ülkemizdeki yer adlarının; inceleme alanının genişliği, bu konudaki tarihi kaynakların yetersizliği ve değiştirilen yer adları nedeniyle toplu çalışmalar yerine yöresel çalışmalar yönünde ağırlık kazandığı görülmektedir.

4. Yer Adlarının Değiştirilmesi

Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlatılan ad değiştirme işlemleri İç işleri Bakanlığının 1940 yılında hazırladığı 8589 sayılı genelge ile resmîleştirilmiştir. Genelgenin amacı yabancı dillerden gelen ve kullanımda karışıklığa yol açan yer adlarının Türkçe kelimelerle değiştirilmesidir. Ancak bu çalışma II. Dünya Savaşı nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Yer Adlarının değiştirilmesi meselesi 1949 yılında çıkarılan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunuyla yasal bir dayanağa kavuşturulmuş ve bu kanun doğrultusunda 1957 yılında “Ad Değiştirme İhtisas Kurulu” oluşturulmuştur. Daha sonra bu kurulun çalışmalarına tarihî değeri olan yer adlarınının da değiştirilmesi nedeniyle 1978 yılında son verilmiştir. Bu süre içinde ilgili komisyon tarafından yaklaşık 75 bin yerleşme adı incelenmiş ve bunlardan 28 bin kadarı değiştirilmiştir. Yine aynı kurul 1965-1970 ve 1975-1976 yılları arasında tabii yer adlarını değiştirmeye dönük çalışmalar da yapmıştır, bu çalışmalar sonucunda 2000 kadar yer adı değiştirilmiş ve bunlar bir kitap halinde yayımlanmıştır. Kurul çalışmaları 5 yıllık bir aranın ardından 1983 yılında yayınlanan bir yönetmelik uyarınca yeniden başlamıştır. Bu yeni dönem içerisinde ise 280 tane köyün ismi değiştirilmiştir. Ülkemizde yer adı değiştirme çalışmalarının ortaya çıkardığı sonuç, 12 binden fazlası köy adı olmak üzere 28 bin kadar yerleşme adının değiştirilmesidir.²⁰

Yer adlarınını değiştirme çalışmalarına aslen Türkçe olan yer adlarının da değiştirilmiş olması nedeniyle birçok eleştiri yöneltmiştir. Bu çalışmalar zaten eski bir geçmişi olmayan toponomi araştırmalarını oldukça olumsuz etkilemiştir.

“Son 40-50 yıl içinde pek çok Yörük oymağı, kendi gayretleriyle yer tuttu, köy kurdu. Kurdukları köylerin adını eski geleneğe göre verdiler, ya oymaklarının, obalarının adını aldılar, ya da tanınmış bir şahsın adını kabul ettiler. Bu arada eski totemik izleri taşıyan hayvan adlarının orta asyadaki yer adlarının konulduğu da görüldü. Halkımızın bu övülecek ve hayran olunacak şuurlu hareketine karşılık,

²⁰ Harun Tuncel, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, **Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi**, C:10. ,S:2. ,Elazığ, 2000, s.23-24.

İçişleri Bakanlığının bazı yetkilileri hiç de iyi bir imtihan geçirmediler. Türkçe olmayan köy adları değiştirilirken, pek çok Türkçe ad da kurban edildi... ”²¹

Mehmet Eröz, “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları” başlıklı bildirisinde yerleşim yerlerinin Türklüğüne delil sayılacak pek çok Türkçe kelimenin yok edilip bunların yerlerine köksüz, temelsiz isimlerin getirilmesini eleştirerek bu durumun Türkiye’de Türklük damgasının silinmesine yol açabileceğini belirtmiştir.

Eröz, köylerin adlarının değiştirilmesinde izlenen yanlış tutumu aşağıdaki başlıklarla somutlaştırmıştır : ²²

1.Türk adıyla veya Türk ulus ve uruk adları ile anılanlar: Türkyenice (Akoluk)-Sivas; Türkçaybaşı (Çaybaşı)- Sakarya...

2.Türk ulus ve uruklarına bağlı boy ve oymak adları ile anılanlar: Kınıkbala (Yukarıkent)-Bolu, Terekemecayış (Koçgüden)-Kars...

3.Türk içtimaî teşkilatına ait isimler taşıyan köyler: Oymak (Bademli)-Aydın, Elbizin (Tütenli)- Gümüşhane...

4. Ünlü kişilere göre isimlendirmeler: Ardahan (Beykent)-Malatya; Asbuğa Tansuk (Asılbeylik) İzmir...

5. Orta Asya ve öteki Türk illerine ait kelimeler: Erbil (Koşuyolu)-Mardin; Hive (Derindere)- Kars...

6.Totemik izler taşıyan köy adları: Arvana (Çatmakaya)-Konya; Meral (Gökpınar) Zonguldak...

7. Maddî kültürümüzle ilgili olan köy adları: Ağın (Gözecik)- Sivas; Aşağıtezene (Aşağıalçılı)-Gümüşhane...

8. Manâ ve mefhumların karıştırılmasına yol açan değiştirmeler: Kadıncık (Kadıncı) –Kastamonu; Özbek (Özbey)-İzmir...

Bahaeddin Yediyıldız, “Türkiye’de Yer Adı Verme Usülleri” başlıklı bildirisinde yer adlarının değiştirilmesiyle ilgili başka bir önemli noktaya dikkat çekerek Batılı araştırmacıların öz Türkçe yer adlarını yabancı kelimelere dayandırma gayreti içinde olduklarını ifade etmiştir.

²¹ Mehmet Eröz, “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara,1984,s.43

²² Eröz, “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, s.43-53.

“ Anadolu’da daha Selçuklu ve Osmanlılar döneminde bile, yaşayabilen Türk – öncesi yer adlarının nispeti çok düşük olmasına rağmen, bilhassa Batılı araştırmacılar Anadolu’da antik yer adlarıyla ilgili birçok araştırma yapmışlar ve öz be öz Türkçe olan yer adlarını antik adlarla aynileştirmek istemişlerdir. Bunlar tarafından “Anadolu’da toponominin devamlılığı kaidesi” kanun haline getirilmek istenmiş ve bu kaide çok istismar edilmiştir. Bu tür çalışmalar kontrolsüz birmuhayyilenin, aceleyle ileri sürülen varsayımların, ciddî ve sistemli muhakeme yokluğunun ürünleridir. Öyle ki Elmalı’nın Amelas’tan geldiği, Antandros’un Derbent’e dönüştüğü ileri sürülebilmiş; antik Beudos (Frigya’da) bir Türk boyunun adı olan Bayat ile aynileştirilmek istenmiştir.”²³

İsim değiştirme çalışmaları sırasında eski adı anımsatacak yenileştirmeler ile değiştirilecek ismin Türkçe anlamlarının verilmemesine dikkat edilmesi prensip olarak benimsenmiş olmasına rağmen buna uymayan değişiklikler de yapılmıştır: “Pervana / Pervane (Trabzon), Şemsi /Güneşli (Siirt)” Bazı isim değişiklikleri ise mevcut adın yazı diline dönüştürülme çabasıyla sadece bir iki harf farklılığından ibarettir. Şih kelimesi içerenler şeyh, viranlar ören, ağlar ak, yörükler yürük haline dönüştürülmüştür. Ayrıca içinde kızıl, çan, kilise kelimesi olan köylerin isimleri de değiştirilmiştir. Bunun dışında Kürt, Gürcü, Tatar, Çerkez, Laz, Arap, muhacir gibi köy isimleri de bölücülüğe meydan vermemek amacıyla değiştirilmiştir. Yine adında ağıl, kom, oba, mezra, çiftlik gibi ekler ve / veya kökler bulunan adların hemen hemen tümü değiştirilmiştir. Kuzağıl / Yeşildere (Konya), Akkom/ Akdere (Kars) “Aptaldam, Deliler, Kıllı, Kuduzlar” gibi anlamları güzel çağrışımlar uyandırmayan kelimelerden oluşan yer adları da Türkçe olmalarına rağmen değiştirilmişlerdir. Ancak bunlar sayıca azdır.²⁴

Yer adlarının değiştirilmesinin tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel açıdan ortaya çıkardığı olumsuzlukların yanında bunun, tapu kadastro işlemlerini de olumsuz etkilediği Tapu Arşiv Daire Başkan Vekili Yavuz Yeşilyılmaz’ın “Yer Adları ve Tapu Kadastro Sektörel İlişkisi”başlıklı bildirisinde aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

²³ ²³ Bahaeddin Yediyıldız, Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. , Ankara, 1984,s.29-30.

²⁴ Tuncel, “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”,s.28-29.

“Takip edilebilindiği kadarıyla sokak, semt ve mevki adlarının çokça değişmekte olduğu... Semt ve mevki adlarının ülke çapında il, ilçe, mahalle ve köy bazında tespiti yapılmamış olduğu görüldüğü gibi hangi kıstaslar içerisinde buraların adlandırıldığı da açıklığa kavuşturulmuş değildir.”²⁵

“ Yer adları yerleşme iskân tarihi açısından, hem tarihçi hem de dilciler açısından gerçekten yol göstericidir. Tarihi arşiv belgelerinin tasnif edilememiş, işlenip bilim adamlarının yararına sunulamamış olması, Türk tarihi ve dili için büyük bir kayıptır. Bu eksiklikten dolayı da tam bir ‘Anadolu yerleşme (iskan)tarihi’ yazılamamıştır. Yazılanlar ise, birkaç arşivde bulunan, birkaç devirle ilgili pek az kayda dayandığı için, araştırmacıları yarı yolda bırakmaktadır.”²⁶

“Genel görünüş bu şekilde iken, bilim adamlarının önüne ikinci bir engel çıkmaktadır. Bu engel değiştirilen yer adları olup, araştırmacının elini kolunu bağlamakta ya da büyük ölçüde yanılmasına sebep olmaktadır. Değiştirilen ve kökenleri Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice, Süryanice, Rusça vb, dillere bağlanan yer adlarının yanında Türk boy, soy, oymak, oba, aşiret ve teşekkül adlarından meydana gelen çok yer adı kaybolup gitmiş, yerlerine bazen manasız bazen de tutarsız adlar verilmiştir.”²⁷

Tuncer Gülensoy da Türkiye’deki yer adlarıyla ilgili çalışmaların yetersizliğini Anadolu’nun araştırmacılara yol gösterecek nitelikte bir iskân tarihinin yazılmamış olması ve diğer birçok araştırmacı tarafından dile getirildiği üzere değiştirilen yer adlarının çokluğuna bağlamaktadır.

Türkiye’deki yer adı araştırmalarını belirtilen sebepler gerek nicelik gerekse de nitelik bakımından oldukça olumsuz etkilemiştir. Türklük damgasını taşıyan yer adlarının kaybolup gitmesinin önüne geçilebilmesi için tahrir defterleri başta olmak üzere hem arşiv kaynaklarından hareketle hem de saha araştırmalarıyla Türkiye’nin bütün yer adlarının tespit ve tasnifinin yapılarak bu isimlerin tarihî değişikliklerinin belirlenmesi ve bunların da listelenmesi büyük önem taşımaktadır.

²⁵ Yavuz Yeşilyılmaz, “ Yer Adları ve Tapu-Kadastro Sektörel İlişkisi”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara,1984,s.67.

²⁶ Tuncer Gülensoy, “ Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1984, s.149.

²⁷Gülensoy, “ Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış”, s.149.

5. Yer Adlarını Tasnif Çalışmaları

Türk yer adlarıyla ilgili çalışma alanlarından biri de yer adlarımızın tasnifi konusudur. Ülkemizdeki yer adlarının birçok tasnif denemesi yapılmıştır. Bütün bu tasnifler incelendiğinde çeşitli farklılıklar olmasına rağmen ortak eğilimlerin daha fazla olduğu görülmektedir.

Prof. Dr. Hasan Eren, yer adlarını etimolojik yönden tasnif etmiştir. “*Yer adlarımızı köken bakımından iki büyük gruba ayırabiliriz:*

1.Türk kökünden gelen adlar; 2.Yabancı dillerden alınmış olan adlar. Yabancı dillerden alınmış adlara Anadolu'nun birçok yerlerinde, özellikle sınır bölgelerinde rastlanmaktadır. Batı Anadolu'da kullanılan yabancı adlar daha çok Rumca'dan gelir. Doğuda kullanılan adların ise doğu dillerinden geldiği açıktır.”²⁸

Hasan Eren'in tasnifi yer adlarımızın kökenini belirtmektedir. Ancak çok çeşitlilik gösteren yer adlarımızın bu özelliklerini ifade etmekten uzaktır. Yer adlarımız açısından temel bir kaynak sayılabilecek “Yer Adları Sempozyumu Bildirileri” kitabı farklı bakış açılarıyla ortaya çıkan tasnif denemelerini içermesi bakımından da önemli bir başucu kitabıdır.

“Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri” kitabındaki tasnif denemelerinden ilki Prof. Dr. Cemal Arif Alagöz'e aittir. Alagöz dünya üzerinde yer adlarının nasıl verildiğiyle ilgili genel bir tasnif yaptıktan sonra Türkiye'deki yer adlarını çeşitli başlıklar altında tasnif etmiştir.

Alagöz, dünyadaki yer adı verme eğilimlerini 5 başlık altında incelemiştir:

1. Yeni keşfedilen yerlerde bilinmeyen şartlarla karşılaşmak korkusu, tehlikeli sürprizler, kâşif ya da göçmenlerin buralara dini adlar vermeye sevk etmiştir. Bunlar Hz. İsa, Hz. Meryem ve Hıristiyan Azizlerine ait adlardır. San ve Santa ile başlayan yer adları Reader's Digest dünya atlasında 200'ü aşkındır. Portekizce'de SAOile başlayanlar 40'tan fazladır. St. İle başlayan yer adı sayısı Kanada'nın QUEBEC eyaletinde 35'tir.San Francisco, Santa Barbara, St. Louis...

²⁸ Eren, Yer Adlarımızın Dili, s.159

2. Çeşitli ülkelere çeşitli sebeplerle göçenler geldikleri yerlere kendi eski yurtlarının adlarını vermişlerdir. *New York, New Lizbon, New Amsterdam, New London, New Zeland, New Orleans...*

3. Yeni keşfedilen yerlere kâşiflerin adları verilmiştir. *Hudson (körfez. nehir, boğaz ismi olarak), Columbia(birkaç tane), J.Ross(Güney Kutbu kâşiflerinden)*

4. Kâşiflerin mensup oldukları devletin hükümdarlarının veya yöneticilerinin adları verilmiştir. *Victoria, Nelson, Washington...*

5. İlim, sanat veyahut başka suretlere tanınmış şahsiyetlerin adları da yer adlarına yansımıştır.”*George Everest, Kosciusku, Korsakofsk...*²⁹

Alagöz, memleketimizin yer adları bakımından yeni keşfedilen ülkelerden farklı olduğunu belirterek yer adlarımızı 4 ana başlık altında tasnif etmiştir:

1. Dağ İsimleri:

a) Renklerle tanıtılan dağ adları: *Akdağ, Karadağ, Aladağ*

b) Çeşitli vasıflarla ilgili dağ adları: *Palandöken Dağı, Giden Gelmez Dağları*

c) Dini inanca uygun dağ adları: *Allahüekber Dağı, Süphan Dağı (Orta Asya'da Tanrı Dağları)*

d) Eski kahraman adları: *Köse Dağı*

2. Ova adları:

a) Ovalar çok defa üzerindeki iskân yerlerinin adlarıyla anılır: *Muş Ovası, Bursa Ovası*

b) Bir kısmı da içlerinden geçen nehirlerin adını almışlardır: *Büyük Menderes Ovası, Küçük Menderes Ovası, Gediz Ovası...*

3. Nehir adları:

a) Çoğu taşıdıkları suyun vasfına göre adlandırılmıştır: *Aksu, Karasu, Göksu, Kızılırmak, Yeşilirmak*

²⁹ Alagöz, “Türk Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler”, s.17-18.

b) Vakit vakit yağmur ve kar sularıyla kabarıp çevrelerine ziyan veren nehirler ise benzetme yoluyla adlandırılmıştır: Delice Irmak, Deli Çay, Kızıl Deli, Asi Nehri...

c) Bir kısım nehir ve çayların da sularının kimyasal karakterine göre ad aldıkları görülür: Acı Çay, Acı Dere

4. Yerleşme İskân Yerleri:

a) Osmanlı Padişahlarının adlarıyla adlandırılanlar: Mahmudiye, Hamidiye, Mecidiye, Aziziye

b) Oğuz boy adlarıyla adlandırılan köyler: Tödürge, Eymir

c) Hafta pazarlarına bağlılık ifade eden adlar: Çarşamba, Perşembe ve Pazar ilçeleri

d) -abat ekiyle kurulanlar: Boyabat, Adaletabat, Hasanabat, Kadıabat...

e) Telaffuz farkı nedeniyle değiştirilenler: Bolayır(poly-air)...³⁰

Bahaeddin Yediyıldız “Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri” başlıklı bildirisinde örnekleme metodunu kullanarak ordu ili yer adlarından başka 16. Asır Tahrir Defterlerinden yararlanarak Viranşehir, Erenci, Konar, Elmalı ve Kaş nahiyeleriyle İzmir ve Çeşme kazalarının köy ve mezra adlarını tasnif denemesi yapmıştır. Bahaeddin Yediyıldız’ın tasnifi sonucu ortaya çıkan başlıklar şunlardır:

1. Boy, oymak, aşiret ve şahıs adları: Oğuz boyuna ait yer adları (Eymür, Yazır, Karkın, Alanyundlu...),yalın şahıs adları: (İbrahim, Tîmurcan...),Bir şahsa veya oymağa bağlı insan gruplarının belirten adlar(Arıklar, Kara Hamzalı...)

2. Tabii olgulardan yararlanılarak verilen adlar: Yeryüzünün tabii yapısıyla ilgili (Tepeköy, Tepecik, Kocadağ, Ovacık), Toprağın özellikleriyle ilgili : (Kızıl kaya, taşlık, Çorak), Tabiatın renkleriyle ilgili : (Karatas, Sarıkır, Akkaya, Alaçayır),Coğrafi konumla ilgili: (Kayabaşı, Yakacık, Bucak, Ortaköy, Burun ova (Bornova),Seki’ler(dağlar içindeki düzlük köyler),Suyla ilgili: (Abâd pınar, Abdal pınar, Gökçe pınar, Kara pınar, Taş Pınar, çeşme, ılıca, kuyular),İklim özellikleriyle

³⁰ Alagöz, “Türk Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler”, s.19-22.

ilgili: (Yağmurluca, Kuz-belen, kuz –köy), Bitki örtüsüyle ilgili: (Bağluca, Bağçecik, Boz armud, Zeytinli, Kavaklu, Çamlu, Söğüt)

3. Ören ve viran kelimeleriyle oluşan adlar: Baykuş –viranı, Killü –viran, Ak-viran, Karaca-viran, Kalecik, Kızıl-hisar, Eski-kend...

4. Meslek adları ile oluşan adlandırmalar: Kazancı, Kovancı, Okçulu...

5. Dini müessese ve manevi hayatla ilgili adlandırmalar: Akçakilise, Manastır, Şeyhlü, Tekke pınarı, Güristan, Ağca-Meşhed, Uzun –ziyaret-aklanı, Tekkeli...

6. Folklorla ilgili adlandırmalar: Gidi-köy, Gerdek-kaya, Kaçak-ağzı, Dört-deli, Dede-Kaya ağacı, Sakalıyanar, Baba mağarası, Çağırğan...

7. Ticari ilişkilerle ilgili adlandırmalar: Çarşı, Bazar, Meryem Hanı...

8. Hayvanlarla ilgili adlandırmalar: Alaca-at, Kuğuluca, Turna-suyu, Balıklı, Katırlı³¹

Prof.Dr. Mehmet Eröz Türkiye çapında değiştirilen köy adlarını tasnif ederek tasnifinde bu köylerin eski ve yeni adlarını bir arada vermiştir.

1. Türk adıyla veya Türk ulus ve uruk adları ile anılanlar: Türkyenice (Akoluk), Türkali (Dikendere), Türkçaybaşı (Çaybaşı)...

2. Türk ulus ve uruklarına bağlı boy ve oymak adları ile anılanlar: Şeditabdallı(Göktaş), Bahşayış(Gökbahçe), Bayburt(Gündoğan), Arpaz(Esenköy)...

3. Türk içtimai teşkilatına ait adlar taşıyan köyler: Elbizin (Tütenli), İlaka(mataracı), İlbarut (yamaç)...

4. Ünlü Kişilere Göre adlandırmalar: Aleyhan (Ulukonak), Almışka (Uluçayır), Almus(Orhanbeyli)...

5. Orta Asya ve Öteki Türk İllerine Ait Kelimeler: Azakpur (Özdilek), Becin (Mutluça), Bacin (Güven)...

6. Totemik İzler Taşıyan Köy Adları: Arvana (Çatmakaya), Bugur (Derinsu), Yukarıçayan (Gülece)...

³¹ Yediyıldız, Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri, s.26-29.

7. *Maddi Kültürümüzle İlgili Olan Köy Adları: Ağın (Gözecik),Bişiköy (Erginler),Ekrek (Çilligöl)*

8. *Mana ve Mefhumların Karıştırılmasına Yol Açan Değişiklikler: Akin (Akin), Akhasan (Ongun),Aşağıdecde (Tarhan)...*³²

Salih Orcan, “Toponomi ‘Coğrafi Yer Adları Standardizasyonu’nun Millî ve Milletlerarası Önemi” başlıklı bildirisinde yer adlarının bir harita uzmanı gözüyle tasnif etmiştir.

*Coğrafi adlar veya toponomi; bilinen bir yerleşim merkezine veya belirli bir fiziki özelliğe verilen addır. Bunlar tek kelimededen oluşabileceği gibi, birden fazla kelimenin birleşmesinden de oluşabilirler. Birleşik coğrafi adlar generik ve spesifik olmak üzere iki bölüme ayrılırlar.*³³

Hilmi Karaboran; Çemişgezek (Tunceli), İslâhiye (Gaziantep), Hassa (Hatay), Osmaniye, Silifke (İçel), Nallıhan (Ankara),Hilvan (Şanlıurfa), Ezine (Çanakkale), Pınarbaşı (Kayseri) illerindeki yer adlarından yola çıkarak “Türkiye’de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma” adlı bildirisinde Doğan Aksan ve Özcan Başkan’ın tasniflerinin geliştirilmiş bir denemesini ortaya koymuştur.

A. *“Tabiata ve fiziki şartlara dayanan adlar:*

1. *Çevre ile ilgili (Doğrultu, coğrafya adları, maden, kıymetli taşlar, mevsimler, günler, sayılar, renkler)*

2. *Bitkilerle ilgili adlar. (Ağaç, meyve, sebze, çiçek, bitki parçaları)*

3. *Hayvanlarla ilgili adlar.*

B. *İnsanlara ve topluluklara dayanan adlar:*

1. *Kişilerin fiziki yaşayışı ile ilgili adlar (yiyecek, içecek, eşya konacak kaplar, kesici aletler, savaş ile ilgili adlar, koşum takımı, kumaş maddeleri, yapı kısımları)*

2. *Kişilerin duygusal yaşayışı ile ilgili adlar*

a) *Duyular (Ağrı, acı, yas, korku, kin, sabır)*

³² Eröz, “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, s.44-52.

³³ Müh.Kd. Yzb. Salih Orcan, Toponomi “Coğrafi Yer Adları Standardizasyonu”nun Milli ve Milletlerarası Önemi, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. , Ankara, 1984,s.55.

b) Aile bireyleri (Baba, dede, nine, ana, erkek, kadın, torun, oğul, kardeş, bacı, dayı, yeğen)

c) Dinle ilgili.

3. Kişilerin varlıkları ile ilgili adlar (insan adları, vücut kısımları, meslekler, rütbelere, insanı ilgilendiren sıfatlar, mevkiler.)”³⁴

Tuncer Gülensoy “Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış” başlıklı bildirisinde Türkiye’de yer adlarıyla ilgili yapılan çalışmaların yetersizliğini” Anadolu’nun yerleşme tarihinin yazılmaması ve değiştirilen yer adları” olmak üzere iki temel sebebe bağlayarak inceleme konusu olarak alınan yörelerdeki değiştirilen yer adlarının aşağıdaki tasnif ölçütlerini büyük oranda değiştirdiğini ve karışıklığa yol açtığını belirtmiştir. Türk yer adlarının gerçek anlamda tesbiti için bu olumsuz duruma akılcı çözümler sunulması gerektiğini vurgulamıştır.

1. Yerin yapısına göre verilen adlarda

2. Yerin ve çevrenin renk özelliğine göre verilen adlarda

3. Yerin bir başka yerle farklı durumuna göre verilen adlarda

4. Yerin ve çevrenin hayvanlarına göre verilen adlarda

5. Çevredeki yapılara göre verilen adlarda

6. Çevredeki akarsulara göre verilen adlarda

7. O yere ilk yerleşen topluluğun lideri veya büyüğünün adına göre verilen adlarda

8. Dinle ilgili adlarda

9. Meslekle ilgili adlarda³⁵

Tuncer Gülensoy, 1998 yılında yayımlanan “Anadolu’da Yer Adlarına Genel Bir Bakış” adlı makalesinde yer adlarının; “Kişi adından yer adı ya da yer adından kişi adı” verilmek suretiyle türetildiğini ifade etmiştir. Özcan Başkan ve Doğan Aksan’ın tasniflerinden sonra yeni bir tasnif denemesinde bulunmuştur.

Özcan Başkan’ın Tasnifi:

³⁴ Hilmi Karaboran, “Türkiye’de Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. , Ankara, 1984, s.109.

³⁵ Gülensoy, “Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış”, s.156.

A. Tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar

B. İnsanlara ve topluluklara dayanan adlar

A. Tabiata ve fiziksel koşullara dayanan adlar:

Bunlar da kendi içlerinde üçer alt bölüme ayrılmaktadır:

A1. Çevreyle ilgili adlar,

a. Doğrultular

b. Coğrafya adları:

c. Madenler

d. Değerli taşlar

e. Mevsimler

f. Günler

g. Sayılar

h. Renkler

A2. Bitkilerle ilgili adlar,

a. Ağaçlar

b. Meyveler

c. Sebzeler

d. Tahıllar

e. Çiçekler

f. Bitki parçaları

A3. Hayvanlarla ilgili adlar.

B. İnsanlara ve topluluklara dayanan adlar.

Bunlar da kendi içlerinde üçer alt bölüme ayrılmaktadır:

B1. Fiziksel yasayışla ilgili adlar.

a. Yiyecekler,

b. İçecekler,

- c. Eşya konacak kaplar,
- d. Kesici aletler,
- e. Savaş ile ilgili adlar,
- f. Koşum takımı,
- g. Kumaş maddeleri,
- h. Yapı kısımları

B2. Duygusal yasayışla ilgili adlar

- a. Duyular
- b. Aile bireyleri
- c. Din ile ilgili adlar

B3. Kişilerin kendi varlıkları ile ilgili adlar

- a. Vücut kısımları
- b. Rütbeler ve mevkiiler
- c. İnsanı ilgilendiren sıfatlar
- d. Meslekler
- e. İnsan adları ³⁶

Tuncer Gülensoy, Özcan Başkan'ın tasnifinin ham bir malzeme olup işlenmesi gerektiği görüşünü savunurken Doğan Aksan'ın tasnifi hakkında ise şunları belirtir: “ *Doğan Aksan, Özcan Başkan'ın tasnifi üzerinde fazla oynamamış, bazı istatistikî bilgiler vererek, 'Anadolu'da köy adlarının incelenmesi sonucunda, Türklerin yerleşme yerlerine ad verirken önce çevreden, ikinci planda da bireyden, insandan yararlandıkları gerçeği meydana çıkmaktadır, sonucuna varmaktadır.*”³⁷

Doğan Aksan “Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)” adlı eserinde Anadolu'daki yer adları -özellikle köy adlarındaki- başlıca ad verme eğilimlerini aşağıdaki şekilde tespit etmiştir.

1. Yerleşim yerine ve çevresine ilişkin özelliklerin belirtilmesi

³⁶ Özcan Başkan, “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”, **TDAY.-Belleten**, Ankara, 1973 - 1974, s. 237-251

³⁷ Tuncer Gülensoy, “Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış”, **Folkloristik** (Prof.Dr. Dursun Yıldırım Armağanı), Pars Yılı, Ankara 1998,s.41-48.

- a) *Yerin yapısına konumuna ilişkin adlar verme: Belen, Yoldere, Karakaya...*
- b) *Yerin ve çevresinin renk özelliklerini belirten adlar verme: Alabayır, Yeşilyayla, Sarıköy...*
- c) *Yerin bir başka yere göre durumunu, konumunu belirleyen Adlar verme: Ortaköy, aşağı yoldüzi, Araköy...*
- d) *Yerin ve çevresinin bitki örtüsünü, ürettiği ürünleri belirleyen adlar verme: Fındıklı, Bademli, Ardıçlı...*
- e) *Yerin ve çevrenin hayvanlarını belirleyen adlar verme: Alabalık, Sığırlı, Tavşancıl...*
- f) *Çevredeki yapılara ilişkin adlar verme: hisarcık, Mescitli, Küçükkale...*
- g) *Çevredeki akarsuları belirleyen adlar verme: Koldere, Kolpınar, İncesu...*
2. *Yerleşim yerlerine kişiyle, bireyle ilgili ad verme eğilimi:*

- a) *Yerleşim yerine o yerle ilgisi bulunan bir kimsenin adını ya da sanını verme: Alifuatpaşa, Mehmetalanı, Yahyalı...*
- b) *Dinle ilgili adlar verme: Sarışeyh, Mollaköy, Sofular...*
- c) *Mesleklerle ilgili adlar verme: Terziler, Çanakçı, Peynirci...³⁸*

Yukarıdaki tespitlerin dışında Doğan Aksan, x1. Uluslararası ad bilimleri kurultayına sunduğu bildirisinde Özcan Başkan'ın tasnifini esas alarak Anadolu'daki köy adlarını tasnif etme yoluna gitmiştir. "*Başkan'ın çalışması, ancak her türe giren yer adlarının sayısının belirtilmesi sonucunda kesin birtakım yargılara varmaya yarayacak durumdadır. Bu yüzden biz Köylerimiz 1968 adlı kitaba dayanarak köy adları üzerinde sayımlar yapmaya çalıştık. Ancak bütün adları tek tek fişlemek çok uzun süreli ve kolektif bir çalışmayı gerektireceğinden, yalnız alfabetik sırayı temel tutarak belli kelimeleri ve bunlarla başlayan türleri saptadık.*"³⁹

Yukarıdaki cümlelerle tasnifinin Başkan'ın tasnifini tamamlayıcı yönlerini ve tasnif yöntemini açıklayan Aksan'ın tasnifi şu şekildedir:

³⁸ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)**, TDK, Ankara, 2007, C:3. s.107-109.

³⁹ Doğan Aksan, "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar", **TDAY Belleten**, TDK. Yay., Ankara, 1973-1974, s. 185 – 193.

A. Çevreyle İlgili Adlar

1. Çevrenin coğrafi özellikleri ve jeolojik yapısı,
2. Çevredeki renkler,
3. Çevrenin genel nitelikleri,
4. Çevredeki varlıklar:
 - a) Bitki örtüsü,
 - b) Hayvanlar,
 - c) Yapılar.

B. Bireyle İlgili Adlar

1. Kişi adları, unvanlar,
2. Dinle ilgili adlar,
3. Mesleklerle ilgili adlar, akrabalık adları.”⁴⁰

“Her iki araştırmacının göremediği için işaret etmediği bir gerçek vardır ki o da Orta Asya adını verdiğimiz geniş coğrafyadan Anadolu'ya getirilen, buradan da Rumeli'ye taşınan adlardır. Ayrıca, belirli tarih dilimleri içinde Anadolu'ya yapılan göçlerle bazı kavim, kabile, bey, soy, oymak, cemaat ve aile adlarının da yer adı olarak kullanıldığı görülmektedir.”⁴¹ Cümleleriyle hem Başkan'ın hem de Aksan'ın tasnifindeki önemli bir eksikliği tespit eden Tuncer Gülensoy'un tasnifi ise şöyledir:

A. Çevreyle İlgili Olarak Tabiat ve Fizik Koşullarına Dayanan Adlar:

1. Çevreyle ilgili adlar:

a- Doğrultular

b- Coğrafya adları (*Çevrenin coğrafi özellikleri ve jeolojik yapısı: dere, çay, su, göl, ova, yayla, yazı, dağ, tepe, ören, bel, alan... vb.*)

b1) Bölge adları (*başı, burnu, boynu, boğazı, meydanı... vb.*)

c- Madenler

c1) Basit taşlar (*taş, kaya, kum, toprak*)

⁴⁰ Aksan, **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)**, s.107-109.

⁴¹ Gülensoy, "Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış", s.41-48.

d- Değerli taşlar

e- Mevsimler

f- Günler

g- Sayılar

h- Renkler

i- Yön adları

i1) *Ana ve ara yönler*

i2) *Yüz, ön, alt, dip... gibi yön bildiren adlar*

j- Belirleyici adlar

k- Yıpranmışlık, bakımsızlık, bırakılmışlık (*ören, viran, harebe, kırık, yarım, öksüz... vb.*)

l- Çevreyi ilgilendiren (*eski, yeni, güzel, büyük, küçük, yukarı, aşağı, ulu, keçi/kiçi (kiçig), sivri, baş, orta, yalın...*

vb.) sıfatlar.

m- Taşın toprağın durumu (topografik şekillere) bağlı adlar: Göktaşlar, Kınalık, Sarıtaş. Kızılyar, *Derindere... gibi.*

n- Arazinin kullanılış biçimine uygun olarak verilen adlar: Ağılözü, *Kervan Yolu, Göç yolu gibi.*

o- Çevredeki yapılarla ilgili adlar: Alaşatlık, *Kilise arkası, Kör çeşme vb.*

2. Bitkilerle ilgili adlar:

a. Ağaçlar (*ağaç türleri*)

a1) Meyve ağaçları

a2) Meyvesiz ağaçlar

b. Meyveler

c. Sebzeler

d. Tahıllar *ve baklagiller*

e. Çiçekler

e1) Yabani çiçekler

e2) Süs çiçekleri

f. Bitki parçaları (*dal, budak, çubuk, tiyek... vb.*)

g) Bitki örtüsü: Armutludere

3. Hayvanlarla ilgili adlar:

a. Yabani hayvanlar (*arслан, kaplan, ceylan, domuz vb.*)

b. Alıcı kuşlar (*kartal, şahin, doğan, tuğrul vb.*)

c. Evcil kuşlar (*güvercin, kumru, bülbül vb.*)

d. Evcil hayvanlar (*inek, boğa, koyun, keçi, koç, dana... vb.*)

e. Sürüngenler

f. Böcekler

g. Suda yaşayanlar (balıklar, kurbağagiller *vb.*)

h. Zararlı haşereler

B. İnsanlara ve Toplumlara Dayanan Adlar:

1. Fiziksel yaşayışla ilgili adlar:

a. Yiyecekler

b. İçecekler

c. Eşya konacak kaplar

c1) Su konacak kaplar (bakraç, kova, bardak, ibrik... vb.)

c2) Mutfak levazımatı (kap-kacak, çanak-çömlek, tepsi.)

c3) Aletler, takımlar

d. Kesici aletler

e. Savaş ile ilgili adlar

e1) Devleti simgeleyen adlar (bayrak gibi)

e2) Demokrasi ve insan haklarına uygun olmayan adlar (köle, cariye(vb.)

f. Koşu takımı

g. Kumaş maddeleri

g1) Yünden yapılan eşyalar (keçe, aba, kilim... vb.)

h. Yapı kısımları

2. Duygusal yaşayışla ilgili adlar:

a. Duyular

b. Aile bireyleri

b1) Akrabalar

c. Din ile ilgili adlar

3. Kişilerin varlıkları ile ilgili adlar:

a. Vücut kısımları (baş, yüz, göz, burun, yanak, boğaz, ayak, bacak, göbek, el, taban... vb.)

a1) Vücutta oluşan tüyler (saç, sakal, bıyık, tüy, kıl)

b. Rütbeler (Ünvanlar), mekviler

c. insanı ilgilendiren sıfatlar

d. Meslekler

e. insan (kişi) adları

f. Kişilerin fiziksel özellikleri de bulunan yer adları (kel, topal, kör, sağır ... vb.)

f1) Tarihi kişi adları

f2) Efsanevi kişi adları

f3) Yaşayan kişi adları

g. Kavim, kabile, boy, soy, oymak, cemaat adları

g1) 24 Oğuz boyunun adları

g2) Öteki Türk boylarının adları

g3) Türk dışı boyların adları

C. Orta Asya'dan Getirilen Yer Adları (*Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Doğu Türkistan, Özbekistan, Azerbaycan vb.*)

D. Moğolca'dan Türkçe'ye Geçen Yer Adları

E. Arapça Yer Adları

F. Farsça Yer Adları

G. Öteki Dillerden Türkçe'ye Geçen Yer Adları⁴²

Müjgan Cunbur, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Adları” adlı bildirisinde ;“*Evliya Çelebi pek çok yer adının kelime olarak yapısını inceler, köküne, kaynağına iner, o yere o adın verilmiş sebebini açıklar, bazı yerlerin çeşitli milletlerce ne şekilde adlandırıldığı üzerinde durur. Seyahatnamedeki yer adlarını bölümlenmek, sınıflandırmak mümkündür.*” diyerek seyahatnamedeki yer adlarını aşağıdaki şekilde tasnif etmiştir.

I) Evliya Çelebi, bazı yerleşim merkezi adlarının insan adlarıyla bağlantısı üzerinde durmuştur. İnsan adlarına bağlanan yer adlarını birkaç bölümde ele almak kabildir.

1. Bânilerine yani Kurucularının adlarıyla adlandırılan ya da kurucularıyla ilişkili yerler

2. Fetheden kimselerin adlarıyla adlandırılan yerler.

3. Mağlupların adlarıyla adlandırılan yerler.

4. Oturanların adıyla anılan yerler.

5. Doğdukları yer olarak kişi adına bağlanan yerler.

6. Ermiş kimselerin mezar, makam ve türbelerinin bulunduğu çoğu ziyaretgâh olan ve o toprakta yatanın adına bağlanan yerler.

II) Evliya Çelebi, bir kısım yer adlarını olaylara, olaylar ve kişiler etrafında meydana gelen efsanelere bağlar.

1. Bir kısım yer adları fetihler sırasında söylenmiş bir söze, bir cümleye ve bunların değişmesine bağlanmıştır.

2. Diğer efsane ve menkıbelere dayalı yer adları.

⁴²Gülensoy, *Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış*”, s.41-48.

III) Birkaç türlü adları bulunan şehirler ve yerler.

IV) Çevreyle ilgili yerleşim merkezi adları.

1. Adları, dağlar, ırmaklarla ilgili yerleşim merkezleri

2. Yetişen ürünler dolayısıyla adlandırılan yerler

3. Yaşayan hayvanlarıyla adlanmış yer adları

4. Çevrenin diğer özelliklerine bağlanan yer adları.

V) Sadece hangi kelimedenden veya kelimelerden türediği anlatılıp manası belirtilen yer adları.⁴³

Orhan Şaik Gökyay da “Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı” başlıklı bildirisinde Türklerin adlandırdıkları coğrafyalarda kuşların bile Türkçe öttüklerini hissettiğini dile getirerek Türkçe yer adlarının Türklüğü, Türk kültürünü ifade ettiğini belirterek Türkçe yer adlarıyla ilgili aşağıdaki tasnifi yapmıştır:

A. “Kişilerin doğrudan verdiği adlar.

a) Padişahların verdikleri adlar.

b) Tarihte fetihleriyle ya da bilgin ve ermiş olarak ün salmış kişilere göre verilen adlar.

c) Ermişlere göre verilen adlar.

d) Tarihi olaylara göre verilen adlar.

B. Yabancı dildeki yerlere Türklerin verdiği adlar.

C. Rumeli’de Yürüklerin ve Evlad-ı Fatihan’ın yerleştikleri yerlere verdikleri Türkçe adlar.

a) Aşiret adları

b) Birden fazla adlar

c) Boy ve kişi adları

d) Yabancıların telaffuzunu değiştirerek muhafaza ettiği Türkçe adlar.

⁴³ Müjgan Cunbur, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. , Ankara, 1984, s.203-215.

D. Tutmayan adlar.⁴⁴

Saim Sakaoğlu da “İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız” adlı bildirisinde çeşitli özellikleriyle dikkat çeken bir kişinin adı bir yere bağlanarak o kişinin ebedileştirildiğinin bütün toplumlarda görülen yaygın bir davranış olduğunu belirtmiştir. Bu adlardan bazılarının asıl şeklini koruyarak günümüze ulaşabilmesinin yanında bir kısmının da önemli değişikliklere uğrayarak günümüze ulaşabildiğini ifade etmiştir.

Yer adlarıyla ilgili tasniflerde öncelikle kökene dayalı tasniflerin yapıldığını ancak bu sahadaki en dikkate değer çalışmanın ise Prof.Dr. Semavi Eyice’ye ait olduğunu belirterek Semavi Eyice’nin tasnifinden yola çıkarak bir tasnif denemesinde bulunmuştur.

Semavi Eyice’nin Tasnifi:

I. “Bizans menşeli veya Grek dilinden gelen adlar: Trabya, İstinye; Burgaz, Fener; Galata, Üsküdar; Tatavla, Maçka

II. Türk şahıs adlarından gelen yer adları

a) Camii ve mescid kurucularından gelen adlar: Abdi Subaşı, Balabanağa, Nevbahar, Sankiyedim, Sirkeci

b) Ölümünden sonra namlarına yapılan camilerden şahış adı alan mahalleler: Suadiye, Cihangir

c) O yer ile ilgili şahış adından gelen adlar: Emirgan, Beyoğlu, Vaniköyü, Baltalimanı, Osmanbey, Paşabahçesi, Beylerbeyi

ç) Orda türbesi olan veya ilgili bir evliyadan gelen adlar: Laleli,

Erenköyü, Eyüp, Karacaahmet, Kuzguncuk, Vefa

III. O mahalledeki muayyen bir alametten veya özellikten gelen adlar: Sarıyer, Ihlamur; Kazlıçeşme, Taşkasap; Atpazarı, Keresteciler

IV. Zamanla esas şeklini kaybederek yeni biçimlere giren adlar:

⁴⁴ Orhan Şaik Gökyay, “Türkçe Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1984, s.243-257.

Sarıgüzel (Sarigez), Cibali (Cebe Ali)

V. Çesitli topluluk veya iskânlar ile ilgili adlar: Aksaray, Çarşamba, Karaman

VI. Kaybolmuş binalar veya şekli değişmiş yerlerin hatırası olan adlar: Ağaçayırı, Harem, Yenibahçe

VII. Avrupai kökenden gelen levanten adlar: Galata, Pangaltı, Feriköy

VIII. Özel olarak uydurulan adlar: Teşvikiye, Etiler, Altıntepe, Gültepe”

Sakaoğlu, tasnifinin yer adlandırmalarında adları kullanılan şahısların kimler olduğunu tespit etmek amaçlı olduğunu ifade etmiştir.

Saim Sakaoğlu'nun Tasnifi:

1. Tarihi Şahsiyetler

- a) Padişah, vezir, şeyhülislam gibi idareciler,
- b) Fikir, sanat, ilim sahalarında şöhret bulmuş şahsiyetler,
- c) Ordu mensupları
- ç) Diğerleri

2. Mahalli Şahsiyetler

- a) Eski idareciler (paşa, kaymakam, vali, belediye başkanı)
- b) Hayırseverler
- c) Diğerleri

3. Eski sakinler

- a) Başka din ve soya mensup olanlar.
- b) Başka soya mensup olanlar.
- c) Aynı soya mensup olanlar.

Bütün bu tasniflerden sonra yer adlarıyla ilgili yaptığı çalışmalarla adını sık duyuran Yrd. Doç.Dr. Levent Kurgun'un Denizli ili yer adlarıyla ilgili yaptığı çalışma farklı bakış açılarıyla dikkat çeken oldukça önemli bir tasniftir.

Levent Kurgun'un Tasnifi:

1-Orun adı

- 2-Su adı
- 3-Düzlük adı
- 4-Yükselti adı
- 5-Mevki adı
- 6-Boy adı
- 7-Kişi adı
- 8-Bitki adı
- 9-Hayvan adı
- 10-Yapı adı
- 11-Eşya adı
- 12-Yol adı
- 13-Mezar adı
- 14-Harabe adı
- 15-Tanımlayıcı adlar
- 16-Hatıra karakterli adlar
- 17-Yapay adlar
- 18-Olaya dayanan adlar⁴⁵

Türkiye’de yapılan tasnif çalışmaları incelendiğinde farklılıklara rağmen ad verme sırasında yerleşim yerinin durumu, çevrede dikkat çeken herhangi bir yerçekli, bölgenin iklim özellikleri, bitki örtüsü ve üzerinde yaşayan canlılar, yerleşim yerinin çevresindeki yaygın meslekler, orada yaşamış ünlü bir kişinin adını verme gibi eğilimlerin ön planda olduğu görülmektedir.

Yukarıda belirtilen eğilimlerin dışında daha da önemlisi Türklerin köy, kasaba ve çeşitli yerleşim yerlerini, Türk veya Türk ulus ve uruk ile bunlara bağlı boy ve oymak adlarıyla adlandırıp, buralara Türk damgasını vurmuş olmalarıdır.

Bu çalışmada Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ndeki yer adlarıyla ülkemizdeki yer adlarının verilışı karşılaştırılarak adlandırmadaki ortak eğilimler ve ortak

⁴⁵ Levent Kurgun, **Denizli İli Yer Adları (Doktora tezi)**, Pamukkale Üniversitesi, Denizli,2002 s.55.

kullanılan yer adlarının tespiti amaçlandığından Azeri sahasında yapılan tasnif çalışmalarına da yer verilmesi gerekli görülmektedir.

Azeri sahasında yer adlarıyla ilgili olarak pek çok araştırmacı tarafından çeşitli tasnif çalışmaları yapılmıştır. Bu önemli tasnif çalışmalarından biri L.L. Gumetskaya'nın yapmış olduğu tasniftir.

Dilci L.L. Gumetskaya toponimleri dört grupta toplamıştır:

1. Şahıs adlarından meydana gelmemiş yer adları
2. Şahıs adlarından meydana gelmiş yer adları
3. Manası belli edilmiş yer adları
4. Manası aydın olmayan yer adları

K.K. Tseluyko adları iki gruba ayırmıştır:

1. Hususi adlardan oluşan
2. Umumi adlardan oluşan⁴⁶

Afat Gurbanov ise toponimleri iki gruba ayırmıştır:

1.En Eski toponimler: Sabran, Şirvan Bakü, Şemkur, Berde, Beylegon, Şeki, Nahçıvan, Mugan, Gence, Varsan, Ağrı, Tebriz

2.Yeni Toponimler: Leninabad, Kurovabad, Celilabad, Gırmızı kent, Gırmızı Oktyabr, Garayevkent, Aydıngün, Komsomol⁴⁷

Yusifov yer adlarını şu şekilde tasnif etmiştir:

A) Tabii-coğrafi gerçeğe bağlı toponimler

1. Orografik
2. Hidrografik
3. Zoonimik
4. Fitonimik
5. Spesifik

⁴⁶ Mustafa Şenel, **Elazığ İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme (Doktora Tezi)** Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2003, s.22.

⁴⁷ Ahmet Demirhan, **Azerbeycan Toponomiyasındaki Eski Türkçe Kelimeler ve Bunların Araştırılması (Yüksek Lisans Tezi)** Selçuk Üniversitesi, Konya, 1995, s.9.

6. Metoforik

B) Sosyal-iktisadi toponimler

a) Sosyal

1. Antroponimik

2. Etnonimik

3. Patronimik

4. Migrant

5. Dini

6. Memorial-Simbolik

7. Tarihi yahut tesadüfî hadiselerle bağı adla

b) İktisadi

1. Sanayi

2. Kent tasarrufatı

3. Ticaretle ilgili toponimler⁴⁸

Türkler yeni zapt ettikleri topraklara yerleştikleri zaman, buradaki coğrafyayı çeşitli özelliklerine göre adlandırdıkları gibi, anayurtlarından taşıdıkları yer adlarıyla da anmak istemişlerdir. Böylece, Anadolu ve Rumeli topraklarında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve başka Türk ülkelerindeki yer adları çoğalmaya başlamıştır".⁴⁹

"Anadolu, 1071 tarihinden önce de bir Türk yurdudur. Daha Roma ve Bizans dönemlerinde Peçenek, Kuman-Kıpçak gibi Hıristiyan Türk boyları Bartın'dan başlayarak Kuzey Karadeniz sahili ile Doğu ve Orta Anadolu'nun bazı bölgelerine yerleşmişlerdir. Yine Doğu Anadolu'nun bazı yörelerinde görülen Saka, Part ve Kimmer Türk boyları iskânı da bu tarihten öncedir. Anadolu bin yıldan bu yana da bir Oğuz boyları yurdudur. Kaşgarlı, Reşidüddin, Tevârih-i Al-i Selçuk gibi kaynaklarda adları geçen Oğuz boylarından başka pek çok Kazak, Kırgız, Özbek,

⁴⁸ Şenel, *Elazığ İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme (Doktora Tezi)*, s.22-23.

⁴⁹ Gülensoy, *Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış*, s.41-48.

Türkmen, Uygur, Tatar, Azeri, Mesket, Karapapak vb. gibi Türk kavimleri Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yurt tutmuşlardır."⁵⁰

Tuncer Gülensoy, yukarıdaki ifadelerle 1071 tarihinden önce de Anadolu'da yaşayan Türk boyları olduğunu vurgulayarak Anadolu'da oğuz boyları dışındaki diğer Türk boylarının varlığına dikkat çekmiştir. Gülensoy'un dikkat çektiği bir diğer konu da -kendisi tarafından yapılan birkaç karşılaştırmalı çalışmanın dışında- çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk Dünyası'nın "kişi" ve yer adları ile ilgili karşılaştırmalı çalışmaların bulunmamasıdır. Bu durumun nedenleri arasında ise Türkiye'de yer adları sorununun tam olarak çözülememiş olması ve bu konuyla özel olarak ilgilenen bilim adamlarının sayısının azlığı bir diğer sebep olarak da öteki Türk ülkelerindeki yayınlara sahip olmamamızı göstermektedir.

*"Bir milletin kültüründe ne varsa dilinde de o vardır."*Sözünden yola çıkarak Türklerin dağlara, yaylalara, ovalara göllere, ırmaklara, köy ve kentlerin yanında küçük arazi parçalarına bile anlamlı adlar vermeleri Türk kültüründe vatan tutulan toprakların sıradan arazi parçası değil, ne denli yüksek değere sahip olduklarını göstermektedir. Bu çalışmada Azeri Türklerinin yaşadığı Nahçıvan topraklarıyla Türkiye topraklarındaki yer adı vermedeki ortak Türk eğilimlerini Türk damgasını ortaya çıkarmak amaçlandığından Adil Bağirov'un Nahçıvan yer adlarını büyük bir titizlikle incelediği "Nahçıvan Toponimlerinin Dil Özellikleri" adlı eser ve eserde kullanılan tasnif yöntemi doğrultusunda Nahçıvan'daki yer adlarıyla Türkiye'deki yer adlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesine çalışılacaktır.

Adil Bağirov'un Tasnifi:

Adi Bağirov, Nahçıvan Toponimlerinin çoğunun milli kaynaklı olduğunu ancak işgallerin etkisiyle yabancı kaynaklı toponimlerin de ortaya çıktığını belirterek toponimleri ilk olarak menşe bakımından gruplandırıyor:

- 1) Türk menşeli toponimler
- 2) İran menşeli toponimler
- 3) Arap menşeli toponimler
- 4) Moğol menşeli toponimler

⁵⁰ Tuncer Gülensoy, " Türk Dünyasında ve Anadolu'da Ortak Yer Adları", **Erdem Dergisi**, 1996, C: 9., S:26. , s.25-44.

Toponimlerin ifade ettikleri coğrafi özelliklere göre 5 gruba ayrıldığını ifade etmiştir:

- 1) Oykonomimler(köy, kasaba, şehir vb. yaşam alanları)
- 2) Horonimler (Belirli arazi bölümlerine ayrılmış bölge, vilayet, ülke adları)
- 3) Urbanonimler(Mahalle, cadde, sokak, meydan, park, pazar, vb)
- 4) Oronimler (Dağ, dere, tepe, düz, yokuş, ova, mera, otlak vb.)
- 5) Dromonimler (Hava, su yer altı ve yer üstü ulaşım yollarının adları)

Bağirov, basit yapılu oykonimlerin yanında yapı özellikleri bakımından farklılık gösteren oykonimleri aşağıdaki başlıklar altında vermiştir.

- a) Kent (köy) sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- b) Oba sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- c) Dize sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- ç) Gışlak sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- d) Abad sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- e) Var sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- f) Hane sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- g) Düz sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- ğ) Gala sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler
- h) Gah sözcüğünün yardımıyla kurulan oykonimler

Oykonimleri anlam özellikleri bakımından ise 7 gruba ayırmıştır:

- 1- Etnonim (Boy, kabile, Millet Adları) özellikli oykonimler
- 2- Antroponim (Şahıs Adları) özellikli oykonimler
- 3- Hidronim (Su Adları) özellikli oykonimler
- 4- Zoonim (Hayvan Adları) özellikli oykonimler
- 5- Fitonim (Bitki Adları) özellikli oykonimler
- 6- Toplumsal-siyasi özellikli oykonimler

7- Tasvir özellikli oykonimler

Nahçıvan arazisinin yedi horonimden oluştuğunu ifade eden Bağirov, horonimleri (Nahçıvan, Babek, Şerur, Ordubad, Culfa, Şahbuz, Sederek) olarak kaydetmiştir.

Nahçıvan arazisindeki urbanonimlerin tasnifi aşağıdaki başlıklar altında yapılmıştır:

1. Antroponim Özellikli Urbanonimler

a- Boy, nesil, aşiret reisinin veya yüksek mevkili zengin şahsın adı ile ilgili ortaya çıkan urbanonimler

b- Boy, nesil, aşiret reisinin adına -lı, -li, -lu,-lü yapım eki ve -lar, -ler çoğul ekinin eklenmesi ile oluşan urbanonimler

c- Tarihi şahsiyet, devlet adamı ve siyasi liderlerinin adları ile ilgili oluşan urbanonimler

ç- Milli kahramanlar, şehitlerin adları ile ilişkili olarak oluşan urbanonimler

d- Bilim ve sanat adamlarının adları ile ilgili olarak ortaya çıkan Urbanonimler

2. Etnonimler İle İlgili Ortaya Çıkan Urbanonimler

3. Hidronimlere Bağlı Olarak Oluşan Urbanonimler

4. Fitonim (Bitki) Özellikli Urbanonimler

5. Çeşitli Dini İtikat ve Tarikatlara Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Urbanonimler

6. Meslek, Sanat, Meşguliyete Bağlı Oluşturulan Urbanonimler

7. Arazide Bulunduğu Konuma Göre Oluşan Urbanonimler

8. Bulunduğu Arazinin Toprak Katmanlarına ve Toprak Yapısına (Taşlı – Kumlu) Göre verilen Adlar

9. Urbanonimin Özellik ve Şekline Göre Verilen Adlar

10.Nüfusun Artışı ile İlgili Oluşan Urbanonimler

Bağirov, Nahçıvan arazisindeki oronimlerle ilgili yapılan önceki tasniflerden yola çıkarak oronimleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmıştır:

1- Katmanlarının rengine ve içeriğine göre oluşan oronimler

a) Kara kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

b) Ak kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

c) Sarı kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

d) Kırmızı kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

e) Göy (mavi) kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

2- Görünüşü, benzerliği ve şekline göre oluşan oronimler

3- Antroponimlere bağlı olarak ortaya çıkan oronimler

4. Etnonimlere bağlı olarak oluşan oronimler

5- Oykonimlere bağlı ortaya çıkan oronimler

6- Fitonimlere bağlı ortaya çıkan oronimler

a) Tahıl bitkilerinin adları ile ifade edilen oronimler

b) Çeşitli ağaç adlarıyla ifade edilen oronimler

c) Ot bitkilerinin adı ile ifade edilen oronimler

7- Zoonimlere bağlı olarak meydana gelen oronimler

a) Evcil ve vahşi hayvanların adı ile bağlı olarak ortaya çıkanlar

b) Kuş adları ile meydana çıkan oronimler

c) Sayı adlarıyla oluşturulan oronimler

8. Sayı adlarıyla oluşturulan oronimler

9. Belirli bir olaya bağlı ortaya çıkan oronimler

10. Sanat ve meslek adlarına bağlı meydana çıkan oronimler

Nahçıvan arazisindeki dromonimlerden köprü adlarının oluşum yolları tasnif edilmiştir:

1. Şahıs adları ile adlandırılan köprüler

2. Şehir ve köy adlarına bağlı olan köprü adları

3- Akarsu İsimlerine Bağlı Oluşan Köprü Adları

4- Yapıldığı Arazinin İsmine Bağlı Oluşan Köprü Adları

5- Yapılışına, Şekline ve Yapıldığı Materyala Göre İsimlendirilen Köprü Adları

Toponimler gramer özellikleri yönünden ise şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Toponimlerin Fonetik Özellikleri

a) Tek heceli oykonimler

b) İki heceli oykonimler

c) Üç heceli oykonimler

d) Dört heceli oykonimler

e) Beş ve daha çok heceli oykonimler

2. Morfolojik Yolla Ortaya Çıkan Toponimler

a) -lı, -li, -lu, -lü ekiyle oluşturulan toponimler

b) -lar, -ler eki ekiyle oluşturulan toponimler

c) -cı, -ci, -cu, -cü eki oluşturulan toponimler

d) -lık, -lik, -luk, -lük eki oluşturulan toponimler

e) -hane eki oluşturulan toponimler

f) -î eki oluşturulan toponimler

3. Sentaktik (Söz Dizimsel) Yol İle Oluşan Toponimler

4. Takısız Ad Tamlaması İle Oluşan Toponimler

a) Ad tamlaması ile oluşun toponimler

b) Sıfat tamlaması ile oluşun toponimler

c) Sayı tamlaması ile oluşun toponimler

d) Tamlayanı zarfla kurulan toponimler

5. Belirtisiz Ad Tamlaması Yoluyla Oluşun Toponimler

6. Birinci Tip İsim Tamlaması İle Oluşun Toponimler

- a) “Ad+ad” birleşmesi
- b) “Sıfat+ad” tamlaması
- c) “Sayı+ad” şeklinde Kurulan Tamlamalar
- d) “Zarf+ad” şeklinde Kurulan Tamlamalar

7. İkinci Tip Ad Tamlaması İle Oluşan Toponimler

a- İkinci tip ad tamlamalı toponimlerin her iki kelimesi de basit adla ifade edilir.

b- İkinci tür ad tamlamalı toponimlerin birinci kelimesi yapım eki, ikinci kelimesi ise basit adla ifade olunur.

c- Tamlamanın birinci kelimesi –lar, -ler çoğul eki almış adlarla ifade edilir

d- Tamlamanın birinci kelimesi birleşik adlar ile ifade edilir.

e- Tamlamanın birinci kelimesi şahıs adları ikinci kelimesi coğrafi unsurun adını bildirir.

f- Tamlamanın birinci kelimesi etnonimlerle ifade edilir.

g- Tamlamanın birinci kelimesi havyan ve kuş adlarıyla ifade edilir

ğ- Tamlamanın birinci kelimesi ağaç, bitki ve meyve adlarıyla ifade edilir

h- Tamlamanın birinci kelimesi rütbe, dini unvan, vazife vs. belirtir.

i- Tamlamanın birinci kelimesi yansıma kelimelerden oluşur

8. Üçüncü Tip Ad Tamlaması İle Oluşan Toponimler

Adil Bağirov’un tasnifinin birçok tasnif çalışmasını içine alan ayrıntılı ve geniş kapsamlı bir çalışma olduğu görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YER ADLARININ KÖKEN BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1. Nahçıvan'daki Yer Adları Kökeni Bakımından İncelenmesi Ve Türkiye'deki Karşılıkları

Türk, İran, Arap ve Moğol menşeli toponimler olarak dört gruba ayrılan Nahçıvan toponimleri arasında Türk kökenli toponimler sayısı en fazla olmaktadır.

Türk menşeli toponimler: Genel Türk toponimisi, Azerbaycan diline ait toponimler adı altında iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüme Azerbaycan halkının müstakil bir halk ve Azerbaycan dilinin bağımsız halk dili gibi şekillenmesinden önceki devir ve bu oluşumun devam ettiği devirde meydana çıkan toponimler, ikinci bölüme ise yeni Azerbaycan dili oluşuktan ve çeşitli Türk etnik grupları etkinliklerini yitirdikten sonraki devrede oluşan toponimleri dahil etmek mümkündür.

Bu bakımdan Nahçıvan toponimlerinin esasını ve çoğunluğunu Türk kökenli Azerbaycan toponimlerinin oluşturduğu ifade edilmektedir.

Türkiye'de ise:

Türkiye'de de Nahçıvan'da olduğu gibi Türkçe kökenli yer adlarının yanında Arapça, Farsça ve Moğolca yer adlarına da rastlanmaktadır.

• **Türkçe Kelimelerden Oluşan Toponimler**

Abay, Acısu, Akbulak, Akça, Akçadağ, Akçay, Balıklı, Balıklıgöl, Başgöl, Başkale, Bozkuş, Çadırlı, Çakal, Çakır, Çamlı, Çerçi, Darıca, Ebecik, Engin, Ergazi, Iğdır, Işık, İnce, Kabacık, Kabaklı, Kadınlı, Kalaç, Kamışlı, Karasu, Karatepe, Kargalık, Kızılkum, Kızıltepe, Korkut, Kuruca, Kurugöl, Okçu, Ortatepe, Sakacı, Sakarlı, Sarıca, Sariağaç, Talas, Tan, Taşköprü, Taşlık, Tekeli, Tengiz, Toprakkale, Topuk, Yuran, Tutak, Türkmen, Uçarı, Ulu-dağ, Uzunlar, Üçtepe, Yağan, Yağır, Yarbaşı, Yarımca, Yarmak, Yayla, Yenice, Yenikale, Yenikışla, Yeşildağ... gibi.¹

¹ Tuncer Gülensoy, **Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, TDK Yay., Ankara, 1995

- **Arapça Kelimelerden Oluşan Toponimler**

Ambar, Bedir, CebirMirvan, Palu, Ermiye, Zemzem, Fasıl, Gazi, Halife, Hürriyet, İslâhiye, Refahiye, Letafet, Mağara, Mescit, Saraç, Vakıf...²

- **Farsça Kelimelerden Oluşan Toponimler**

Bedesten, Bahçesaray, Danişment Gürvan, Haman, Şah, Revnak, Şahbaz, Zemberek, Zerdali...³

- **Moğolca Kelimelerden Oluşan Toponimler**

Alcı, Belek, Cebeci, Dümüklü, İlhan köyü, Mergenli, Nogaylar, Sinci, Uran, Yamçılı...⁴

Türkiye’de de Nahçıvan’da olduğu gibi yabancı dillerden alınmış yer adları bulunsa da bunlar yüzyıllardır Türk yurdu olan bu topraklardaki Türkçe kökenli yer adlarıyla kıyaslanamayacak kadar azdır. Hasan Eren yer adlarımızı Türkçe ve yabancı kökenli olmak üzere iki gruba ayırdığını ifade etmekle birlikte Türkçe kelimelerden meydana gelen yer adlarımızın temiz Türkçe’yi, sağlam Türkçe’yi sakladığını vurgulamıştır.

Yer adlarımız yalnız zengin Türkçeyi saklamakla kalmaz. Türk halkının dilinde doğan bu adlar, aynı zamanda güzel Türkçeyi ve özlemini duyduğumuz sağlam Türkçeyi, öz Türkçeyi dile getirir. Yurdumuzu süsleyen bu adlarda bir şiir havası eser, şiir kokar, toprak kokar, yurt kokar... Çamlıbel veya Çamlıca gibi bir ad, size bir çam ormanının güzelliğini duyurmaz mı? Soğukpınar, Soğuksu veya Dumlupınar adında yazın susuzluğunu gideren bir hava yok mudur? Çınarpınar adı bir şiir kadar güzel değil midir? Karagöl, Aladağ veya Göksu adlarında büyük bir renk zenginliği gözümüzün önüne gelmiyor mu? Güllüce, Gülpınar, Ihlamur, Akçiçek, Çiçekpınar, adlarında burcu burcu yurt kokmaz mı? Elmalı, Ayvalık, Ayvacık, Bademli veya Payamlı, Kirazlıyayla, Kızılakçukuru, Armutlu, Ahlatlıbel, Üvezpınarı, Fındıklı, Erikli gibi adlarda toprağın verdiği renk renk yemişler dile

² Hülya Pilancı, “Anadolu’daki Türkçe Yer Adları”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri, 1996, s.60-61.

³ Pilancı, “Anadolu’daki Türkçe Yer Adları”, s.60-61.

⁴ Tuncer Gülensoy, “Anadolu’da Moğolca Yer Adları ve Rumeli’deki İzleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 1981,C:4 S:11. s.126-131.

*gelmiyor mu? Kavaklıdere, Söğütözü, Meşebükü, Gürgenpınarı, Çamalan, Ardiçbeli adlarında bir orman serinliği duyulmaz mı?*⁵

Türkçe kökenli yer adlarının araştırılması unutulmaların dilimizin söz varlığına yeniden kazandırılması ve bunlarla ilgili Türk Dünya'sında karşılaştırmalı çalışmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda Mustafa Uğurlu şunları ifade etmiştir:

*Bugün Türkiye'de 40.000 kadar köy adı bulunduğu göz önüne alınırsa, bunların ortak olanları birleştirildiğinde bile yine binlerce kelime, birleşik kelime ve tamlamadan ibaret bir dil malzemesinin mevcut olduğu kolayca tahmin edilebilir. Bunlara bir de semt, mahalle, tarla, otlak, yaylak, kışlak, akarsu, geçit, tepe ve dağ eklenirse, ortaya en az zikredilen kadar ikinci bir kelime hazinesinin çıkacağı açıktır. Bu konularda hele 'küçük yerlerin' adları hususunda Türklük bilimi araştırmaları yok denecek kadar azdır.*⁶

⁵ Hasan Eren, "Yer Adlarımızın Dili", **T.D.A.Y.Belleten**, TDK. Yay., Ankara, 1965, s. 155 – 165.

⁶ Mustafa Uğurlu, "Türkçe Yer Adları: Günlükbaşı", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, İstanbul , 2007, S:10., s.129-137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YER ADLARININ OLUŞUM YOLLARI

1. Nahçıvan'daki Oykonimlerin (Köy, Kasaba, Şehir vb. Yaşam Alanları) Oluşum Yolları, Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye'deki Karşılıkları

Yer adlarının geniş yayılmış türlerinden biri oykonimlerdir. Oykonimler şehir, kasaba, köy, yaşam alanları, köy ve kent harabelerinin adlarını bildirir.

1.1. Nahçıvan'daki Oykonimlerinin Oluşum Yolları ve Türkiye'deki Karşılıkları

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde mevcut olan oykonimler farklı ad ve ad tamlamalarından meydana gelmiştir. Bu oykonimlerin bir kısmı basit kelimelerden ibaret olup örneklerdeki gibidir: Nurs, Bist, Hurs, Hak.

Oykonimlerin diğer bir kısmı ise muhtelif coğrafi yerlerin adlarını bildiren köy, oba, ova, kışlak, abad, hane, dize vs. birimlerin yardımı ile oluşarak değişik yapıllı oykonimler ortaya çıkarmıştır.

1.1.1. Kent (Köy) Kelimesiyle Oluşan Oykonimler

Kent (köy), kelimesi bir kısım, şahıs, boy, millet adı bildiren kelimelerle birleşerek oykonim oluşturmaya hizmet eder. Örneğin; Celilkent, Mahmutkent, Kürdkent, Derekent, Sovhozkent (Şerur ili); Kend Şahbuz, Yenikent(Şahbuz ili).

Türkiye'de ise:

Adakent, Ağaçköy, Ağcakent, Akçakent, Alaköy, Beykent, Bildircinköy, Bozköy, Cevizköy, Çamköy, Çavuşköy, Çayırkent, Çayköy, Çukurkent, Darıköy, Demirköy, Dereköy, Gökçeköy, Güzelköy, Hasankent, Hasköy, İlyasköy, İsaköy, Karşıköy, Kızılköy, Melikköy, Mollakent, Musaköyü, Nebiköy, Ormanköy,

Ortaköy, Paşaköy, Pehlivanköy, Saraçköy, Sarıköy, Sarayköy, Şekerköyü, Şeyhköy, Şirinköy, Taşlıköy, Tepeköy, Türkköyü, Uluköy, Uskumruköy, Uzunköy, Üçköy, Viranköy, Yayaköy, Yaylaköy, Yeniceköy, Yerköy, Yeşilköy, Yukarı Dereköy, Yukarı Karaköy, Zorköy.

Kent /köy kelimesiyle oluşturulan oykonimler Türkiye’de Nahçıvan’da olduğu gibi şahıs, boy, millet adlarıyla beraber kullanılmasının yanında tasviri adlar, hayvan, bitki, meslek, dini inanış, renk ve maden adları, yerleşim yerinin yaşayışıyla ilgili adlar ve bu sınıflandırmaların dışında kalan çok çeşitli özellikler gösteren adlarla oluşturulmuştur.

1.1.2. Oba Kelimesiyle Oluşan Oykonimler

Oba kelimesi Nahçıvan diyalektinde “yaz ve kış mevsimlerinde insanların geçici olarak yerleştiği yer” anlamında kullanılır.

Nahçıvan’da hayvancılığın gelişmesiyle geçici yerleşim yeri olarak kullanılan alanların bir kısmı sürekli yerleşim yerlerine dönüştürülmüştür. Böyle yaşam alanları “Azerbaycan’ın Haçmaz ve Kusal bölgeleri için daha tipiktir”.

Nahçıvan’da Oba kelimesinin yardımı ile kurulan köy isimleri şunlardır: Aşağı Uzunoba, Yukarı Uzunoba (Babek ili) ve Mahmutoba (Şahbuz ili).

Türkiye’de ise:

Adiloba, Altınoba, Anbaroba, Aşağı Oba, Battaloba, Beyoba, Burunoba, Büyükoba, Ceritobası, Çakıloba, Çamoba, Çataloba, Çınaroba, Çukuroba, Dağobası, Davutobası, Dereoba, Fadılobası, Hacıaliobası, Hacıobası, Haydarobası, Hüseyin Obası, Kadıobası, Karacaoba, Kaşıkçıoba, Kaşoba, Kaymakoba, Kenanbeyobası, Kuruoba, Kutluoba, Mehmet Obası, Mirzeoba, Muratoba, Ortaoba, Ömeroba, Sarıoba, Sazoba, Seyitoba, Şenoba, Türkoba, Uzunoba, Yamaçoba, Yeniceoba, Yeşiloba, Yukarı Oba.

Göçebelerin konaklama yeri veya bu yerde konaklayan göçebe halk veya aile anlamında kullanılan “oba” sözcüğüyle oluşturulan oykonimlerin şahıs adlarıyla, tasviri adlarla, bitki ve hayvan adlarıyla, meslek ve kavim adları, dini adlar ve farklı türde diğer birçok adla birleşmek suretiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

1.1.3. Dize Kelimesiyle Oluşan Oykonimler

İran dillerine ait dize kelimesi Azerbaycan onomastiğinde kullanılan en eski birimlerden biridir. T. Ahmedov bu sözcükle ilgili birçok görüşleri araştırmış ve V.V. Radlov'a dayanarak dize sözcüğünün birçok Türk dilinde özellikle Azerbaycan dilinde "kent (köy)" anlamı bildirdiği sonucuna varmıştır.

Nahçıvan arazisinde dize sözcüğüyle kurulan oykonimlerin çok olduğu söylenebilir.1727 yılında bölgenin Azadçıryan nahiyesinde Dize 19. yüzyılda Nahçıvan dairesinde Memmerze bey Dize, Kerimbey Dize Sübhanverdi Dize, Oruç Dize, Bilev Mahalında Kelenter Dize, Mirze Tağı Dizesi, Mirze Hasan Dizesi, Meşdem Sultan Dizesi, Hüseyinalibey Dizesi, Hudaverdi Dizesi, Deste nahiyesinde Alaverdi Dizesi isimli yaşayış birimleri oluşturulmuştur.

Nahçıvan'da bulunan dize ekli isimlerin bir kısmı unutulmuş ya da diğer isimler onların yerini almıştır. Şu anda dize eki Şerur ve Culfa illerindeki "Dize, Babek ilindeki Necefalı Dize, Kalba Oruç Dize, Goşadize, Ordubat ilindeki Kelender Dize, Goşadize köy adlarında yaşamaktadır.

Türkiye'de ise:

İran kökenli bir kelime olan ve Azerbaycan dilinde "kent (köy)" anlamına gelen "dize" kelimesiyle oluşturulan oykonimlere Türkiye'de rastlanmamaktadır.

1.1.4. Kışlak Kelimesiyle Oluşan Oykonimler

Kışlak kelimesi, kışı geçirmek için bina vs. olan yer, oba, köy anlamında kullanılmıştır. 1727 yılında Nahçıvan sancağında esasen ova köylerini kapsayan Kışlağat Nahiyesi, özellikle Canıkışlağı (Mülki Arslan Nahiyesi), Erafsa Kışlağı, Hoşlu Kışlağı (Karabağ nahiyesi), Kızılca kışlağı (Kışlağat nahiyesi), Abbas kışlağı, Necef kışlağı, Yüzbaşı kışlağı, Çınar kışlağı, Hüseyin kışlağı, Geray kışlağı, Pirverdi kışlağı, Mirze Ali kışlağı, Babakı kışlağı (Şerur nahiyesi) gibi yerleşim alanları mevcutmuş. Ancak daha sonraları bu köylerin bir kısmı mevsimsel yaşama alanlarından daimi yerleşim alanlarına dönüştürülmüş, bazılarının ismi değiştirilmiş veya unutulup hafızalardan silinmiştir. Günümüzde bölgede Aşağı Kışlak ve Yukarı Kışlak adlı köyler mevcuttur.

Türkiye’de ise:

Akçakışla, Akkışla, Alevkışla, Aşağı Kışla, Aydınkışla, Başkışla, Bucakkışla, Burunkışla, Büyük Kışla, Çalıkışla, Çökelikkışla, Çukurkışla, Derekışla, Düzkışla, Eskikışla, Evcı Ortakışla, Evcı Yenikışla, Gökçekışla, Göynükkışla, Güneykışla, Hacıkışlak, Halıkışlak, Hatipkışla, Haramikışla, Hüyükkışla, İnkışla, Kalekışla, Karakışla, Karacakışla, Kaşkışla, Kayakışlak, Kadıkışlak, Kılıçkışla, Kızılcakışla, Kırkışla, Kıyıkışla, Kuyulukışla, Kuzetkışla, Müftükışlası, Narlıkışla, Orta Kışla, Ulukışla, Yanıkkışla, Yassıkışla, Yeni Kışla, Kuyulukışla, Yukarıkışla, Zingilkışla.

“Kışlak/ kışla” kelimesiyle oluşturulan oykonimler Nahçıvan oykonimlerinde olduğu gibi çoğunlukla bir şahıs ismiyle birleşmek suretiyle ortaya çıkmışlardır. Bunun yanında tasviri adlar, renk adları vb. adlarla kullanılanlar da bulunmaktadır.

1.1.5. Abad Kelimesiyle Oluşan Oykonimler

“Abad” kelimesiyle birinci tip ad tamlamalarının tamlanan tarafı gibi kullanılarak genelde şahıs adlarına eklenerek mesken yerlerinin kime ait olduğunu veya kim tarafından kurulduğunu bildirir. Bölgedeki Cavitabad, Şekerabad, Nezerabad, Aliabad, Gülşenabad (Babek ili), Salahabad, Sovyetabad (Şerur ili), Haydarabab(Sederek) gibi çağdaş ve Bülbülabad, Möhsünabad, Uzunabad (Şerur), Abbasabat, Didabad, Yezdabad, Hacılabad (Babek) gibi eski onomastik birimler böyle oykonimlerdenidir.

Türkiye’de ise:

Ahmetabat, Akçaabat, Altınabat, Azizabat, Hamitabat, Kanlıabat, Kazabat, Kurucaabat, Mahmutabat, Müslümabat, Saitabat, Sarıabat, Sultanabat, Tahirabat, Tuzabat.

“Abad/abat” kelimesiyle kurulan oykonimler Nahçıvan oykonimlerinde olduğu gibi şahıs adlarına eklenerek mesken yerlerinin kime ait olduğunu veya kim tarafından kurulduğunu bildirir.

1.1.6. Var Kelimesiyle Oluşan Oykonimler

Nahçıvan bölgesinde “var” kelimesiyle Didivar ve Hacıvar oykonimleri oluşmuştur. Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde de bu yolla oluşmuş 20 oykonim mevcuttur.

Türkiye’de ise:

Alvar, Cayvar, Suvar.

“var” kelimesiyle oluşturulan oykonimlerin dilimizde sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

1.1.7. Hane Kelimesiyle Oluşan Oykonimler

Bölgede hane kelimesiyle oluşturulan oykonim, bir tek Babek ilindeki Yamhane adında görülmektedir.

Türkiye’de ise:

Bezirhane, Çilehane, Gümüşhane, Kâğıthane, Kuşhane, Salahhane, Şaphane, Şaraphane.

Farsça kökenli bir kelime olan ve “hane” sözcüğüyle oluşturulan Oykonimler Nahçıvan’da olduğu gibi ülkemizde de sınırlı sayıdadır.

1.1.8. Düz Kelimesiyle Oluşan Oykonimler

Bölgede “düz” kelimesiyle oluşan oykonime rastlanmıyor. Ancak oykonimlerden farklı olarak düz kelimesinin iştiraki ile oluşan oronimler çoğunluk oluşturuyor: Şerur düzü, Nahçıvan düzü, Sederek düzü, Kengerli düzü, Büyük düz, Mezre düzü, Külüsün düzü, Nehrem düzü, Culfa düzü, Aras boyu düzlüğü vs.

Türkiye’de ise:

Alan Düzü, Armutdüzü, Buğdüz, Büyükdüz, Büğdüz, Ciritdüzü, Dededüzü, Kabadüz, Ömerdüz, Saraydüzü.

Nahçıvan’da “düz” kelimesiyle kurulan oykonim bulunmazken bu kelimeyle kurulan oronimler çoğunluk oluşturmaktadır. Türkiye’de “düz” kelimesiyle hem

oykonim hem de oronim kurulduğu, ancak oronimlerin sayıca daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

1.1.9. Gala(Kale) Kelimesiyle Oluşan Oykonomimler

Babek ilindeki Çalhangala ve Şerur ilindeki Oğlangala köy adlarında kale kelimesi kendini göstermektedir.

Türkiye’de ise:

Akçakale, Aşkale, Aynalıkale, Babakale, Başkale, Bedirkale, Boğazkale, Bozkale, Çamlıkale, Ceritkale, Çiftlikkalesi, Eskikale, Güzelcekale, Karakale, Kızılarkale, Koçkale, Konurkale, Kurtkale, Kumkale, Ortakale, Samikale, Toprakkale, Ulukale, Yenicekale, Yeşilkale, Yukarı Kızılkale.

“Kale” kelimesiyle kurulan oykonimlerin genellikle tasviri adlarla birleşik kelime oluşturmak suretiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

1.1.10. Gâh Kelimesiyle Oluşan Oykonomimler

Gâh ekinin yardımı ile Culfa ilinde Hanegâh oykonimi oluşmuştur.

Türkiye’de ise:

Farsça’da yer bildiren bir edat olan “gâh” kelimesiyle oluşturan oykonimlere ancak iki kelimedede rastlanmaktadır: Namazgâh.

1.2. Nahçıvan’daki Oykonomilerin (Köy, Kasaba Adlarının) Dil-Anlam

Özellikleri ve Türkiye’deki Karşılıkları

Nahçıvan Özerk Cumhuriyet’indeki oykonimler özel araştırmaya tabi tutulmadıklarından onların oluşum yolları, dil, anlam özellikleri açıklanamamış, bu alanda tam anlamıyla bilimsel araştırmalar yapılmamıştır. Dil, anlam yönünden çeşitli olan Nahçıvan oykonimleri tarihin farklı zamanlarında boy ve boy birleşmesinin oluşması kabile ve boyların kollara ayrılması, değişik hükümdarların işgali, yeni şehir, köy, yurt ve obaların kurulması, nüfusun bir yerden başka yere göç etmesi, uğraşı alanları, toplumsal-siyasi ve ekonomik hayat, yerleşim alanlarının birbirinden farklılaştırılması, arazinin coğrafi yapısı, bitki ve hayvan çeşitliliği ile

ilişkili olarak meydana çıkmıştır. Bunun sonucu olarak Nahçıvan'da oykonimlerin sözcüksel oluşumunun çeşitli etnonim, antroponim, hidronim, zoonim, fitonim gibi onomastik birimlerle bağlı olduğu söylenilebilir. Bölgedeki oykonimlerin bu zenginliğini dikkate alarak onları leksik-semantic yönden aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür.

Türkiye'de ise:

Türkler, yer adı vermede öncelikle boy, oymak ve şahıs adlarından yararlanmışlardır. Türk yer adlarının ikinci özelliği ise tabiiî olgularla ilgili olup Türklerin Anadolu'ya göç ettikten sonra yeni karşılaştıkları bu coğrafyayla ilgili ilk izlenimlerini yansıtmalarıdır. Bunların dışında sosyal- kültürel ekonomik ve dini özellikleri yansıtan ya da hayvan ve bitki adlarıyla ilgili yer adları da bulunmaktadır.

1.2.1. Etnonim (Boy, Kabile, Millet Adları) Özellikli Oykonimler

Nahçıvan'da oykonimlerin esas kısmının sözcüksel oluşumunu tarihinin çeşitli aşamalarında burada yaşayan farklı boylara bağlı adlar oluşturmaktadır.

- **Kengerli Boy İsimleri İle İlişkili Olan Oykonimler**

Kengerliler Nahçıvan'ın köklü sakinleri ve en eski boylarından biridir. F. Reşideddin ve Ebulgazi Bahadır Han'ın fikrine göre, kengerli sözü arabalar, arabacılar, arabası olanlar anlamına gelen kangar sözünden türemiştir, sonraları oykonime dönüşmüştür: Didivar, Erefse, Halhal, Keçili, Karabağlar, Karahanbeyli, Selesüz, Tirkeş, Yurdçu oykonimleri bu boy ismi ile ilişkilidirler.

- **Oğuz boy adlarıyla ilgili ortaya çıkan oykonimler**

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin oykonimleri içinde kendini yaşatan boylardan biri Oğuz boylarıdır. Oğuzların kabile, boy, kol adları, dağlara kayalara nakş edilmiş ve günümüze dek gelmiştir. Bundan dolayı da Oğuz boy adları, Nahçıvan toponimler sisteminde kendi yerini bulmuştur: Beydili, Böyükdüz, Eyrek,

Helec, Kazancı, Karahasanlı, Karaçuk, Karhun, Oğuzdaşı oykonimleri Oğuz boy adlarına bağlı olarak ortaya çıkan yerleridir.

- **Sak Boy İsimleri İle İlgili Oluşan Oykonimler**

Saklar eski kavimlerden biridir. Onların Türkçe konuştukları ve M.Ö. ki devirlerde Azerbaycan'da devlet kurdukları bilinmektedir. Saklar “M.Ö. VII. yüzyılın başlarında Kimmer İskit dalgaları ile Ön Asya'ya göç etmiş ve Albanya'nın arazisinde de yerleşmişlerdir. Albanya'da Kura Nehri'nin sağ kıyısından (Kura ile Aras'ın birleştiği yer dahil edilerek) Kafkas Dağlarının eteklerine kadar olan araziye kapsayan Saklar, burada Sakasin (şakaşin-Türkiye “saka benzer” sak adamı, sak boyu”) adı ile biliniyorlardı (34,s.149).

Saklar Nahçıvan tarihinde derin iz bırakmış, Azerbaycan halkının etnik yapısında önemli rol oynamış ve boy adlarını ülkenin çeşitli coğrafi yer adlarında korumuşlardır. Nahçıvan arazisinde Sak boylarının adı ile ilgili birkaç oykonim, oronim ve urbanonim mevcuttur: Saltag.

Türkiye’de ise:

Türkiye topraklarında eski yer yurt adlarının pek çoğu Roma ve Bizans dönemlerinden bir hayli öncesine dayanan, milattan önceki bin yıllarda şekillenmiş olan Türk menşeli toponimlerdir. Bu toponimler arasında da etnotoponimlerin rolü büyüktür. *“Orta Asya'yı kendilerine uzun asırlar vatan tutmuş Türk grubunun, tarih içinde muhtelif üye grupları çeşitli sebeplerle buradan ayrılıp, bazen kendi iradeleriyle, bazen diğer etnik grupların zorlamalarıyla değişik çevrelere göç etmişlerdir. Eski kıtaların muhtelif yerlerine yayılıp buralarda yaşama mücadelesi vermişlerdir. Bir kısmı, gittikleri yerlerde bir müddet varlıklarını sürdürdükten sonra çevre içinde yaşayan diğer etnik grupların arasına karışıp kaybolmuşlardır. Ama bu durum, tarihin seyri içinde son derece tabii bir hadisedir. Ancak erimeyen varlığını koruyan gruplar yerleştikleri yeni topraklar üzerine benliklerini nakşedip, buralara damgalarını vurmuşlardır. Böylece yeni topraklar üzerine eski vatan işlenmiştir.*

Türkler, anayurtları ortaasya'dan kopup başka yerlere topyekûn göç etmemişlerdir. Büyük bir kitle de orada kalmış ve orası kalanlar için günümüzde de vatan olmaya devam etmektedir; fakat ayrılıp üç kıta üzerine yayılanlar, sonunda Anadolu ve Rumeli toprakları üzerinde birleşip bugünkü coğrafyamızı yeni vatan

tutmuşlardır; ancak eski vatan yeni topraklar üzerine taşınmakla beraber, mesafelerin yakınlığı, yaşanılan alanlar üzerindeki demografik yapının lehte oluşu, haberleşme ağının yarattığı imkân aradaki organik ve kültürel bağın kopmamasını sağlamıştır.”¹

- **Kengerli Boy İsimleri İle İlişkili Olan Oykonimler**

Kenger kelimesi, Sumerce (!) “ki” (yer, ülke) ve “engur”(Sümer kozmogoni evreni aoguran Kozmik deniz/rahim, Yaradan) kelimelerinden oluşur; (kir, çır, yir, şir, jer, şer, hir, çer) değişik Türk dillerinde “yer, yurt” anlamındadır ve “Tanrı yurdu” demektir.

Kengerüs ve Kengü Orhun Yazıtları’nda geçen yer adlarıdır. Kenger adı, Manas ve Oğuz destanlarında da geçmektedir. Çankırı’nın 1925’ten önceki adı Kengerü ‘dür. Kenger Manisa-Kula’nın bir köyüdür.

Sumerliler, kendilerine “Kiengir, Kingir, Kenger” diyorlardı. Türkler arasında tarihteki en eski boy adı imiş “Kenger”. Bunların yoğun olarak buldukları yerde bulunan Keş/Kiş yer adının, Sumerlilerin Mezopotamya’da ilk kurdukları şehrin adı olmasını bir rastlantı olarak kabul etmek hiç de kolay değil. Ayrıca, Türkmenistan’da bir Türkmen obasının adı “Kügür”, Azerbeycan’da bir yer adı da “Kenger” dir. Burada yaşayanlar kendilerine “Kengerlu, Kengerli” demektedirler. Bu da Sumerlilerin “lu.kenger.ra :Kengerli insan” deyimine uyuyor. Ayrıca Sumerliler kendilerini “Karabaşlı” olarak tanımlamaktadırlar. Türklerde “kara” ile başlayan “Karakaşlar”, “Karaçorhular”, “Karapahpahlar”, “Karadağlılar”, “Karakalpıklar” gibi boy adları var. Bunlardan bir kısmı aynı ad ile Anadolu’nun doğusuna göç ederek Kars ve Muş vilayetlerine yerleşmişler.²

Kengerlü oymağı 19.yüzyılın başlarında A.Dupre’nin İran’da yaşayan Türkçe konuşan oymaklar listesinde de yer almıştır.³

¹ Dursun Yıldırım, “Coğrafyadan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi” **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1984, s.163.

² Muazzez İlmiye Çığ, “Sumer dili ile Türk dili karşılaştırmaları” <http://www.mevzuvatan.com/haber/3656-sumer-dili-ile-turk-dili-karsilastirmalari.html> (14.05.2011)

³ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, TürkDünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, s.353.

Nahçıvan'da Kengerli boy ismi ile ilişkilendirilen "Keçili" oykonimine Manisa, Amasya, Ankara, Gaziantep, Kars, Afyon, Sivas, Samsun, Çanakkale ve Isparta illerinde ; "Karabağlar" oykonimine Karabağ şeklinde Konya, İzmir, Muğla, Aydın, Kars illerinde;"Karahanbeyli "oykonimine Karahan şeklinde Urfa, Erzurum, Diyarbakır, Giresun, Kars ve Van illerinde ; "Tirkeş"oykonimine Manisa ve Erzurum illerinde;"Halhal"oykonimine Diyarbakır'da,"Yurtcu" oykonimine ise Yukarı Yurtcu şeklinde Ankara'da rastlanmaktadır.

Yukarıda belirtilenlerin dışında ülkemizde "Kenger "boy ismiyle ilişkili başka oykonimlere de rastlanmaktadır.

Türk Dünyasında yaygın olarak kullanılan, (Çoban) oymak ve yer adının, Balkanlarda ve Türkiye'nin pek çok yerinde boy ve yer adı olarak görülmesi, Peçeneklerden Çoban uruğunun hatıralarıdır. Bizans devleti 1048 yılından itibaren Peçenekleri, doğudan gelen Müslüman Türklere karşı kullanmak üzere, Batı Anadolu'ya, sonraları da "Kilikya'ya" (Adana Bölgesi) zorla yerleştirmişlerdir.⁴X.yüzyılın ortalarında, Çoban boyu Don Nehri kıyılarında yaşamakta olup, "Kangar" (Kenger: cesur)adı ile zikredilen boylardandı.⁵"Çoban" boy ismiyle oluşturulan yer adları Türk Dünyasında olduğu gibi ülkemizin çeşitli yerlerinde de mevcuttur: Çoban (beyi, +çeşmesi, +dağı, +damı, +dede, +dere, +divanı, +durağı, +düzü, +kaya, +kazanı, +köy, +lar, +lı, +oba, +ören, +özü, +pınarı, +saray, +suyu, +taşı, +tepe, +uşağı, +yatak, +yıldızı⁶

Deliçoban, Şeyhçoban, Akçoban, Yerliçoban, Karaçoaban, Kocaçoban, Sarıçoban.

Iğdır ilinin "Beceni"köyü de Kenger" boy ismi ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır.

Beçene'ler Kanglı soyundan geliyor. Bu sebeple Beçenler Kengerli ve Baraklarla aynı soydan olup yakın akrabadırlar. Ebulgazi'ye göre Oğuzlar Beçenelere "İt-Becene"diyorlar. İt-Barak adlı bir Türk kabilesi de bilinmektedir.

Nahçıvan'ın Şahbuz kazasının "Becenek" adlı bir köyü bulunmakta olup ahalisinin Kıpçak olduğu söylenmektedir.

⁴ Mehmet Eröz, **Hristiyanlaşan Türkler**, TKAE Yay.,Ankara,1983, s.25.

⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yay. İstanbul, 1988, s.149.

⁶ Tuncer Gülensoy, **Türkçe Yer Adları Klavuzu**, TDK Yay. Ankara, 1995, s.13.

Irak topraklarında, Hakkâri tarafında, Türkiye sınırlarına yakın bir yerde “Becen” kalesi ve İran toprakları içinde, Van ili tarafına yakın yörede”Becencik”adlı yerlere rastlıyoruz.

Kayseri’ye yerleşen Türkmen toprakları içinde bir “Beceli” (Becelu) oymağı da vardır.⁷

Büyük Türk boylarından Kenger(Kang-ar)ve Kenzekler(Kang-zak)’ın adları da Kang/kağ(kaçın)boyunun adıyla aynı menşelidir. Büyük Hun Devleti’ni kuran birkaç büyük Türk boyundan biri de Kağılar (Kağınlar) dır. XIII. asır başlarında(1201-1212),Karahanlılar Kağlılar’a dayanıyorlardı.

Iğdır’ın Tuzluca ilçesinin “Kağın “köyü, Malatya Pötürge’ye bağlıKağındak köyü ve Erzurum-İspir-Hunut bucağında Kağins (Kağinis, Barçın, /Parçın-ıs/ Parçinis Perçinis gibi) adlı mezra da Kenger boy adıyla ilgilidir.⁸

Türkiye ve Nahçıvan’da Kengerli boy ismi ile ilişkilendirilen oykonimlerden” Keçili, Karabağlar, Karahanbeyli, Tirkeş, Halhal ve Yurtcu” oykonimlerinin eş toponim özelliği gösterdiği bunun dışında Türkiye’de Kengerli boy ismiyle ilgili çeşitli oykonimlerin bulunduğu da görülmektedir.

• **Oğuz Boy İsimleri İle İlişkili Olan Oykonimler**

Türkiye’nin iskân tarihinde Oğuzların rolü çok büyüktür. Malazgird savaşı Anadolu’nun Türkler tarafından fethini sağlamış ve burası Oğuz Türklerinin yurdu olmuştur. Bu nedenle ülkemizdeki toponimlerin önemli bir bölümünü Oğuz boyuyla ilgili adlar oluşturmaktadır.

⁷ Nihat Çetinkaya, **Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul,1996,s.160.

⁸ Çetinkaya, **Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine)**, s.201.

A.Kaşgarlı'daki Oğuz Boyları	B.Reşided-din'e Göre Oğuz Boyları
1 Kınık	1 Kayı
2 Kayığ	2 Bayat
3 Bayundur	3 Alkaravlı
4 İwa Yıwa	4 Kara-ivli
5 Salğur	5 Yazır
6 Afşar	6 Döğer
7 Beg-Tili	7 Dodurga
8 Bügdüz	8 Yaparlı
9 Bayat	9 Avşar
10 Yazğır	10 Kızık
11 Eymür	11 Beg-Dili
12 Kara-Bölük	12 Karkın
13 Alka-Bölük	13 Bayındır
14 İğdir	14 Beçene
15 Üregir, Yüregir	15 Çavuldur
16 Totırka	16Çebni
17 Ala-Yundluğ	17Salur
18 Töker	18Eymür
19 Beçenek	19Ala-Yunti
20 Çovaldur	20Üregir
21Çepni	21Yigdir
22Çarukluğ	22 Bügdüz
	23 Yıwa
	24 Kınık

⁹ Sümer, **Oğuzlar**, s.169.-170.

C.Yazıoğlu'ndaki Oğuz Boyları Listesi	Ç.Anadolu'da Bugünkü SöyleniŖe Göre Oğuz Boylarının Adları
Evvel, Kayı	a- BOZ-OKLAR
Duvum, Bayat	Kayı
Sevvum, Alka-Evli	Bayat
Çehârum, Kara-Evlu	Kara-Evli
Evvel, Yazır	Yazır
Duvum, Döğer	Döğer
Sevdam, Dodurğa	Dodurğa
Çehârum, Yaparlı	Avşar
Evvel, Avşar	Kızık
Davum, Kızık	Beğ-Dili
Sevvum, Begdili	Karkın
Çehârum, Karkın	b- ÜÇ-OKLAR
Evvel, Bayındır	Bayındır
Duvum, Biçene	Peçenek (Beçenek)
Sevvum, Çavındır	Çavundur
Çehârum, Çepni	Çepni
Evvel, Salur	Salur(Salır)
Duvum, Eymür	Eymir
Sevvum, Alayundlu	Alayuntlu
Çelârum, Üregir	Yüreğir
Evvel, İğdir	İğdir
Duvum, Büğdüz	Büğdüz
Sevvum, Yıva	Kınık
Çehârum, Kınık	

¹⁰ Sümer, **Oğuzlar**, s.171-172.

	XIV.y.y.	XVI.y.y.	F.Sümer'e Göre	T.Gülensoy'a Göre
1.Kayı	54	92	25	36
2.Bayat	19	42	32	37
3.Alka-Evli	-	-	-	2(?)
4.Kara-Evli	8	8	6	3-5((?)
5.Yazır	5	24	19	18
6.Döğer	-	19	6	12
7.Dodurga	12	24	12	15
8.Yaparlı	-	-	-	2
9.Avşar	43	86	59	53
10.Kızık	-	28	21	27
11.Beğ-Dili	-	23	9	11- 13(?)
12.Kargın	23	62	34	27
13.Bayındır	16	52	28	34
14.Peçenek	4	4	10	6(?)
15.Çavuldur	13	21	17	12
16.Çepni(Çetmi)	11	43	36	32(?)
17.Salur	25	51	22	17
18.Eymür(Eymir)	39	71	28	33
19.Ala-Yundlu	14	29	1	2(?)
20.Yüreğir	14	44	9	13
21.İğdir	14	43	14	24
22.Büğdüz	7	22	6	7(?)
23.Yıva	-	19(?)	-	25(?)
24.Kınık	49	81	46	44

¹¹ Hülya Pılancı, **Anadolu'daki Türkçe Yer Adları (Erciyes Üniversitesi Doktora Tezi)**, Kayseri, 1996, s.39.

Faruk Sümer “Oğuzlar” adlı eserinde 16.yüzyıla ait tahrir defterlerinde yaptığı incelemelerin 24 boydan 23’ünün Anadolu’ya geldiğini kesin olarak ortaya koymakta olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kitabında 16.yüzyılda yazılmış Başbakanlık Arşivi ile Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi’ndeki mufassal tahrir defterlerini tarayarak tespit ettiği sonuçları şu şekilde açıklamaktadır:

Cedvelde en fazla yer adına sahip boy, Oğuzlar’ın en asil teşekkülü olan Kayılar’dır. Bundan başka aynı yüzyılda, bu boya mensup kalabalık sayıda oymakların da yaşadığı görülür. Kayı’yı Avşar(Afşar) takip etmektedir... Avşar’dan sonra Selçuklular’ın Kınık boyu geliyor... Cedvelde dördüncü sırayı Eymürler, beşinci sırayı da Karkınlar işgal etmektedir. Hâlbuki Kaşgarlı Mahmud bazı hususlarda diğer boylardan ayrıldıklarının ve Kalaç adını taşıdıklarını söyleyerek Karkın’ı ve diğer boyu listesine almamıştı. Cedvelde altıncı sırayı Bayındır ve Salur onu takip etmektedir.

Araştırmaların bu günkü durumunda Türk –Oğuz tarihinde, bu arada Anadolu’nun fetih ve iskânında, adları sayılan boylardan Kayı, Kınık, Avşar, Bayındır ve Salurların birinci derecede rol oynamış en mühim boylar oldukları anlaşılıyor.¹²

Oğuz boylarına ait bugünkü yer adlarına gelince, XVI. Yüzyıldan bu yana bütün boylar yer adı kaybına uğramış olmakla beraber aralarında bu hususta bazen büyük farklar görülmektedir.

Meselâ XVI. Yüzyılda 29 yer adına sahip bulunan Ala –Yundlu boyunun, İç İşleri Bakanlığı’nın Türkiye’de meskûn yerler klavuzu adlı kitabına göre, bugün bir yer adı (o da Alayund şeklinde) kalmıştır. XVI. yüzyıldaki 44 Yüreğir yer adına karşılık yine aynı kitapta, 9 veya 10 Yüreğir(Yüreğil şeklinde) yer adı görülmektedir. Kayı boyu da XVI. yüzyıldaki 94 yer adından 2/3 sinden fazlasını kaybetmek suretiyle 25’e düşmüştür. Kınık ise 81 yer adından 35’ini kaybetmiştir. Avşar’a gelince, bu boya ait XVI. yüzyılda 86 yer adı tesbit edilmiştir. Bu gün ise Avşar ve Afşar şeklinde olmak üzere, aynı kitaba göre, 53 yer adı vardır. Bu sayı ile Avşar şimdi en başta gelmektedir. Ancak bu yer adlarından bazılarının XVI. yüzyıldan sonra yerleşen Avşarlar’a ait olduğu anlaşılıyor.¹³

¹² Sümer, **Oğuzlar**, s.173-174.

¹³ Sümer, **Oğuzlar**, s.175.

Türkiye'deki Oğuz boylarına ait yer adları 16.yüzyıla oranla azalmış olsa da bu durum ülkemizdeki yer adı verme geleneğinde en çok boy adlarından –Oğuz boyu- yararlanıldığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Tarihi veriler daha çağımızdan önce 7-8 y.y. da Türk etnoslarının Türkiye ve Azerbaycan topraklarında yaşadıklarını onaylıyor. Her iki ülkedeki toponimler arasında etnos adlarının sayısı da az değildir. Onların her biri çeşitli Türk etnoslarının, özellikle, Oğuzların bu alanların ilkel sakinleri olduğunu kanıtıyor.¹⁴

Nahçıvan topraklarında Oğuz boy adı ile ilişkili olarak kullanıldığı belirtilen Beğdili, Büğdüz, Eyrek, Khelec, Kazancı, Karahasanlı, Karaçuk, Karhun, Oğuzdaşı oymaklarının tümü ülkemizde de yer adı olarak kullanılmaktadır.

Beğdili:

Beğ Dililer, Kuzey Suriye'deki Türkmenlerin bozok kolunu meydana getiren boylardan biri olup Safevî devletinin kuruluşuna da katılmışlardır. Bu boy Reşideddin Oğuz- nâmesinde hükümdar çıkaran beş boydan biri olarak zikredilir. Oğuz boylarının en çok yayılmış, büyük boylarından biridir.”Badıllı/Badilli”şeklinde de görülür. Özellikle Kürtleşmiş olanlar “Badıllı” diye anılırlar. XVI. yüzyılda Beğ-Dili'ye ait tahrir defterlerinde 23 yer adına rastgelinmiştir. Bunlar ile bu boy 16.sırada yer almıştır. Şimdi bu yer adlarından ancak yarısı kalmıştır.¹⁵

Beğdili boyu, Orta Asya, Azerbaycan ve Anadolu'ya kadar bütün büyük Türkmen teşekküllerinin içinde yer almıştır. Anadolu'da da çok yaygın olan, konargöçer Beğ-Dili oymaklarının¹⁵. Ve 16.asırda Bozok(Yozgat) yaylasından, Suriye'nin Colap ve Rakka havalisine iskan edilmeleri sırasında meydana gelen hadiseler, Osmanlı kaynaklarında geniş şekilde yer aldığı gibi günümüzde de oymaklar arasında rivayetlerde, türkülerde ve söylenen şiirler arasında halen yaşamaktadır. Bu anlatımlarda, Beğ-Dili boyu beyi Firuz(Feriz) Bey'in büyük bir Beğ-Dili topluluğuyla İran'a gittiği anlatılır. Firuz Bey'in bu göçü(Türkmenler arasında Firuz Bey'in 80 bin hanenin başı olduğu söylenir.¹⁶

¹⁴ Kara İbrahimoglu”,Azerbaycan'da ve Türkiye'de Eş Toponimler ve Onların Önemli Özellikleri”**Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** The Journal Of International Social Research Volume 1/3 Spring 2008, s.238.

¹⁵ Sümer, **Oğuzlar**, s.225.

¹⁶ Ömer Özbaş, **Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar**, Gaziantep Kültür Derneği Yay. Gaziantep,1958, s.9.

Faruk Sümer'in verdiği bilgilere göre Beğ-dili boyu 6 kol halinde yayılmıştır. Halep Türkmenleri, Yeni-İl'de yaşayan ve Deve-Taş, Boz-Üyük ve Alacahan oymaklarından oluşan kol, Boz –Ulus kolu, Tarsus, İç-il ve İran Beğ-dilileridir. Kaynaklarda Hazar ötesi Türkmenleri topluluğunda İğdir ve Beğ-Dili Türkmenlerinin beraber görülmesi önemli bir husustur. Hazar ötesi Türkmenlerini oluşturan ana boylardan biri de Beğ-dili boyudur. Bunların asıl yeri Mangışlak(Hazar Denizi kuzeydoğusunda yarımada, eski Oğuz yurdudur.)olup Balhan ve Horasan bölgelerine de yayılmışlardı. Bugün Anadolu'da da kuvvetli bir varlık göstermektedirler.

Tuzluca'nın Badilli köyünün, Safevi devletinin dağılmasından sonra, buralara gelip yerleşen Beğ-Dili /Beğ-Dilli/Badıllı oymağı tarafından kurulduğu anlaşılıyor. İçel ili Gülnar ilçesindeki Beğ-Dili Türkmenleri'nin yaşadıkları köylerden Kara-Ağaç, Kuru-Dere, Karaca –Viran, Dırmaklı, Berçem (Perçen/Perçen-is/-Perçin-is benzerliği),Yas –Pınarı (Tuzluca'da Yassı-Bulak köyü benzeri)adları da, Tuzluca'daki köy kümeleriyle benzerliği ilgi çekicidir.¹⁷

İğdir'in Tuzluca ilçesine bağlı Astafil köyünün adı da Beğ-Dili beyi Şedidoğlu Topal Assaf beyin adıyla ilişkilendirilmektedir.¹⁸

Batı Trakya'da Bedilli köyü ve Ardahan ili Posof ilçesinde de Bedile adlı bir köy bulunmaktadır.¹⁹

Badilli köyü (Ağrı –Eleşkirt) Beydili köyü (Ankara-Nallıhan, Çankırı-Çerkeş, Çorum, Isparta-Sütçüler, Karaman, Sivas-Hafik, Denizli-Çivril),Badilli (Gülnar-İçel)

Beğ-Dili boyuna ait Orta asya, Azerbaycan, Nahçıvan ve Anadolu topraklarındaki yer adları bu boyun Oğuz boylarının en çok yayılmış, boylarından biri olduğunu, Türk adını ve kültürünü geniş coğrafyalara taşıdığını göstermektedir.

Böyükdüz (S.Bügdüz, Bügdüz) :

¹⁷ Çetinkaya, **İğdir Tarihi** s.151.

¹⁸ Çetinkaya, **İğdir Tarihi**, s.148.

¹⁹ Ahmet Turan, Batı Trakya ve Doğu Anadolu'da Köy Adları, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi** sayı:71. Nisan 1991,s.169.

Reşided-din'deki bölümde bu boya mensup Kuzucu adlı bir beyden bahsedilir. Kuzucu aynı yerde son Oğuz yabgusu Ali –Han'ın, oğlu Şah-Melik'in atabeği olarak geçer.

Dede Korkut destanlarındaki “bıyığı kanlı” şeklinde vasıflandırılan Emen Beğ de Bügdüz'den gösterilir. Bunlar Bügdüz boyunun Oğuzlar'ın İslamiyetten önceki tarihlerinde ve İslamiyet'i kabul ettikleri devrin ilk zamanlarında destanlarda yankılar yapacak derecede rol oynadığını gösterir.

Bügdüzler'e ait Anadolu'da 22 yer adı tespit edilmiştir. Bu yer adları Bügdüzlerin Anadolu'nun fetih ve iskânında diğer kardeş boyların yanında oldukça mühim bir rol oynadıklarını gösteriyor.²⁰

XVI. yüzyılda Bügdüz boyuna ait 22 yer adı bulunurken bugün bu adı taşıyan 4 köy bulunmaktadır.

Eyrek:

Nahçıvan'ın Şahbuz ilinde eski bir köy ismidir. “Kitabi Dede Korkut” destanlarındaki “Uşun Koca oğlu Segrek'in boyunu beyan eder” boyundaki Eyrek antroponimi esas alınarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de bu oykonime rastlanmaktadır.

Dede Korkut destanı'ndaki kahramanlardan biri de Ekerek (Egerek/Egrek) beydir. Dede Korkut Destanı'nda “Uşun Koca Oğlu Degereg'in boyu'ndaiki kardeş”:Ekerek ve Segereg kardeşlerden söz açılır.²¹ Her iki kardeşin de adı eski Türk mitolojisi ile ilgilidir. Sonraları Dede Korkut Destanı'nda şahıs adı, daha sonra da yer adı olarak karşımıza çıkıyor.²²

Ekerek /Agarak sözü İslamiyet'ten önce Türklerin inançlarıyla ilgiliyken İslam döneminde ihtiva ettiği manaya ihtiyaç duyulmadığından, yer,su,kale vb.adlarında kullanılmıştır.²³

9 Ağustos 1578 Çıldır Zaferi'nden sonra kurulan, Çıldır /Ahıska Eyaleti'ne bağlı Cicerek /Cic –Ekrek sancağı (Ahıska –Ardahan arasında Dokuzpınar Dağları bölgesi) adındaki “Ekrek” sözü “Ekerek” sözü ile aynı menşelidir.²⁴

²⁰ Sümer, **Oğuzlar**, s.261.

²¹ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, TDK yay., Ankara, 2009,s.225-226.

²² Mireli seyidov, **Azerbaycan Halkının Soy Kökünü Düşünürken**, Yazıcı Neşriyat, Bakü,1989, s.127.

²³ Seyidov, **Azerbaycan Halkının Soy Kökünü Düşünürken**, s.128.

İmam Muhammed Bakır soyundan Seyyid-Şerif Muhammed'e Cihangiroğlu Halil-i Divani lakaplı Uz-Bek Yagan Paşa adlı çok itibarlı bir zat Horasan'dan Kırman'a oradan da Aşağı Pasınlar'a gelerek satın aldığı 17 köyden birinin adı Ekerek'ti.²⁵

Osmanlı belgelerinde,1536 yılında, Erzurum beylerbeyinin(Atabekler yurdundan) fethettiği Yusufeli'deki”Pert –Ekrek”(Bert –Ekrek) adlı hisar olarak geçmektedir.²⁶

XVI. yüzyıl kayıtlarında Hınıs'ın Handeris (Handeriş?) nahiyesine bağlı “Eğrek” adlı bir köy var.²⁷

Eski Osmanlı kaynaklarında Eğrek (Ekrek) Cemaati: Erzincan ve Kiğı kazaları (Erzurum Sancağı),Karahisar-ı Şarki Sancağı²⁸.Ekrek /Eğrek Cemaati: Sultanyeri Kazası (Paşa Sancağı)²⁹

Ekrek adlı; Diyarbakır- Çermik, Diyarbakır-Eğil, Elazığ-Keban, Elazığ-Maden, Elazığ-Palu, Erzincan –Refahiye, Erzincan Tercan, Erzurum'un oltu, Pasınler, Tortum ve Narman kazalarında, Iğdır-Tuzluca, Kars-Digor, Kayseri – Bünyan, Sivas-Divriği, Sivas-Suşehri ve Van'ın Erciş kazasında birer köy bulunmaktadır.

Khelec(Kalaç):

Halaç/Kalaçlar ,tarhimizin hemen hemen her safhasında görülen büyük ve önemli bir Türk boyudur.Milli destanlarımızda da geniş bir şekilde yer alırlar.Türk coğrafyasının her köşesinde görülecek kadar yayılmışlardır.Esas kökleri Ak-Hınlar (Eftalit)'dir³⁰.

²⁴ Çetinkaya, **Iğdır Tarihi**, s.172.

²⁵ Çetinkaya, **Iğdır Tarihi**, s.172-173.

²⁶ M, Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi** I.cilt, Işıl Matbası, İstanbul,1953,s.524.

²⁷ Tuncer Baykara, **Hınıs ve Malazgirt Sancakları Yer Adları (XVI.yüzyıl)**, Türk Tarih Kurumu Yay.,Ankara,1991,s.29.

²⁸ Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar**, Tercüman Kaynak eserler Dizisi 1,İstanbul,1979,s.344.

²⁹ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar**, s.346.

³⁰ Mehmet Saray, **Dünden Bugüne Afganistan**, Boğaziçi Yay., İstanbul,1981,s.17.

Oğuzlar Oğuz Han'ın 24 torunundan inmişlerdir. Uygurlar Oğuz Han'ın öz kavmi veya ona itaat eden Türkler'dir. Kıpçak, Kanglı, Karluk ve Kalaçlar da Oğuz Han'ın beylerinden türemişlerdir.³¹

Oğuz Kağan destanında Kalaç boyunun türeyişi şöyle anlatılır:

Gene yolda büyük bir ev gördü. O evin duvarları altındandı. Pencerelemi gümüşlendi. Çatıları demirdendi. Kapalı idi. Açacağı yoktu. Çeri'de bir iyi, becerikli er vardı. Onun adı(na) Tömürdü Kağul denirdi.(Oğuz Kağan)ona yarlık verdi ki : “Sen burada kal, aç! çatıyı açtıktan sonra orduya gel!”Bundan (dolayı) ona Kalaç ad(ını) koydu; ileri gitti.³²

Kırzioğlu, Artvinden ilkbahar ve güzün Karadeniz'e doğru esen çoksert, sıcak ve kuru rüzgâra, Rize-Batum köy ahalisinin “Kalaç/Kalaş” veya kalaç yelidediklerini, Artvin ve Yusufelililer'in de bunu kullandıklarını belirterek kalaçların Yazgur, Avşar ve Karkın boyları ile M.Ö 680'de başlayan saka göçü içinde buraya geldiklerini söyler.³³

Büyük Selçuklular zamanında (1181'de)Fars Hakimi Atabey Muhammed'in Kirman'a Turan Şah üzerine hareketinde atabey Zengi'nin onun maiyetine verdiği ordunun komutanı Tac-al-din, Halaçlardandı.³⁴

Ahmet Caferoğlu, Azerbaycan Türkleri arasında “Kalaç”ların önemli bir yer tuttuğunu belirterek İran Kaşgayları ve Afşarları topluluğunda “Hallaç” adlı boyların bulunduğunu belirtir.³⁵İran Halaçları konuştukları şive itibariyle tarihi Türkçe'yi aynen yaşatmaktadırlar.³⁶

Nadir memmedov, Halaç (Azerbaycan lehçesinde Khelec)ların Selçuk Oğuzlarından bir kol olduğunu ve genellikle Cevad kazasında yerleştiklerini ve Adam Oleari'ye (XVII. asır) dayanarak, Mugan'da yerleşen kabilelerden birinin de Khelec olduğunu belirterek, Azerbaycan'da Khelec adını taşıyan şu yerleri sıralar: Şamahı şehrinde Khelec(Xeleç) dağı, Nahçıvan'ın Şerur –sederek civarında Khelecdağ (813m.)tepesi, salyan'da Khelec köyü ve tepesi, Kubadlı'da Khelec Dağ

³¹ Sümer, **Oğuzlar**, s.273.

³² Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I.**, MEB Yay., İstanbul,2004,s.20.

³³ M. FahrettinKırzioğlu “Nevruz, Türk Kültüründe Nevruz”, **Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri** (Ankara 20-22 Mart 1995) s.69-70.

³⁴ M.Fuad Köprülü, Halaç md. **İslam Ansiklopedisi**, C.V/1, s.114.

³⁵ Ahmet Caferoğlu, **Türk Kavimleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul,1988,s.55,67.

³⁶ Caferoğlu, **Türk Kavimleri** s.71.

ve Ucar'da Khelec Gobusu. Osmanlı Kayıtlarında da Karabağ'da Dizak denilen bölgede Kalaç Ahmedli adlı bir köy de kaydedilmiştir.³⁷

1593 yılından kalma Osmanlıların "Gence –Karabağ Vilayeti Tahrir Defteri'nde"Ulusât'i Yigirmidörtlü"adı ile Türk göçebeleri olarak anılan, Karabağ'daki (Berde Sancağı)Yigirmidörtlü ulusuna mensup, Oğuzlardan "Khalacan" (Khalaçlar) adlı bir kabile kaydedilmektedir.³⁸

Osmanlı Kaynaklarında, Halaç –Türkmen Yörüklerin yaşadığı kaydedilen yerler: Kırşehir ve Sivas Sancakları, Zülkadriye Kazası(Meraş Sancağı),Çölabad Kazası(Karahisar-1 sahib Sancağı), Dimetoka Kazası (Paşa Sancağı), Meraş ve Niğde Sancakları, Karahisâr-1 Develi Kazası (Niğde Sancağı)³⁹

Bugün Türkiye'de Halaç, Halaçlı v.b. adlarla yirmiye yakın köy bulunmaktadır.

Kazancı:

Bu oykonimin Dede Korkut hikâyelerinde boy beyi olarak adı geçen Salur Kazan'ın adından geldiği düşünülmektedir. " *Dede Korkut Destanı'nda, destanın başkahramanı, başşehri Sürmeli(Karakale)olan İç-Oğuzlar'ın hanı, Çiçek Hatun'dan doğma "Salur Kazan"adının yer adına verilebileceği ihtimalini düşünmek yerinde olur...*"⁴⁰

"Kazancı"oykonimine; Erzurum, Çankırı, Manisa, Bilecik, Iğdır, Adana, Tokat ve Konya'da Van ve Ankara'da da "Kazan" şeklinde rastlanmaktadır.

Karahasanlı:

Karahasanlı oykonimi ; "Karahasanlı" olarak Kırşehir, Seyhan, Denizli illerinde; Bilecik ve Kocaeli'de "Karahasanlar" ; " Karahasan" şeklinde ise Erzurum, Muş, Ordu, Kütahya, Sivas ve Zonguldak'ta kullanılmaktadır.

Anadolu'da gördüğümüz Ceridler, Halep Türkmenleri topluluğuna mensupturlar. XVI. yüzyılın başlarında Ankara civarında da görülürler. Çukurova'da

³⁷ Çetinkaya, **Iğdır Tarihi**, s.308.

³⁸ M.Fahrettin Kırzioğlu, **Kürtlerin Türklüğü**, Hamle Yay. İstanbul,1995, 41.

³⁹ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar**, s.399-400.

⁴⁰ Çetinkaya, **Iğdır Tarihi**, s.216.

göçeri Avşar, Tecirli ve Ağca –Koyunlu Türkmenleri ile beraber göçeri halde yaşayan Ceridler,1865 yılında, Ceyhan'a yerleştirilmişlerdir. Bu ceridler, Bayır Cerid, Kara-Hasanlı, Oruç –Gazili ve Mamalı (Melekli köyündeki Maman uşağı adlı oymağın ad benzeri)obalarından ibaretti.⁴¹

Faruk Sümer, III. Murad devrindeki Beğ-Dili kolunu oluşturan obalar arasında 38 vergi evi ile Kara-Hasanlı obasını da zikretmektedir.⁴²Ayrıca Avşar boyuna bağlı oymaklar arasında da karahasanlı bulunmaktadır.⁴³

Karacuk:

Dede korkut hikâyelerinde iki yerde Salur kazan bir yerde bayındır han için söylenmiş bir övme vardır. Bu övgüde onlar: “Türkistanın direği, karacuk’un aslanı emet suyu’nun kaplanı” olarak vasıflandırılır bunlar işaret edildiği gibi, yalnız bir övgüde geçmekte olup olaylarla ilgili yer adlarından değildir. Buradaki Türkistan şüphesiz, bu addaki ülkedir ve başka bir yeri ifade etmemektedir. Karacuk’a gelince her ne kadar bu adda Cizre (Cezire)’nin güneyinde, Dicle ‘nin batısında ve Irak’taki Altun Köprü’nün batısında dağlar var ise de destanlarda bunların değil, oğuzların Seyhun boylarındaki ünlü sıra dağlarının kastetildiği muhakkaktır. Ement suyuna gelince bazı müellifler Âmid suyu demek olduğunu ileri sürmüşler ise de bu görüşü kabul etmeye imkân yoktur çünkü bir defa destanlarda Âmid hamid olarak geçmektedir ki XV-XVII yüz yıllardaki Anadolu ve İran Türkleri de şehrin adını aynı şekilde telaffuz ediyorlardı.

Bu hususu böylece izah ettikten sonra emed suyunun Türkistan ve Karacuk adlarıyla birlikte alınmasını göz önüne alarak bununla oğuzların seyfunda bulunan yurtlarındaki bir ırmağın kastedilmiş olduğuna hükmedilebilir⁴⁴

Karacuk çoban efendisinin sürüsünü düşmana karşı fedekarca korumuş ve hatta kardaeşleri Kıyan Gücü, Demir Gücü, bu uğurda ölmüşlerdir. Fazla olarak karacuk çoban Kazan Bey’in Şöklü melik ile yaptığı savaşlarda da yararlık göstermiştir. Kazanda Karacuk çobanın gösterdiği vefakârlık ve yiğitliğe kayıtsız kalmayarak onu imrahor’u (emir-ahur’u) yapmıştır. Bu yiğit çobanın taşıdığı adın

⁴¹ Sümer, **Oğuzlar**, s.176-197-198.

⁴² Sümer, **Oğuzlar**, s.226.

⁴³ Sümer, **Oğuzlar**, s.354.

⁴⁴ Sümer, **Oğuzlar**, s.279.

ünlü karacuk dağlarından geldiği görülüyor Türklerin coğrafi adları çocuklarına ad olarak koymaları İslam müelliflerince de bilinen yağın bir gelenektir.⁴⁵

Karkhun (Karkın):

Bugün Ermenistan toprakları içinde kalan, Nahçıvan'ın kuzeybatı sınırında ve Iğdır'ın Aralık ilçesinin kuzeyine düşen yörede, Aras kıyısında, Vedibasarsal denilen havalinin güney kesiminde bir arada bulunan Gemerli, Şıhlı, Avşarlı, Şiddili, Halsalı, Karkhun, Zengi, Musullu, Kargafı, Ugurbeklu gibi kadim Türk köylerinden biri de Yıva/Yuva köyüdür bu köyün adı eski Osmanlı haritalarında Azerbaycan Türklerinin değişimi ile "Cıva" olarak yazılmıştır. Bu köyler havalisi eski oğuzların kışlak merkezlerinden olup ahalisi 1920'lerde topyekün Türkiye'ye Göçerek Iğdır merkezi ve bazı köylerinde yerleşmişlerdir. Cumhuriyet döneminde şimdiki yerinde, Taşburun köyü ahalisini teşkil eden oymaklar şunlardır: Şıhlı, Afşarlı, Halsalı, Şiddili, Karkhunlu, Vedili, Karagafı ve Musallu (Musullu) bu oymaklar halen bu adlarıyla Taşburun'da kabileler halinde yaşamaktadır. Gemerli oymağı bunlar içinde en büyük oymak olup mensupları topyekün Iğdır'a yerleşmişlerdir. Bu köylerin adlarının tamamı kadim Oğuz kabilelerinin adından verilmiştir.

Karkhun /Karkın adıyla kuzey ve güney Azerbaycan Nahçıvan ve Anadolunun birçok yerinde gördüğümüz bu Türk boyuna mensup bir oymak da Iğdır'da, Karkhunlu adıyla Iğdır il merkezi Taşburun ve Hakveyis köylerinde geniş kabile olarak halen yaşamaktadır. Bu karkhunlu oymağı Cumhuriyet döneminde Ermeni mezalimi yüzünden Aras ötesindeki yurtlarından (Vedibasarsal'da yukarı ve aşağı Karkın köyleri) ayrılarak Iğdır'a yerleşmişlerdir. Umumiyetle Karasu soyadını taşırlar. Hakveyis köyündeki oymaklar ve soyadı: (24 Oğuz boyundan) Karkhunlu / Karkhınlı (Karasu, Abbas, Yağan, Ara) Karkhunlu oymağının anakolu Taşburun köyü ve Iğdır merkezinde oturmaktadır.

Karkhınlar Kaşkarlının bazı hususlarda diğer boylara uymadıkları ve Halac şeklinde ayrı bir ad taşıdıklarını söyleyerek listesini almadığı iki boydan biri görünüyor; fakat bu husus ne olursa olsun Karkhın boyu oğuzların tarihinde mühim rol oynamış bir teşekküldür 16.yüzyılda Anadolu'da bu boya ait 62 yer adı tespit

⁴⁵ Sümer, **Oğuzlar**, s.283.

edilmiştir ki bunlarla karkın boyu listede 5.sırada yer almıştır bu boy defterlerde Karkhın'dan başka Garkın ve Kargun gibi imlalarla da yazılıyor ⁴⁶

16.yüzyılda Anadoludaki Karkhın oymakları başlıca Halep Türkmenleri, Boz Ulus, Dulkadirli ulusu ile Hamit (Isparta) sancağında yaşamaktadır. ⁴⁷

Şah Tahmasb zamanı, Safeviler'in Azerbaycan beylerbeyi Tekeli Ulama Bey ile Bitlis Beyi Şeref Hanın Van civarında görüştükleri yer "Kharkhum "adlı köy idi. ⁴⁸

Osmanlı kaynaklarında 1578'de Ağrı ile çevresinde fethedilen yerlerde Şalve (Tutak Kara köse kesimi) Sancağına bağlı bir Karkhın adlı nahiye geçmektedir. ⁴⁹

19.yüzyılda Saruhan sancağında ve Antep civarında Dede Karkhın adlı oymaklar yaşamaktaydı. ⁵⁰

Osmanlı kaynaklarına göre konargöçer Türkmen Yörükânı Taifesinden Karkhın Cemaatlerinin yaşadığı yerler: Konya, Meraş, Kengiri, Erzulum, Ruha (Urfa), Rakka (Suriye), Malatya, Adana, Kocaeli, Biga, Karasi, Karahisarı-ı Şarki, Teke sancakları, Ilıca Kazası (Saruhan sancağı), Şabanözü, Kuru Pazarı Kazası (Nengiri) Çatalca, İpsala, Gümülcine, Yenice Kariyesi (Vize sancağı) Rumkal'a (Rakka Eyaleti), Bursa, Akhisar, Söğüt, Karaağaç-ıYalavaç (Hamit sancağı),Kaş kazası (Teke sancağı), Şücâeddin kazası (Niğde sancağı) ⁵¹

Erzincan yöresinde yerleşik Karıkan/Karkan Aşireti ⁵²

Kırşehir ilimizdeki Afşar köylerinden, Kaman ilçesine bağlı Karginmeşe, Kargın Kızıközü, Kargın Yenice, Kargın Selimağa ve Mucur ilçesinde Kargın adlı köyler hep aynı Türk boyunun yerleştiği köylerdir. ⁵³

Ermenistan'da Ecmiyadzin şehrine bağlı Türkiye topraklarına yakın bölgede iki Karkın adlı Türk köyü bulunmaktadır. Değiştirilen yeni adları "Crarat " (4.4.

⁴⁶ Sümer, **Oğuzlar**, s.234.

⁴⁷ Sümer, **Oğuzlar**, s.234.

⁴⁸ M. Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi, Türk Tarih Kurumu Yayını**, Ankara, 1993, s.129.

⁴⁹ Kırzioğlu, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi**, s.319.

⁵⁰ Sümer, **Oğuzlar**, s.631.

⁵¹ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar**, s.491-492.

⁵² Hayri Başbuğ, **Doğu Anadolu Aşiretleri**, TDAD, S:37. Ağustos 1985, s.178.

⁵³ Ahmet Günşen, "Kırşehir'in Etnik Yapısı Üzerine Bir Araştırma", **TDAD**. Sayı: 82, Şubat 1993, s.98.

1946) ve Araks (15.7.1946)'dır.⁵⁴ Nahçıvanda'da Aras kıyısında Karkhun adlı bir köy var. Teprizin Serap ilçesinde de "Karkhunlu" adlı bir köy bulunmaktadır.

Türkiyede Karkın adlı köylerin bulunduğu yerler: Sandıklı (Afyon), Çubuk ve Kalecik (Ankara),Kırıkkale, Korkuteli (Antalya),Balıkesir, İskilip (Çorum) 'te iki köy Şarkıkaraağaç (Isparta),Kastamonu, Tosya(Kastamonu), Mucur (Kırşehir) Aksaray, Yıldızeli (Sivas),Turhal ve Artova (Tokat)

Şimdi Ermenistan topraklarında kalan, Oğuzlar'ın kadim yurdu Vedibasarmıntıkasında, eski Oğuzlar'a ait , (Karkın ve Karalar köyü civarı) baştaşlarının boyu 3m'ye kadar varan tarihi Oğuz mezarlıkları bulunmaktadır.⁵⁵

Bunlardan başka Karkın köyü Dağıstan'da, Türkmenistan'da Özbekistan'da, Rusyanın Karakalpak vilayetinde de vardır.⁵⁶

Oğuzdaşı:

Nahçıvandaki Oğuzdaşı oykonimine ülkemizde birebir Oğuzdaşı şeklinde rastlanmasada "Oğuz"ismiyle kurulan birçok oykonim bulunmaktadır:

Oğuz(+eli,+han,+kent,+köy,+lar,+lu,+yolu)⁵⁷

• Sak Boy İsimleri İle İlgili Oluşan Oykonimler

Önceleri Orta Tıyanşan bölgesinde, sonraları da, Güneybatı Asya'da, Hazar denizinin doğu kısmında, Aral gölü, Fergana ve Kaşgar'a kadar olan alanda yaşayan Sakalar, Orta Asya'daki karışıklıklar ve Masagetler'in de tazyikleri neticesinde, büyük ölçüde Kafkaslar'ın, Karadeniz'in kuzey kesimlerine gelerek yerleştiler. Azak denizi ve Kuzey Kafkasya bölgelerinde yaşayan Kimmerler'i, baskıyla Kafkaslar'ın güneyine, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya geçmeye mecbur ettiler. Buralarda yerleşmeğe çalışan Sakalar, Orta Asya'dan gelen tazyiklere dayanamayıp Kafkaslar'ı, Derbend geçidinden aşarak, Kimmerler'in arkasından Azerbaycan, Aras vadileri, Sahat Çukuru ve Anadolu'yu istilâya başladılar. Daha güneye sarkan

⁵⁴Zeynelabidin Makas, " Ermenistan'da Adları Değıştirilen Bazı Türk Yerleri Üzerine", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S: 83. , Nisan, 1993, s.230.

⁵⁵ Ferman,(Yurd Yeri) " Vedinin Yanı Dağlar",**Azerbaycan Edebi Bedil Jurnalı**, S: 9.Bakü 1988, s.108.

⁵⁶ Kara İbrahimoglu, "Azerbaycan'da ve Türkiye'de Eş Toponimler ve Onların, Önemli Özellikleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2008, s.240.

⁵⁷ Tuncer Gülensoy, **Türkçe Yer Adları Klavuzu**, T.D.K. Yay., Ankara,1995,s.39.

Sakalar Urmiye gölünün kuzey kesiminde Medler'i hezimete uğratarak kendilerine Suriye bölgelerine yayıldılar.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, bugün Azerbaycan'ın İsmaili yöresinde, Anadolu Türkçesine yakın bir şiveyle konuşan "SAK" adlı, mavi gözlü, sarışın Türklerin yakın akrabalarına, Doğu Anadolu bölgemizde "ZAZA" adıyla rastlandığını belirtmektedir.⁵⁸

Sakalar İran ve Ön Asya'da 28 yıl (M.Ö. 653-625) hâkimiyet sürmüştür. Bundan sonra da Saka kabileleri, Anadolu'nun doğu ve kuzeydoğu kesimlerine dağılarak yerleşmişlerdir.⁵⁹

M.Ö. 7-6. asırlarda Sakalar'ın Önasya'da yayılma alanı olan Orta ve Doğu Anadolu, Kafkasya, Gürcistan, Ermenistan, Güney ve Kuzey Azerbaycan'da tesbit edilmiş Sakalarla ilgili yer adları: Sak, Saka, Sagalı-Zagalı-Zagalı, Sakalı-Kent, Sakana, Sakastan, Sakavan, Sakavi, Sakaviran, Sakar-Sakarya, Sakar Bulak, Zakir Kışlak, Sakar Yazı, Sagat, Sakarat, Sakça Gözü, Sakız, Sako-Saku, Sagur-Sakur, Sekü-Göksekü, Sekil-Sekir, Saka Çor, Sakalara, Sakama, Sakasen, Agasak ,Anzak, Barzaki, Çat Sagir, Hasu Saki, Kamzak-Kamusak, Karsaki, Orsak,Pirsagat, Tursaki, Kanzak, Sagman-Sekman-Söknmen.İğdır'da görülen Sinek (Siunik /Sunik), Kızılzakir, Pırsak (Pırsak), Sükü, Sökütlü, Kenzek (Kanzak)Kağın (Kağnılı)köyleri ile Sükü köyünün en eski oymağı Sakan Uşağı ve İğdır'daAğrı Dağı çevresinde yaşayan Sakan/-/Sakki adlı Kürtçe konuşan aşiretin adları da hep Saka Türklerinin hatıralarıdır.⁶⁰

Peçenekler batıda yerleştikleri zamanda hâkimiyeti sekiz boy halinde sağlamışlardı. Bu boylardan biri "Güla" adını taşıyordu.⁶¹Bugün İğdır'da ve birkaç köyünde yerleşmiş olan, Gülalı-Gölalı-Gelolu olarak adlandırılan ve Avşar Türkmenleri'nden geldikleri de söylenen bu oymağın adı, Saat -Çukuru'na da yerleştikleri bilinen Peçeneklerin anılan"Güla" adlı uruğu ile ilgili olduğu

⁵⁸ Tuncer Gülensoy, "Doğu Anadolu Ağzlarında Görülen Bazı Fonetik ve Morfolojik Özelliklerin Alyayistik Açısından Değerlendirilmesi", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S:71, Nisan 1991, s.109.

⁵⁹ Çetinkaya, **İğdır Tarihi**, s.20.

⁶⁰ Çetinkaya, **İğdır Tarihi**, s.21.

⁶¹ Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi, Ankara, 1992, s.324.

muhtemeldir. Sakalar'ın Peçenekler'den önce Anadolu'ya gelen boylarının hanlarından biri "Gela-Gelo" adını taşıyordu.⁶²

Sakalar'dan Anadolu'ya gelip yerleşen bir Saka Türk boyu, Alhanlı/-Alkanlı adını taşımaktadır.⁶³

Al sözü Türk kültüründe İlahî anlamlar taşır. Renk anlamında kullanılan "Al" da aynı kaynaqlıdır. Türkler güneşin doğuşunda ve batışında, gökyüzünü aydınlatan kızıl rengine al derler. Zaman içinde kırmızı rengi içinde kullanılmıştır. Sümerlerden beri "Al" sözü ilahî anlamlarda kullanılmış ve bir nevi ruh olarak telâkki edilmiştir. Eskiden beri Türklerce kullanılan "Al Bayrak" sözü, bayrağın rengiyle beraber manevî değeri için de söylenmiştir. Kazak –Kırgızlar bayrak kelimesi yerine "Yalav-alav"⁶⁴ demektirler.

Al; ateş, ocak kültüyle de ilgili olup hayatı, hâkimiyeti ifade eder. Türklerde "baba ocağı", "aile ocağı", "dua olarak "ocağın tütsün" yahut beddua olarak "ocağın sönsün" anlayışları da aynı mânâdadır."Al ot(od)", Yakut (Saka- Saha) Türkleri'nde "aile ocağı ateşi" ve Altay Türkleri'nde "azametli ateş" anlamlarına gelir.⁶⁵

Alhan Köyü (Bozdoğan-Aydın, Tuzluca-Iğdır, Taşköprü-Kastamonu, Ereğli-Konya, Alaşehir-Manisa ve Konya –Cihanbeyli kazası Ağabeyli köyüne bağlı yaylak) Alhanuşağı köyü ,(Malatya, Arapkir, Malatya)

Yakutistan (Saha-Saka'da çilli adlı bir boy bulunmaktadır).⁶⁶

Osmanlı kaynaklarında Çil, Çilli, Çiller, (Çiloğlan, Çiloğlu Cemaâti: Eğridir Kazası (Hamid Sancağı), Ustrumca Kazası (Köstendil Sancağı), Sarıçam Kazası (Adana Sancağı), Rakka, Aydın Saruhan Sancakları, Hustrev Paşa Hanı Kazası (Karahisar-1 Sahib Sancağı), Divane Orman Kazası (Silistre Sancağı), Bolvadin Kazası (Karahisar-1 Sahib Sancağı), Aksaray Sancağı, Karaman Eyaleti, İshaklı

⁶² Hüseyin Cevizoğlu, **Coğrafyadan Tarihe, Türk Tarihi İçinde Doğu Anadolu**, Türkiye Stratejik Araştırmalar ve Eğitim Merkezi Yayını, İstanbul, 1991, s.55.

⁶³ Cevizoğlu, **Coğrafyadan Tarihe, Türk Tarihi İçinde Doğu Anadolu**, s.52.

⁶⁴ Abdülkadir İnan, **Makaleler I**. Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987, s.265.

⁶⁵ İnan, **Makaleler I**. s.265

⁶⁶ Cevizoğlu, **Coğrafyadan Tarihe, Türk Tarihi İçinde Doğu Anadolu**, s.59.

Kazası (Akşehir Sancağı), Bazilli Kazası (Aydın Sancağı), Akşehir Sancağı, Türkmân Yörükân tâifesinden. Çilli Cemâati Musacalu aşiretindedir.⁶⁷

İğdir'in Tuzluca ilçesine bağlı Çinçavat köyünün adı da Kıpçak –Saka boylarından Çinçavat boyunun adından alınmadır.⁶⁸

Özbeklerin menşe efsanelerinde, Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in oğullarından biri olarak da Çürçe'üt-Çürçevüt" gösterilmektedir.⁶⁹

1.2.2. Antroponim (Şahıs Adları) Özellikli Oykonomimler

Antroponim diye adlandırılan bu oykonomimler Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde birkaç yolla oluşmuştur:

- **Şahıs adı, soyadı veya mahlas bildiren kelimelerden Oluşan Oykonomimler:**

İbadulla köyü (Şerur), Camaldın köyü (Culfa)

Türkiye'de ise:

Ahmetli, Ahmet Baba köyü, Bayram, Bayramşah, Camallı, Ceğabey, Celâl, Çapyak Bey, Davut, Davut Ağa, Emirbey, Fatih Ahmetli, Fatmacık, Fevzipaşa, Genç ali, Gök Ömer, Hamdi köy, İbrahimHacılı, KaraAli, Mahmut Epsirli, NaipYusuf, Osmanlar, Ömerefendi, Piralı, Recepli, Sinanlı, Şeyh Zelha, Topalmusa, Uzunömer, Velibeyler, Yahyalı, Zeynep... Vb.

- **İki şahıs isminin yan yana kullanılması ile oluşan oykonomimler:**

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde bu yolla oluşan oykonomim bir tek Memmed Sabir oykonomimidir.

Türkiye'de ise:

Ali Can, Ali Kanber, Ahmet Adil, Hasan Aliler, Hasan Alili, Hasan Alp, Mehmet Şirvan, Osman Mahmut, Ömer Fakih Yakup Hasan... Vb.

- **Bir kısım şahıs ismine abat ekinin eklenmesi ile oluşan oykonomimler:**

⁶⁷ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar**, s.299.

⁶⁸ Çetinkaya, **İğdir Tarihi**, s.168.

⁶⁹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ağustos, 1971, s.384.

Örneğin; Şekerabat, Aliabat, Gülşenabat, Nezerabat (Babek), Salahabat (Şerur), Haydarabat (Sederek).

Türkiye’de ise:

Azizabat, Ahmetabat, Hamitabat, Mahmutabat, Müslümabat, Saitabat, Tahirabat.

- **Şahıs ve boy adlarına kent (köy) sözcüğünün eklenmesi yolu ile oluşan oykonimler:**

Celilkent, Mahmutkent, Kürdkent (Şerur).

Türkiye’de ise:

Aliköy, Bilalköy, Hasankent, Hasanköy, İsaköy, Keremköy, Osmanköy, Süleymanlıköy.

- **Şahıs adlarına dize ve oba kelimelerinin eklenmesi yolu ile oluşan oykonimler:**

Necefalı Dize, Memmerzebey Dize (Babek), Mahmutoba (Şahbuz)

Türkiye’de ise:

Adiloba, Hacıaliobası, Hasanoba, Haydarobası, Hüseyin obası Kamiloba, Mirzeoba, Mehmetobası, Muratoba.

Ülkemizde “oba” sözcüğüyle oluşturulan birçok yer adı bulunmasına rağmen “dize” sözcüğüyle oluşturulan oykonim bulunmamaktadır

- **Şahıs, nesil, boy, kol, rütbe, unvan bildiren kelimelere –li, -lı, -lu, -lü yapım eklerinin eklenmesi ile ortaya çıkan oykonimler:**

Örneğin; Kerimbeyli, Hamzalı, Karahasanlı (Şerur).

Türkiye’de ise:

Akkeçili, Burhanlı, Bayramlı, Beydilli, Hacıbektaşlı, Haydarlı, Hamzabeyli, İshaklı, Karacaahmetli, Karahallı, Karayusuflu, Kızılkeçili, Osmanlı, Orhanlı, Süleymanlı, Saruhanlı, Sarıahmetli, Saltüklü, Turgutlu.

- **Şahıs adlarına Arap menşeli –î ekinin eklenmesi ile oluşan oykonimler:**

Babekî: Şerur ilinde köy ismidir. Bu ad Babek şahıs adına –î ekinin eklenmesi yolu ile oluşmuştur.

Türkiye’de ise:

Adidî, Ancüzî, Banî, Bozukî, Caferî, Cevlanî, Dervişî, Emeranî, Giranî, Hacerî, Hallanî, Havrî, Mestî, Şemikî⁷⁰

- **Anı karakteri taşıyan oykonimler:**

Nahçıvan arazisindeki antroponim özellikli oykonimlerin bir kısmı anı karakteri taşıyor. Bu adlar geçmiş Sovyet hâkimiyeti yıllarında ve 1990 yılı olaylarından sonra devlet adamlarının, topluma mal olmuş şahısların, yazar ve şairlerin, milli karamanların, adlarını ebedileştirmek maksadı ile verilmiştir: Behruz Kengerli, Azizbeyov, Hatai, Şehid Memmed.

Türkiye’de ise:

Orhan şaik Gökyay, “Türkçe Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı” başlıklı bildirisinde ünlü kişilerin adlarından gelen bazı yer adları hakkındaki açıklamaları arasında Turgut-Eli, Koca-ili, Kadıköyü (Kadıköy), Vefa, Aksaray gibi oykonimlerin adının hangi şahıslardan kaynaklandığını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:⁷¹

Turgut-Eli: Osman Gazi’nin beylerinden Turgut Alp tarafından fethedildiği için İnegöl havalisine verilen ad.

Koca-ili: İzmit vilayeti ve yarımadası. Bu ad o bölgenin fatihlerinden olan Akça Koca’nın adından gelir.

Kadıköyü (Kadıköy):İstanbul vilayetinin Anadolu yakasında ve Üsküdar’ın yanında ilçe merkezi. Adının sebebi, bu köyün arpalık olarak, ilk İstanbul kadısı Hızır Bey Çelebi’ye verilmiş olmasıyla açıklanmaktadır.

⁷⁰ Şenel, **Elazığ İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme(Doktora Tezi)** ,s.88-89.

⁷¹ Orhan şaik Gökyay, “Türkçe Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı” **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, 11-13 Eylül 1984, Ankara, s.246-247-248.

Vefa: İstanbul'da meydan ve mahalle, Fatih Sultan Mehmed'in cenaze namazında imamlık eden büyük Türk ermişi ve bilgini Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefa)'dan gelmektedir.

Aksaray: Semtin bugünkü adı Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamlarından İshak Paşa'nın Karaman seferine bağlıdır. Karamanoğlu Kasım Beyi yendikten sonra Aksaray'ı ele geçiren İshak Paşa, padişahın aldığı bir ferman üzerine bu kasaba halkının büyük kısmını İstanbul'a göndermiş ve bunların yerleştiği semte de, memleketlerine nisbetle, Aksaray denilmiştir.

Prof.Dr. Mehmet Eröz “ Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları” başlıklı bildirisinde ünlü kişilere göre adlandırılan yer adlarını aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:⁷²

Aleyhan (Ulukonak)-Aydın; Almışka (Uluçayır)-Gümüşhane; Almus(Orhanbeyli)-Tokat; Armus (İnlice)-Adıyaman (Tokat'ın Almus ilçesine bağlı olan ve adı Salkavak şekline sokulan Eftelit köyü bize ipucu verebilir. Köprülünün nazariyesine göre, Abdallar, Eftalitler'den yani Akhunlardandır. Ogurlar, Hunlar'la karışınca “**karışmış**” (**Bulgamış**) manasına gelen “**Bulgar**” adını aldılar. Eski Türk Bulgarlarının boylarından olan **Varsaklar**'dan bir ihtiyar, bize, kendilerinin “**Abdallar**'la **karışmış**” olduğunu söylemişti. Bu noktada, Eftelit ile Almus/Almuş adını şöylece birleştirebiliriz: İdil Bulgarlarının hanı Almuş **Han**, Müslümanlığını kabul eden bir hükümdardı. Oradan bazı İdil Bulgarları oymaklarının buralara geldiği açıkça görülüyor. Arman (Çakırsu)-Malatya; Arakil(Ardıçdibi)-Bingöl; Ereğil(Güzelyalı)-kocaeli; Ardahan(Beykent)-Malatya; Asbuğa Tansuk (Asılbeylik)-İzmir; Yukarıavşın(Yukarıkartallı)-Erzurum; Ayaz (Avcitepe)-Konya; Balamur(Muratlı)-Kütahya; Bayrek (Özkaynak)-Van; Bolazar(Gümüşoluk)-Sakarya; Bozan (Bozön)-İçel; Erbasan (Eğribasan)-Ankara (ad değiştirilerek, eğrilik düzeltilmiş. Basmak ve bozmak, karşıdaki düşmanı bozup dağıtmaktır.);Bulamur(Gündoğan)-Sivas; Cicubey(Kaledibi)-Bolu; Bildaçor(Kamışözü)-Erzurum; Demishan (Suçatağı)-Ağrı; Demizhan (Ünlendi)-Kars; Hubyar (Uzunbelen)-Sivas; Kaydalapa (Sarıçevre)-Samsun; Kekeralp (Irmaköy)Mardin; Kerehan(Gökçekoru)-Siirt; Korkut(Yırca)-Trabzon; Korkudan (Ağılbağı)-Trabzon; Kösan (Köseler)-Urfa; Kürcan (Çelikli) Malatya; Sulu (Dibekli)

⁷² Prof.Dr. Mehmet Eröz “ Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**,11-13 Eylül 1984, Ankara, s50.

–Bitlis; Aşağısülemiş(Güvenli)-Burdur; Sürbehan (Telçeker)-Ağrı; Tomara(Arısı)-Tokat; Tamara(İncedere) –Gümüşhane;(Kuman prenseslerinden birinin adı Tamar idi. Terbile(Kımartepe)-Diyarbakır(Terbule, Peçenek veya Kuman adıdır.)Varçın (Çakıl) Erzurum(Barçın adının bozulmuş şekli olabilir.

Günümüz Türkiye’sinde ünlü kişilerin adının verilmesiyle ortaya çıkan yer adları konusunda önemli bir bölümü vatanımızın kurtarıcısı ve cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Mustafa Kemal’in adlarıyla ilgilidir. Kerim Yund, “Atatürk’ün Çeşitli Adlarıyla Anılan Yerlerimiz” adlı makalesinde bu yer adlarının nerelerde oldukları ve Atatürk’ün adlarıyla anılmalarının nedenleri hakkında çeşitli bilgiler verir.

Kemaliye ilçesi: Öteden beri Eğin denilmekle ünlenmiş olan Erzincan ilinin 1783 yılında kurulan bu ilçesi,1922’den beri resmen Kemaliye diye adlanmış bulunmaktadır. Kemaliye sözü ,Kemal’in yeri,Kemal adlı kişinin kurduğu yerleşilen yer demektir.

1919’da Samsun’a ayak basan Mustafa Kemal Paşa ,Anadolu halkından ,büyük bir yakınlık görmüştü.Bu yakınlığı gösterenlerden bir de Eğin halkı idi. “Bin silahlı ile emrinizdeyiz.”diyerek Atatürk’e bağlılıklarını belirtmişler,bir zaman sonra da kasabalarının ,onun adı olan Kemal ile anılmasını,yani kasabalarına Kemaliye denilmesini, Müdaafa-yı Hukuk Cemiyeti yoluyla kendisinden dilemişlerdir.İstiklâl Savaşının yapıldığı bir zamanda böyle bir teklifin uygulanmasını erken bulan Paşa, 30Ağustos Zaferi’nden sonra teklifin yenilenmesiyle 1922 eylülünde kasabanın adının Kemaliye olarak anılmasına izin vermiştir.

Mustafakemalpaşa ilçesi:Bursa’ya bağlı olan bu ilçenin eski adı Kirmasti’dir.Orhan Gazi zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır.Kalenin sahibi Kirmastorya adında bir kadındı.Kardeşi Mihalç’la birlikte ülkesini padişaha savaşız bırakmıştır.

Kale alındıktan sonra yönetimi Lala Şahin Paşa’ya bırakılmıştır:ancak Kirmasti 2 temmuz 1920’de Yunanlıların eline geçmiştir.İki yıldan çok onların elinde kalmıştır.İstiklâl Savaşı’ndan sonra 14 Eylül 1922’de Yunanlılar buradan çekilmiştir.

Kirmasti’nin yeniden Türk yönetimine kavuşması dolayısıyla kendi gibi adının da Türk olması düşüncesiyle Lala Şahin Paşa adı verilmiştir; ancak Edirne’de

de bu adla anılan başka bir ilçenin olması nedeniyle belediye encümenince 31 Aralık 1922 tarihinde “Mustafa Kemal” adının verilmesi kararlaştırılmıştır.

Atatürk’e izafe edilerek konan başka kasaba adlarından ayrılması ve bir karışıklığa meydan verilmemesi için 1947’de “Mustafakemalpaşa” şeklinde tescil edilmiştir.

Gazi Paşa ilçesi (Antalya); Gazi Paşa köyü (Alaca-Çorum), çeşitli yerlerde Gazi Paşa mahalleleri (Bilecik, Eceabat, Bergama, Milas, Bafra, Er Baba, Trabzon); Gazi köyü: Sungurlu, Develi, Kozan, Şarkışla, Yıldızeli bunların dışında Atatürk’ün adıyla anılan daha birçok yer adı mevcuttur.

Gazi, Gazi Bey, Gazi Beyli, Gazi Deresi, Gazi Eli, Gaziler, Gazi Paşa.

1.2.3. Hidronim (Su Adları) Özellikli Oykonomimler

Bu tür oykonomimler, hidrooykonomimler olarak adlandırılır ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde aşağıdaki birimlerle karakterize edilir: Aşağı Taşark ve Yukarı Taşark, Sirab.

Türkiye’de ise:

Su adlarını oluşturan hidronim terimlerinden meydana gelen yerleşim yeri adlarıdır.

Nahçıvan’daki su adlarıyla ilgili “ Aşağı Taşark ve Yukarı Taşark, Sirab.”

Oykonomileri bulunurken Türkiye’de arazinin genişliği ve su kaynaklarının çeşitliliği nedeniyle bu tip oykonomilere daha fazla rastlanmaktadır.

Dar-ı Ma(Şehr-i Denizli): Bu şehrin Canib-i Erbaası nice uyun-ı cariyeler ve nice bahireler ihata ittiği için denizli ismi ile müsemma olmuştur.⁷³ Ve “âb- hayatın kesretinden Denizli derler” ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir.

XVI.yüzyılda Denizli’ye uğrayan batılı gezginler “Denyzely”, “Denisley”, “Denisli”, “Degnisli”, “Degnisli”, “Denizli” adlarını kullanmışlardır. Tengiz, dengiz, deniz (hatta cengiz) Türkçe’de deniz, göl, akarsu, su kaynağı anlamlarında

⁷³ Müjgan Cunbur, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Adları, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, 11-13 Eylül 1984, Ankara, s.214.

kullanılmıştır.Evliya Çelebi'nin bahsettiği yirmi binden fazla pınar buna işaret sayılabilir.⁷⁴

Köy Adları:

Ağızsuyu, Akçasusurluk, Akpınarlı, Altıpınar, Arpaderesi, Balıklıdere, Başakpınar, Başpınar, Balıklısu, Dereyüzü ,Kaaçay, Karagöl, Karagöllü, Okçugöl.

Belde Adları

Acıgöl, Acıpınar, Akarsu, Akçakent, Akçapınar, Akçay, Akpınar, Aksu, Altınoluk, Aras, Bağpınar, Balıklıçeşme, Başpınar, Beşpınar, Beypınarı, Ceylanpınar, Çağlayan, Çamoluk, Çaybağı, Çaybaşı, Çaylarbaşı, Değirmendere, Delicay, Dere, Derecik, Dereköy, Doğançay, Doğanpınar, Doğansu, Dumlupınar, Elmalıdere, Esençay, Esendere, Geyikpınar, Geyiksuyu, Gökçesu, Gökdere, Göksu, Gölbaş, Gölcük, Göldüzü, Göllü, Gölarmara, Gölova, Gölyaka, Gülpınar, Gümüşçay, Gümüşdere, Gümüşsu, Güneysu, Gürsu, Güzeloluk, Güzelsu, Aşağı Irmaklar, Karaçay, Karadere, Kayapınar, Kızılırmak, Kızılsu, Kocapınar, Konakpınar, Kuruçay, Küçükdere, Küçüksu, Mürşitpınar, Özpınar, Pınarbaşı, Pınarlar, Sarısu, Soğukpınar, Taraksu, Taşpınar, Uzundere, Uzungöl, Üçpınar, Yağlıdere, Yağmurdere, Yakapınar, Yalakdere, Yanarsu, Yayladere, Yedisu, Yenisu, Yerlisu (Çamlıca)⁷⁵

1.2.4. Zootoponim (Hayvan İsmiyle Oluşturulan) Oykonomimler

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti hayvan çeşitliliği yönünden zengin olsa da, burada hayvan adlarıyla oluşturulan oykonomilere rastlanmıyor. Ancak Yılandağ, Camışölen, Kargabazar, Ayı deresi, Keçi kalesi, Karakuş yaylası, Deve yatağı, Dev mağarası vs. gibi oronimler geniş yer tutmaktadır.

Türkiye’de ise:

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti hayvan çeşitliliği yönünden zengin olsa da, burada hayvan adlarıyla oluşturulan oykonomilere rastlanmıyor; ancak Türkiye’de hayvan adlarıyla oluşturulan oykonomimler geniş yer tutar. Bunlar arasında da önemli bir bölümü koç, koyun ve keçi adı teşkil etmektedir. Bu oykonomilerin hayvancılıkla

⁷⁴ Levent Kurgun, **Denizli İli Yerleşim Yerleri Adları,(Yükseklisans Tezi)**, Pamukkale Üniversitesi, Denizli,1997,s.8.

⁷⁵ Gülensoy, **Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, s.63-102.

ilgili adları ifade etmesinin yanında çoğunlukla mensup olunan aşiretle ilgili olduğu görülmektedir.

Ağcakeçi, Ağcakeçili, Ağcakoyun, Akkeçi, Atürküten, Balıkhisar, Balıkköy, Balıklar, Bülbüldere, Camuşlu, Camuşağılı, Camuzluk, Ceylan, Çakaldere, Çakallar, Çakallı, Danabaş, Danacı, Danacılar, Davarlı, Geyikbayırı, Geyikdere, Geyikli, Geyikpınarı, Güvercinlik, İnekli, Karatavuk, Karateke, Kazabat, Keçiagılı, Keçideresi, Koyunkaya, Koyunkıran, Koyunkırtık, Kuşçağaz, Kuzuluk, Oğlakçı, Oğlakçılar Oğlakkaya, Şahinağa, Şahinbey Şahinciler, Şahinçatı, Şahindere, Şahinler, Tilkilik, Tilkipınar, Yılanca, Yılanhüyük, Yılankale, Yılanlar, Yılanlı, Yılanlıca.

1.2.5. Fitotopim Özellikli (Bitki İsmiyle Oluşturulan) Oykonimler

Fitotopim Özellikli (Bitki İsmiyle Oluşturulan) Oykonimler

Nahçıvan ahalisi, yer yurt adlarını verirken bölgenin bitki örtüsüne de dikkat etmiştir. Bundan ötürü de Nahçıvan'ın onomastik sisteminde fitotoponim özellikli coğrafi adlar meydana çıkmıştır. Böyle adlar oronimler için geçerli olsa da, oykonimlerde kendini çok gösterememiştir. Bölgede fitotoponim özellikli oykonim sadece Badamlı (bademli) ismidir.

Badamlı (Bademli) Şahbuz ilinde köy ismidir. Bu da badem bitki ismine –li yapım ekinin eklenmesi ile oluşturulmuştur. Anlamı “bademli yer, çok badem yetiştiren yer” demektir.

Türkiye’de ise:

Nahçıvan ahalisi yaşam, yurt, yer adlarını adlandırılırken bölgenin bitki örtüsüne de dikkat etmiştir. Bundan ötürü de Nahçıvan'ın onomastik sisteminde fitotoponim özellikli coğrafi adlar meydana çıkmıştır. Böyle adlar oronimler için geçerli olsa da, oykonimlerde kendini çok gösterememiştir. Bölgede fitotoponim özellikli oykonim sadece Badamlı (bademli) ismidir.

Badamlı (Bademli) Şahbuz ilinde köy ismidir. Bu da badem bitki ismine –li yapım ekinin eklenmesi ile oluşturulmuştur. Anlamı “bademli yer, çok badem yetiştiren yer” demektir.

Ağaçlı, Ardıçalı, Arpaçalı, Arpacık, Arpaçayır, Arpadere, Arpaderesi, Başağaç, Başakçay, BelkavakCevizköy, Cevizler, Cevizli, Çamdere, Çamharman, Çamiçi, Dalbahçe, Darıyeri, Dutlu, Dutluca, Dutluk, Dutözü, Dutpınar, Dutveren, Düzağaç, Düzkaraağaç, Erikli, Eriklice, Gelingüllü, Gelinbuğday, Gelincik, Gökağaç, İğdebeli, İğdecik, İğdeli, İğdelipayaslı, İncirci, Kızılcağaç, Kozağaç, Mercimek, Mercimekdüzü, Meşeli, Meşeliyatak, Meşelik, Meşepınarı, Soğanlı, Söğüt, Söğütalanı, Söğütçayırı, Söğütçük, Söğütdere, Söğüteli, Yemişli, Yemişlik, Yemişen, Zeytinalanı, Zeytinburnu, Zeytincik, Zeytindere, Zeytineli, Zeytinköy, Zeytinler, Zeytinli, Zeytinlik, Zeytünoba.

1.2.6. Toplumsal – Siyasi Özellikli Oykonimler

Geçmiş Sovyet hâkimiyeti yıllarında Nahçıvanda Leninabat, Sovyetabat, Sovhozköy, Yeniköy, Stansı Taşark, Yeni yol gibi adlar ortaya çıkmış ve bir süreliğine kullanılmıştır. Son yıllarda Leninabat ve Sovyetabat adları kullanımdan kaldırılmış, köylerin eski adları geri verilmiş veya yenileri ile değiştirilmiştir. Babek, ilindeki Leninabat, Kerimbeyli; Sovyetabat ismi ise Hatai ismi ile değiştirilmiştir.

Türkiye’de ise:

Geçmiş Sovyet hâkimiyeti yıllarında Nahçıvanda Leninabat, Sovyetabat, Sovhozköy, Yeniköy, Stansı Taşark, Yeni yol gibi adlar ortaya çıkmış ve bir süreliğine dilimizde kullanılmıştır. Son yıllarda Leninabat ve Sovyetabat adları kullanımdan kaldırılmış, köylerin eski adları geri verilmiş veya yenileri ile değiştirilmiştir. Örneğin; Babek, ilindeki Leninabat adı Kerimbeyli, Sovyetabat ise Hatai ismi ile değiştirilmiştir.

Türkiye’de toplumsal-siyasi özellikli oykonimleri genellikle toplum hayatını etkileyen tarihî olaylar şekillendirmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda belirtilmiştir. Beyşehir’in adı Türkçe belgelerde el-medine es süleymaniyye el-esrefiyye, Süleymanşehir, Bekşehir, Begşehir ve Beyşehri gibi değişik şekillerde geçtiği; Esrefoğulları zamanında Süleyman Bey’e izafeten şehre Süleymanşehir denildiği, burada basılan paralardan ve vakfiyelerden anlaşılmaktadır. İ. H. Konyalı’nın Atabek Medresesi ile ilgili 1447 tarihli ve Karamanoğlu İbrahim Bey’in beyliği zamanında tanzim edilmiş bir hüccetten çıkardığı bilgilere göre Beyşehir’e Süleymaniye

denilmektedir. Şehrin adı 1584 tarihli Konya evkaf defterinde elmedinetü's süleymaniyye el eşrefiyye olarak yazılıdır. Beylik şehri diye formülleştirilmiş bir yerleşme tipi yoksa da Beyşehir'in Eşrefoğlu döneminde kurulmuş ve bu dönemde zirveye ulaşmış bir beylik şehri olduğu aşikârdır. Bununla birlikte beyliklerin yerleşim birimleri hem sayıca az hem de küçüktür. Beyşehir de bir beylik şehri olarak kurulmuş ve kısa zamanda gelişmiş küçük bir şehirdir.”⁷⁶

Kars'ın Posof ilçesinin hudut köylerinden “Sece” yakınlarında bulunan karakoldaki askerler köylüyle sohbet etmeye giderler. Geride nöbet tutan bir tek Mehmetçik kalır.Bu sırada Rus askerlerinin baskını sonucu, Mehmetçiğimizin diğer arkadaşları köyden dönene kadar vücudu kurşunlar içerisinde kalır, şehit olur ve Posof şehitliğine defnedilir.Bu olay üzerine Sece'nin adı Kurşunçavuş olarak değiştirilir⁷⁷

Bir av peşinden Şereflikoçhisar'ın olduğu yerdeki hisar yakınlarına kadar gelen Koçi Bey, hisar beyinin kızına âşık olur. Ama beyden istediği kızını bir türlü alamaz. Kırk elli civarında arkadaşıyla bir gece hisara saldıran Koçi Bey hisarı alır ve sevdiği kıza kavuşur. Bu olaydan sonra hisar ve civarına Koçuhisarı ve zamanla Koçhisar adı verilir. Cumhuriyetle birlikte bu ad Şereflikoçhisar olur.⁷⁸ Anadolu'nun Türkler tarafından fethedildiği Beylikler döneminde Muğla dolaylarına yerleşen Menteşoğulları Beyliğinden Ulama Bey bugünkü Ula'nın olduğu yeri fetheder. Fethedilen yeni yere önceleri Ulama adı verilir. Bu ad zamanla Ula'ya dönüşür.⁷⁹

Yukarıda bahsedilen oykonimlerin dışında Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan olaylar sonucunda Kahramanmaraş,Şanlıurfa ve Gaziantep illeri savaştaki gösterilen kahramanlıkları hatırlatan hatıra karakteri taşıyan ünvanlar almışlardır.

Düzenli orduların kurulması devam ederken, yurdun işgale uğrayan yerlerinde halk direnişe geçmiş, ilk kurşunları sıkmış, Kuva-yı Milliye ya da Millî Kuvvetler'ini kurmuş bulunuyordu. İlk direniş İzmir'de Yunanlılar'a karşı oldu. Gazeteci Hasan Tahsin, karaya çıkan Yunan askerlerine, Konak Meydanı'nda ilk kurşunu sıktı. Bu ilk kurşun, Kurtuluş Savaşını başlatan bir kıvılcım, bir işaret oldu.

⁷⁶ Hüseyin Muşmal, , **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresi'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)**, Konya (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi) Konya, 2005, s.23-24.

⁷⁷ Saim Sakaoğlu,**101 Anadolu Efsanesi**, Ankara, 2003, s.241-242.

⁷⁸ Mehmet Önder, **Şehirden Şehire III**, İstanbul 1974, s.165.

⁷⁹ Mehmet Naci Önal, **Muğla Efsâneleri (Araştırma – İnceleme)**, Muğla, 2002, s.147-148.

Oracıkta şehit edilen Hasan Tahsin de zaten bu kıvılcımı tutuşturmak için canını seve seve feda ediyordu. Bundan sonra ilk silâhlı direniş Urfa'da oldu. Silâhlı Türk milisleri düşmanı burada iki gün oyaladılar. Ödemiş'e giren Yunanlılar da silâhla karşılandılar. Fakat bütün bu direnişler, düzenli bir orduya karşı dağınık ve küçük gruplar halinde olan Kuva-yı Millîye güçleriyle yapılıyordu. İşgaller Kuva-yı Millîye'nin her yerde doğmasına, büyümesine, güçlü bir şekilde teşkilâatlanmasına yol açtı.

Yurdun güneyinde Adana, Antep, Maraş ve Urfa Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Fransızlar Ermeniler'i de silâhlandırmış ve 10 bin kişilik bir Ermeni kuvvetini kendi ordularına katmışlardı. Ermeniler'in Türk köylerine saldırımları, Türk kadınlarına sarkıntılık etmeleri, Türk halkının katlanabileceği bir hareket değildi. Maraş'ta 31 Ekim 1919 günü, hamamdan evlerine dönmekte olan üç Türk, kadınına ve bir çocuğa Ermeniler saldırıda bulundu. Ermeni askerlerden biri kadınların peçesini açmaya kalkınca, çocuk kendisini askerlerin, ayakları arasına attı. Bu olay, Sütçü İmam'ın dükkânı önünde olmuştu. Sütçü İmam diye anılan, aynı zamanda dükkânının karşısındaki camide imamlık yapan Hacı İmam ve civardan geçen birkaç Türk genci, saldırıya uğrayan Türk kadınlarının yardımına koştu. Ermeniler silâhsız iki Türk gencini yaraladılar. Fakat Sütçü İmam bir Fransız'ı öldürdü ve birkaçını da yaraladı. Öteki askerler karargâhlarına kaçtılar. Sütçü İmam bir süre ortadan kayboldu. Fakat onun sıkıdığı kurşun yurtseverlerin teşkilâatlanma hızını arttırdı. Bir ay kadar sonra Avukat Ali Bey'in başkanlığında toplanan 1000 Maraşlı, Maraş kalesinde üslenen Fransız ordusuna saldırdı. Kaleden Fransız bayrağını indirerek Türk bayrağını dalgalandırdı, birçok Fransız askerini esir aldı. Fransızlar takviye alarak bir süre şehirde tutundular ama Maraşlılar da gittikçe şiddetlenen baskınlarına devam ettiler ve sonunda, Fransızlar, 12 Şubat 1920 günü, çekilip gitmek zorunda kaldılar.5 Nisan 1925 tarihinde toplanan TBMM, Maraş halkının Kurtuluş Savaşında gösterdiği yüreklilikten dolayı kente İstiklal Madalyası verilmesini kararlaştırmıştı. Atatürk'ün imzasını taşıyan Madalya Berati Kahramanmaraş Belediyesinde muhafaza edilmektedir.Maraş adı TBMM kararı ile 1973'te Kahramanmaraş olarak değiştirildi.

Öte yandan Urfalılar da tıpkı Maraşlılar gibi şehirlerini işgalden kurtarmaya karar verdiler. Ali Saip Bey'in idaresinde, Fransızlar'ı yıldırıncaya kadar baskınlara devam ettiler. Çok şiddetli sokak çarpışmaları oldu. Diyarbakır'da bulunan 13.

Kolordudan silah, cephane yardımı, subay ve küçük birlik desteği ile Urfa Bölgesi Kuvayı Milliye Komutanı Yüzbaşı Ali Saib Bey'in komutasında kenetlenen Urfa halkının, 9 Şubat 1920'de Fransız kuvvetlerine karşı başlattığı harekât, iki ayı aşkın sürmüştü. 23 Nisan 1920'de kurulan Ankara'daki Büyük Millet Meclisine Urfa'nın kurtuluşu müjdesi ertesi günü 24 Nisan 1920'de ulaşmıştı. Urfa milletvekili Osman Doğan ve 17 arkadaşının, Kurtuluş Savaşında gösterdiği kahramanlıktan dolayı Urfa ili adının "Şanlıurfa" olarak değiştirilmesine ilişkin kanun teklifi TBMM tarafından 12.6.1984 tarihinde kabul edilerek kanunlaştı.

İngilizler, Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanarak 15 Ocak 1919'da Antep'i işgal ettiler. Ardından Fransızlar 29 Ekim 1919'da Kilis'i, 5 Kasım 1919'da Antep'i işgal etti.

1920 yılının başında ünlü Antep Savunması başladı. 1 Nisan 1920'de başlayan Gaziantep savunması 11 ay sürdüktan sonra açlık yüzünden sona erdi. Savunma süresince Fransızlar şehre 70.000 mermi atmış, 6.000 Antepli şehit olmuştu. Bu olağanüstü savunma sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi 6 Şubat 1921 tarihli toplantısında Antep'e "Gazi" unvanını verdi.

1.2.7. Tasvir Özellikli Oykonimler

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine de tasvir özellikli oykonim Karakale onomastik birimi ile kendini gösteriyor.

“Asnı, Arbatan, Beyahmed, Bist, Biçenek, Çeşmebasar, Çerçiboğan, Dereşam, Dergemelik, Demirci, Diser, Elince, Arapyengice, Gilançay, Gümüşlü, Kerki, Kerimbeyli, Kolanı, Karadolak, Gortçulu, Goruglar, Leketag, Merelik, Muğanlı, Nahçedeniz, Nazarabad, Nurs, Nuhtabanı, Parataş, Remeşin, Serhanlı, Sercu, Siyagut, Şada, Tillek, Üstüğü, Venend, Yaycı, Yengice, Zeyve” adları menşei açıklanan önemli oykonimlerdenidir.

Türkiye’de ise:

Herhangi bir yaşayış yerinin dış görünüşü olarak dikkat çeken özelliğine göre adlandırılması tasvir özellikli oykonimleri ortaya çıkarmıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine de tasvir özellikli oykonim Karakale onomastik birimi ile kendini gösteriyor.

Türkiyede tasvir özellikli oykonimlerin zenginliği ve çeşitliği dikkat çekmektedir. Bu yer adları renk bildiren kelimeler, yerleşilen yerin arazi özelliği, güneş alıp almadığı, etrafındaki dağlara ve sulara göre konumu, yakınındaki suyun özellikleri, bazı şeylerle ilgili zenginlik yön, mesafe, şekil ve sayı bildiren özellikleri ifade eden kelimelerden oluşmaktadır.

- **Renk bildirenler**

Türk kültüründe renklere belli anlamlar yüklendiğinden renk bildiren kelimelerle oluşturulan yer adlarına sık rastlanmaktadır.

Ak

Ak rengin, Türklerin en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevi inançlarından kaynaklanarak ululuk, adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir. Türk Samanizminde Ülgen, hayır ilâhıdır. Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın tahtı vardır. Şaman dualarında ona Beyaz Parlak (Ak Ayas), Parlak Hakan (Ayas Kaan) vb. şekilde hitap edilir. İnanışa göre Ebem Kuşağını (Gök Kuşağı) da o yaratmıştır.⁸⁰

Bu inanışlardan kaynaklanarak, Altay Türk halk edebiyatında hayır ilâhi Ülgen'i temsil eden ak, cennet anlamında da kullanılmaya başlanmıştır.⁸¹ Bu sebeple Şamanlar külâhlarını bilhassa beyaz kuzu derisinden yaptırırlardı. Çünkü, itikatlarına göre beyaz renk, temiz ruhların hoşuna giderdi.⁸² Buradan giderek *ak* sözü ve rengi Şamanizm Türk inançlarında arılık ve yüceliğin bir sembolü haline gelmiştir. Bu yüzden *ak* renk için “baş renk”, “esas taraf” da diyenler vardır.⁸³ Yine bu inançlardan kaynaklanarak Türklere “aklık” temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devletin ululuk, adalet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. Devlet büyüklerinin, özellikle savaşlarda giyindikleri bir giysi, elbise rengidir. Askeri birliklerin içinde, üst subay veya komutanların, kendilerini askerlerden ayırabilmeleri için, beyaz renk elbise

⁸⁰ Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, I. C. (II. Baskı) Ankara, 1987, s.412-413.

⁸¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C: II., Ankara, 1995, s.431.

⁸² İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, C: I. , s.441.

⁸³ Reşat Genç, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil**, Atatürk Kültür Merkezi Yay. , Ankara, 1997, s. 8.

giydikleri anlaşılmaktadır. Beyaz renk elbise, bilhassa Hun büyüklerinin ve subaylarının bir üniforması gibi algılandığı görülmüştür. Beyaz at da ordu içindeki büyük rütbelileri askerlerden ayıran bir işaretti. Bu gelenek Türklerden Moğollara da geçmiş ve Cengiz Han devletinde de devam etmiştir.⁸⁴

Ak renk, ile ilgili kayıtların, oluşumu X. yüzyıla kadar indirilebilen Dede Korkut Destanlarında da kullanıldığı görülmektedir. Dede Korkut Oğuz beylerinden söz ederken aksancaklı veya ak alemlî ifadelerini kullandığı gibi,⁸⁵ Selçuklu öncesi Oğuz hükümdarlarından Bayındır Han'dan söz edilirken de, "ağ atlı Bayındır Han" deyimini kullanılmıştır.⁸⁶

Ak rengi eskiden beri iyiliğin, kara renk ise kötülüğün sembolü olmuştur. Altay Türklerinde *Ak Ata*, destanlarında insanlığın ulu babası ve Hz. Âdem'in karşılığı olmuştur. Türk mitolojisinde *Ak Han* meşrû bir han demektir. Halbuki *Kara Han* gayri meşrû bir han anlamına gelmekteydi. Oğuz Destanında, İslâmiyet'e karşı gelen ve töreyi ayak altına alan Oğuz Han'ın babası da *Kara Han* ünvanıyla tanınmıştır. Oğuz Türklerinde *Aksakallı Ata* ve *Ak Bürçekli Ana* deyimini Dede Korkut'ta çok geçmektedir. Altay ve Kuzey Türklerinde *Ak Şamanlar* gökten demiri yere getirmişler, ona göre bunlara *Demirci Şamanlar* da denilmiştir.⁸⁷ Ayrıca B. Ögel tabiatın varlıklarının aklı hakkında şu bilgiler verilmektedir. *Ak dağlar*, gerek Anadolu'da ve gerekse Türk destanlarında çok geniş bir yer tutarlar. Dağların aklık sözcüğüyle tanıtılması, dağın renginin her zaman beyaz olduğu anlamını taşımamaktadır. Kuzey Türk mitolojisindeki *ak tag*, mukaddestir ve iyi ruhların barındığı bir yerdir".⁸⁸ Türklerin İslâm dinini kabul etmelerinden sonra, eski Türk gelenekleri ile yeni İslâm geleneklerinin birbirine uyum sağlamış olması elbette normaldir ve kültür gelişmesi olarak önemlidir. Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı'na başlamadan önce beyaz elbise giydiği, atının kuyruğunu kestikten (veya bağladıktan) sonra, askerleri ile birlikte namaz kıyıp, sonra savaşa başladığı biliniyordu. Halbuki Türklerde "at kuyruğunu kesme", ölüme hazırlık ve aynı zamanda yas işareti idi. Sultan Alp Arslan'ın beyaz elbise giymesini ise, İslâm geleneğine göre bir anlamda, kefenlenme olarak görülmektedir. Dolayısıyla İslâm

⁸⁴ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, c.VI. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991. s. 377

⁸⁵ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C.VI. s. 34, 77.

⁸⁶ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C.VI. s. 389.

⁸⁷ Cevad Heyet "Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri." **Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri**, (Ankara 19-21 Mart) 1996, s.56.

⁸⁸ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C.VI s. 386-387.

öncesinin ak inancını bir İslâm motifiyle özdeşleştirmek gerekliliği düşüncesi olabilir. Ama İslâm öncesi Türk geleneklerini bilmeyen Osmanlı yazarları için, sadece İslâmi dönemi görmek de yeterli görülmüştür.⁸⁹ Mısır Memlûklerinde, Sultan'ın en büyük sancağı *Ak Asaba* (isabe)'da idi.⁹⁰

Kara ve ak sözcükleri adlandırmada tezat bir şekilde kullanılarak yön bildirmektedir. Karayokuş ve Ağyokuş; Karayazı ve Ağyazı adlandırmalarında Karadoğu, ağ ise batı anlamını bildirir.⁹¹

Sonuç olarak söylememiz gerekirse, ak (beyaz) renk Türklerin en eski millî ve manevî inançlarından kaynaklanan, devleti temsil etmiş bir hükümlük sembolüdür.

Ağcaalan, Ağkeçi, Ağcakoyun, Ağcalı, Akalan, Akbaba, Akbaş, Akbaşlar, Akbıyık, Akbıyıklar, Akbıyıklı, Akça, Akçat, Akçay, Akçayı, Akçin, Akdağ, Akdam, Akdere, Akdoğan, Akgeçit, Akgedik, Akgelin, Akgöz, Akgüney, Akkaya, Akkaynak, Akkeçi, Akkeçili, Akkese, Aksakal, Aksal, Aksaz, Akseki, Aksicim, Aksinir, Aksorgur, Aksu.

ALA

Ala rengi karışık renkli, çok renkli, alaca veya kestane, renginde olan, *ela* (göz) olarak açıklanmıştır.⁹² B.Ögel *ala* ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “*Ala ve alak*” sözleri, biri diğerini tamamlayan ve biri eski diğeri yeni bir kelimedir. Türkçe *ala* sözü çok eskiden, *alak* olarak kullanılmıştır. ”Alak” sözü Moğolların, Gizli Tarihi içinde Çince bütün yorumlarıyla yer almış, Türklerde ise *ala* şeklinde gelmiştir. Ayrıca *ala* sözü *Ala yuntlu*, ünlü bir Oğuz boyunun adı idi. *Ala Kuş Tegin*, Uzakdoğu'daki ünlü Öngüt Türklerinin, başı idi.

Ala-atlar, eski Türk Edebiyatında çok geniş yer tutmaktadır. Göktürk, “*Ala Atlığ Yol Tengri*” ile Oğuz destanındaki “*Ala atlı, kişi (samur) denlu Kayı İnal Yabgu*” da çok ünlüdürler.⁹³ Türk Dillerinde *ala*'nın “renkli, alaca, açık-lila-grimsi, aynı olmayan (farklı), benekli, hastalık, ihtilaf, dürüst olmama” anlamları vardır.

⁸⁹ Genç, *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*, s.11-12.

⁹⁰ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C:VI. s.247.

⁹¹ Nadir Memedov, *Azerbaycan'ın Yer Adları*, Bakü, 1993, s.54.

⁹² *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara, 2005. ,s.63.

⁹³ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.VI. s. 451-452.

Alabalık, Alaçalı, Alaçam, Alaçamderesi, Alaçatı, Aladağ, Aladana, Alagömlek, Alagöz, Alakaya, Alakır, Alakoç, Alasökü, Alayağmur, Alayurt, Alayüz.

Boz, Gri

Boz kelimesi, açık toprak rengi, kül rengi, gri renk olarak açıklanmıştır. Ayrıca açılmamış ve sürülmemiş (toprak) anlamında kullanılmaktadır.⁹⁴

Boz renk yer adlarında ise genellikle kişilerin lakaplarını bildiren bir renk olarak karşımıza çıkmaktadır. Boz renk adlandırmada çıplak, bitkisiz anlamlarını da ifade eder.

Bozağa, Bozalan, Bozalıoğlu, Bozarmut, Bozat, Bozburun, Bozdağ, Bozdam, Bozeli, Bozhüyük, Bozkale, Bozkaş, Bozkır, Bozkoca, Bozkocatepe, Bozköy, Bozkurt, Bozkuş, Bozoğlu, Bozok, Boztahta, Boztepe, Boztopraklı, Bozyaka, Bozyer, Bozca, Bozcaali, Bozcaatlı, Bozcahüyük.

Kara, Siyah

Kara rengin de Türk mitolojisine dayanan anlamlar ifade ettiği ve fakat tarihî seyir içerisinde bu rengin olumludan olumsuzu çok değişik anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Ancak, görünen husus şudur ki, İslâmî dönemde Abbasî halifelerinden meşrûluk fermanı alan Türk hanedanlarına gelinceye kadar Kara'nın Türklerde (Gazneliler ile ilgili kayıtları istisna edecek olursa), hükümlanlık rengi olarak yaygın bir şekilde kullanıldığına dair fazla bilgi bilinmemektedir.⁹⁵ Kara'nın Şaman Türkler açısından ifade ettiği anlamlara ilişkili olarak, Abdülkadir İnan şu bilgileri veriyordu: “Altayların akidelerinde ruhlar aru (pâk, temiz, arı) veya kara (habis) zümrelerine ayrılırlar. Bunlara Tös de denir. Tös denilen bu ruhlardan Karatös grubuna yer altı tanrısı Erlik de deniliyordu. Altaylılar en ağır ve elemli felâketleri Erlik'in faaliyetiyle alâkadar bilinirdi. Erlik, yer altında kara çamurdan yapılmış sarayında oturur. Erlik, büyük kara ruh sayılır. O'nun kızlarını da “dokuzu da müsavi karalar” olarak adlandırılırlar.⁹⁶Yine yukarıda Kazak-Kırgız Türklerinin hurafelerinde Albastı'nın iki çeşit olduğuna, birinin Kara Albastı diğerrinin de Sarı

⁹⁴ **Türkçe Sözlük**, TDK Yay., Ankara, 2005, s. 309.

⁹⁵ Genç, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı ,Yeşil**, s.40.

⁹⁶ İnan, **Makaleler ve İncelemeler** C.I. s.404, 405, 406, 407, 411.

Albastı olduğuna işaret edilmiştir. Bu Kara veya Kara Albastı, ciddi ve ağırbaşlı bir ruh olarak da telâkki edilmiştir. Şamanist Türkler lohusa kadınları Kara albastı (Karabastı-Karakura)'dan korumak ve karayı defetmek için kara baksı çağırırlardı.⁹⁷

Diğer taraftan Türk mitolojisinde kara, umumiyetle toprak rengi olarak, yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılmıştır. Her halde önce yağız yer kullanılmış, kara toprak sonradan söylenir olmuştur.⁹⁸ Daha önce ifade edildiği üzere eski Türklerde halk tabakasına mensup olanlara da (Karabudun-avam) kara denildiği gibi *kara kul*, *karavaş* veya *karabaş* deyimleri de “*köle*” anlamında kullanılmıştır.⁹⁹ Türklerde işaret edildiği üzere kara renk, Türklerde herhalde binlerce yıldan beri kuzeyin sembolü olarak kullanılmıştır. Çünkü, çeşitli kavimler ile kültürler, kuzeyin karanlıklar ülkesi olduğu üzerinde birleşmişlerdir. Nitekim Müslümanlar da kuzeye “Diyâr-ı Zülmet” demişlerdir. Bundan dolayı Türkler, kuzeyle ilgili ne varsa onları, kara sözcükleri ile tanıtmışlardır. Mesela, Oğuz Destanı'nda, kuzeyde İt – Barak adlı kavimin derileri de siyahtı. Kuzeyden esen rüzgârlara da, “kara yel” denirdi. Kara kış ise, çetin, zorlu, şiddetli kış anlamında olmuştur. Türkçe'de “kadır” kelimesinin çetin hükümdarlar için kullanıldığı görülür.¹⁰⁰ Diğer taraftan yas ve mezar bayrakları da, Türk Kavimlerinin inanışlarında büyük bir yer tutmaktadır. Bugünkü Doğu Türkistan'da mezarlara bezden bir bayrak asılır. Altayların Kuzeyindeki Şamanist Türkler ise, mezara bir paçavra bağlamakla yetinirler. Ölü veya yas evine, belki de birden fazla bayrak asılıyordu. Çünkü Dede Korkut'ta yas evinden söz edilirken, “Karalı göklü otağ” (karalı yeşilli çadır, veya ev) deniliyordu. Dede Korkut'ta yas dolayısıyla ifade edilen “Kara giyinip-gök sarınma” (kara giyinip yeşil sarınma) ile karalı – göklü yas çadırında söz konusu olan gök, yeşil renk olup, Türklerin tipik yas renklerinin, yani siyah ile yeşil'in birlikte kullanıldığıın ifadeleridir.¹⁰¹

İslâmi döneme gelince, Hazret-i Peygamber'in üç sancağından siyah olanını Abbas'a vermesinden dolayı bu renk Abbasîlerin şiarı olmuştu. Dolayısıyla Abbasî halifelerinden meşrûluk fermanı alan Türk sülâlelerinin sancakları siyah olmuştur. Kara renk Türklerde, herhalde binlerce yıldan beri, bir kuzey sembolü olmuştur. “Mete, Çin İmparatorunu Pai – teng adlı dağda kuşattığı zaman, dağın kuzeyini siyah veya yağız atlar ile çevirmiştir”. Ayrıca kuzeyden esen rüzgârın soğuk olduğu

⁹⁷ Ögel, *Türk Mitolojisi II.* s.260, 262.

⁹⁸ Ögel, *Türk Mitolojisi II.* , s.259-260.

⁹⁹ Genç, *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*, s. 41.

¹⁰⁰ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.VI, s.431.

¹⁰¹ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.VI, s.450.

bilinmektedir. *Kara – kış*, *Kara – yel* deyişi de buradan gelmektedir. Hemen hemen bütün Türk Dünyasında bu yaygındır. Türkler, batı veya güneyden esen sıcak yellere de, *ak-yeller* demişlerdir.¹⁰² B. Ögel, *Kara – gece*, *kara tün* deyimleri için şu bilgileri vermektedir: “Karanlık sözü Türkçe’deki karañgu ve daha buna benzer diğer deyimler de, köklerini kara sözünden almışlardır.” *Kara tün* için de Kutadgu Bilig’den bir örnek vermiş: *Kara tün yarattung, yaruk künüzün*, (KB, 2250). Eski Türkçe’de yaruk “aydın ışıklı” demektir. Bundan anlaşılıyor ki burada *kara* sözü, bir renk olmaktan çok, “*karanlık*”, yani ışısız dünyayı anlatıyordu. “*Kara – toprak*” deyişinde bugün Anadolu’da kara denince, denizin dışındaki toprak parçaları hatıra gelir. Bu, Anadolu Türklerinin bir keşfi değil; binlerce yıllık bir geleneğin devamıdır.¹⁰³ Kara rengi Türklerde yas rengidir. Dede Korkut’ta da, yas belgesi olarak, “ağ çıkarıp kara giyme” işinden sık sık söz açılmaktadır. Bazen nezâket ve tedbir bilmez kimselere “*kara cahil*” denilmektedir. Türk kültür çevresinde, Çingeneler için de “*karacı*” denilmektedir. Çünkü bunlar, ne devlet düzeni, ne de töre tanrıları. Türkler de göçebe olmasına rağmen, kesin ve katı topluluk, ahlak düzenleriyle, köklü töreleri ve askeri disiplinleri vardı. Ayrıca Türk Kültürü ile törelerinin özü, “*atlı kültür*”e dayanıyordu.¹⁰⁴

B. Ögel, eserinde kara renginden bahsederken *Kara renginin* deyimlerde, söyleyişlerde kullanımını da göstermektedir. mesela *karayı kötü is*, *kötü âmel* olarak algılamıştır. Eski Türkler iş, davranış ve âmel için kılmak fiili kılınç sözünü söylerlerdi. Bilindiği üzere büyük dinlerde de iyi davranış ve âmel, Allah yolunda olmanın, başta gelen şartıdır. Bütün büyük dinler, iyi davranış ile âmeli ve iyi kılınç emrederler. Bunun karşıtı, *kötü davranış* ve *kötü âmel* idi. Türkler Allah ve doğruluk yolunda olmayan işleri, *kara* rengi ile tanımlamışlardır. Bugünkü *kara – borsa* sözü de, bu eski anlayış ve inanın, günümüze gelen bir uzantısıdır. Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hâcib, doğru yolda olmayan kişilerden söz açtıktan sonra, “*bu yanglık kişiler, kılınç kara*”; yani, bu yanlı veya böyle hareket eden kişilerin kılınç, yani işi ve davranışları *kara*’dır, diyordu (KB, 4298). *Kılmak* sözü Türkler de, iş yapma ve davranma demektir. Kılınmak ise, yaratılma demektir. Türklerde “*kılık*” ise, insanın yaratılışı, tabiatı karşılığında kullanılmıştır. Bugünkü *kılık-kıyafet* sözü ile, hem karakter ile yaratılış ve hem dış görünüşü anlatılmaktadır. Eski Türkler, kötü

¹⁰² Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. VI, s. 431.

¹⁰³ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C VI, s. 431-432.

¹⁰⁴ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. VI, s. 434-435.

yaratılış, karakter ve tabiat için, “kara-kılık” diyorlardı. Dış görünüşte de, ruhun yansması ve görüntüsü vardır. Mesela bugünkü “içi ve yüzü kara” deyiminde “*Karaya yaklaşma, ey yaratılış (kılıklı) ak, beyaz*” (KB, 4239) söyleyişi, “*kara kılma özünü*” (KB.4323) deyişinde kara sözü, kötü ruh ve özün, kısa bir sembolü olarak kullanılmıştır. *Kara – Otağ, kara – ev*, hayvancı Türklerde *Karaevliler*, daha çok çadır renklerine göre ad almışlardır. Ancak Dede Korkut’ta *kara – otağ* deyişi, hem dostluğu ve hem de iyiliği içinde toplamamaktadır. (DK, 10-7). Dede Korkut’ta “*karalı – göklü otağ*”, yani yaşlı, ölüsü olan evi, bundan ayırmak gerekir. Yine bu kitaptaki, “*kara yerde ağ ateşi*”, yani Bayındır Han’ın otağı, güçlülük ve arılık sembolüdür.¹⁰⁵ B. Ögel tabiyat varlıklarındaki “kara” sözünü Dede Korkut’tan örnek vererek açıklamaktadır. Dede Korkut’ta kara dağlar kendilerinin en değerli varlıkları yaylaları, hayat kaynakları idi. “*Yerli kara dağların yıkılmasın!*” (DK.35-3). *Kara sular, kara orman, kara yol* gibi örnekler de göstermektedir.¹⁰⁶ Su adlarında ise kara kelimesi içilmez anlamı taşır.

Hayvanlarda *kara*’nın anlamları şu şekilde gösterilmiştir; Mesela *Karadeve*, kötü haber ve olayın bir sembolü gibi algılanmaktadır. *Kara-koçlar*, büyük devletler kuran hayvancı Türklerin sevdikleri, sürü hayvanlarının başında gelirler. *Kara tonguz*, kara domuz deyişi, Türklerin bütün tarih boyunca nefret ettikleri domuzla uygun gelen bir vasıf ve söz olmuştur.¹⁰⁷ *Kara* ve *Karalığın* dereceleri yani tonları çok ilgi çekicidir. Mesela *karaca, karacuk, karalcın, karalı* gibi kelimeler kara rengin derecelerini gösteren sözlerdir.¹⁰⁸ Orhun Kitabelerinde kara kelimesi birçok yerde *Kara-Bodun* şeklinde geçmektedir. Bazı dilci ve şarkiyatçılar kara kelimesini burada “avam halk” manasında düşünmüşlerdir. Ancak bu değerlendirmeyi yapabilmek için zıt manada olan *Ak-Bodun*’u da bulmak lazımdır. Ak-bodun ibaresine asla rastlanmıyor. Öyleyse, yukarıdaki düşünce tarzının yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Hakiki manayı bulma zarureti vardır. Buradaki kara, güçlü ve büyük manasında kullanılmıştır. Kara rengin diğer manası; kara-gün, yas, karalar bağlamak, kara bulutların çökmesi gibi kelime ve deyimlerde ifade edilir. Orhun Kitabelerinde ve Dede Korkut’ta kara renk bir yas, bir ızdırap, bir acının karşılığıdır.

¹⁰⁵ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. VI , s. 437- 439.

¹⁰⁶ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. VI , s. 442-443.

¹⁰⁷ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* C. VI , s. 445-446.

¹⁰⁸ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* C. VI , s. 447.

Karanın müsbet bir manası daha vardır. Kara-Koyunluların hükümdarı Kara Mehmed Beğ ve Kara Yusuf Beğ, Ak Koyunluların ecdadı Kara Yülük Osman Beğ, Osmanlıların atası Kara Osman Beğ adları ve lâkaplarıyla metinlerde geçmektedir. Buradaki Kara ise, doğrudan doğruya yiğit, kahraman ve alp kişi manasındadır.¹⁰⁹

Hasan EREN yer adlarında yalnızca Türkçe “kara” kelimesinin kullanıldığını ifade ederek kara kelimesiyle kurulan yer adlarını örneklendirmiştir.¹¹⁰ Tuncer Gülensoy Hasan Eren’in “Yer adlarımızın Dili” adlı makalesinde yer verdiği beyaz ve siyah kelimeleriyle oluşturulan yer adı bulunmaması görüşünü eleştirerek bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir. “Beyazkaya, Beyazköy, Beyazsaray, Beyazsu gibi köy adlarını görmemiş, Kastomonu’nun Daday ilçesine bağlı Siyahlar köyünden de habersiz kaldığı için pek çok adbilimciyi yanıltmıştır.”¹¹¹ der.

“Kara” renk Azerbaycan yer adlandırmalarında şu anlamlarda kullanılmıştır:

- 1.Şahıs manasında
- 2.Büyük manasında
- 3.Kara toprak manasında
- 4.Cemaat manasında
- 5.Sıklık(kara meşe-sık meşe)¹¹²

Karaaba, Karaabalar, Karaabalı, Karaağa, Karaağaç, Karaağaçlı, Karaağıl, Karaali, Karalikaçağı, Karaarkaç, Karaarslan, Karaatlı, Karaaydın, Karababa, Karabağ, Karabağlar, Karabahadır, Karabahçe, Karabakır, Karabaş, Karabaşlı, Karabayat, Karabayır, Karabey, Karabeyler, Karabeyli, Karaboğaz, Karaboya, Karaboyalık, Karaboynuzlar, Karaböcülü, Karaböğürtlen, Karabörk, Karabucak, Karabulak, Karaçam, Karaçarlı, Karaçay, Karaçaygöleti, Karaçayır, Karaçimen, Karaçoban, Karaçokrak, Karaçomnak, Karaçökek, Karaçörtlen Karaçubuk, Karaçuha, Karaçukur, Karadağ, Karadana, Karadayı, Karadayılar, Karadede, Karademir, Karadere, Karadereli, Karakamış, Karakapı, Karakaş, Karakavak, Karakavuk, Karakaya, Karakazan, Karakeçi, Karakeçili, Karakent, Karakesek,

¹⁰⁹ Mustafa Kafalı, “Türk Kültüründe Renkler” **Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri**, (Ankara 19-21 Mart) 1996, s.51-52.

¹¹⁰ Hasan Eren, *Yer Adlarımızın Dili*, **Belleten**, Ankara, 1989, T.D.K. Yay., s. 155 – 165.

¹¹¹ Tuncer Gülensoy, “Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri Yer Adlarına Bir Bakış”, **Erciyes**, Temmuz 1987, s.5.

¹¹² Nadir Memmedov, **Azerbaycan’ın Yer Adları**, Bakü, 1993, s.57

Karakestane, Karakeş, Karacadağ, Karacakışlak, Karacaköy, Karacakuyu, Karacaören, Karacasu, Karacatepe, Karakışlakçı, Karakız, Karakılıçlı, Karakışla.

Kırmızı, Al, Kızıl

Türklerin en eski inançları ile ilgili olarak onlarda “Al Ruhü” veya “Al Ateş” adları verilen bir ateş tanrısının yahut da hamî (koruyucu) bir ruhun varlığı bilinmektedir. İşte Türklerin en eski devirlerden beri Al Bayrak kullanmalarının bu Al Ateş kültü (inancı) ile bağlı bir gelenek olacağı hatıra geliyor. A.İnan, bu hususta şu bilgileri vermektedir: “Kazak-Kırgızlar bayrak kelimesi yerine, *Yalav* kelimesini kullanırlar ki, aslı alav=alev’dir. Al Ruhunun adı ile al rengin münasebeti şüphesizdir. Türk hurafelerine göre ruhlar, ak, kara, sarı, kuba (esmer) diye renklere ayrılırlar. *Albastı* ile beraber *Karabastı* da vardır. Herhalde al rengi de ruhlardan birinin rengini göstermiştir. Şamanizm’de ruhlar şerefine bayraklar (Altayca Yalama=Yalav) dikmek âdetti. Al Ruhü’nun hâmî ruh sayıldığı devirden kalma bir hâtradır ki, yedi sekiz bin yıllık demektir. Hülâsa en eski zamanlarda Al Ruhü, ateş tanrısı, hâmî ruh olmuştur”.¹¹³ A.İnan, al ile ilgili olarak şunları da kaydetmektedir. “Al kelimesinin ateş kültü ile bağlı olduğunu gösteren bir delil de bütün Türk kavimlerinde yaygın olan *Alaslama* merasimidir. *Alaslama*, orta ve doğu Türklerinde ateşle temizleme ve takdis edilme merasimidir. Anadolu’da da *Alazlama* bir tedavi usulüdür. Bunun için kırk bir tane al renkli keten bezinden, okuya okuya parmağa bir ip yumağı yapılır. Sonra bu yumak ateşte yakılarak külü tekrar bir al bez üzerine konur ve bununla alazlanır. Al ruhu, eski Türk panteonunda kuvvetli, belki hâmî tanrılardan biri olmuştur. Al kelimesinin ateş kültürüyle alâkalı olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde hâmî ruh, ateş ve ocak ilâhi olduğunu göstermektedir”.¹¹⁴ Kırmızı renk esas renklendir ve tabiatta bu rengin örneği ateş (od) ve kan’dır. Demek ki bu renk heyecan, kudret ve akıncılık sembolüdür. Kırmızı sözü eski Türkçe’de yoktur. Onun yerine kızıl sözü kullanılır. Kırmızı sözü Sogdca ve Farsça’dan Türkçe’ye geçmiştir. Kızıl rengi birkaç anlamda kullanılmıştır. mesela, hile ve kurnazlık için Türkçe’de hile sözünün karşılığı “al”dır. “*Al etmek*”, hile yapmak demektir. Eski Türk edebiyatında hilenin sembolü “Kızıl Tilki”dir. *Kutadgu Bilig’de* “Ala bolsa kızıl tilku teg” sözü buna bir misaldir. “*Kızıl dil*” kötü dil

¹¹³ İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, C.I. s. 265.

¹¹⁴ İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, C. I. , s. 263-264.

demektir. *Kutadgu Bilig'de* böyle bir cümle vardır: “Kızıl dil, seni kısa yaşlı kılar”. Kırmızı renk kızlar için mutluluk, erginlik ve ağırbaşlılığı ifade eder. Kırmızı renk Türklerde düğün ve gerdek rengidir. Dede Korkut'ta evlenecek kız ve damat kırmızı kaftan giyerler. Gerdek otağı da kırmızıdır. Kızıl elbise hizmet etmek ve ağırbaşlılık alâmetidir. Hakanın otağı da kırmızı renkte olmuştur.¹¹⁵ Aynı konu ile ilgili olarak B.Ögel de, “Al rengin bütün Türklerce mukaddes sayılmasının ve Türkler'in en eski devirlerden beri al bayrak kullanmalarının bu Al Ateş ve Al Tanrısı kültü ile bağlı bir an'ane olacağı hatıra geliyor” demektedir.¹¹⁶ Nitekim Çin kaynakları Göktürkler ve Uygurlar dönemlerinde Kuzeydeki Kırgız hakanlarının otağında bir kırmızı bayrak bulunduğunu ve herkesin buna karşı saygı gösterdiğini yazıyorlar.¹¹⁷

Dede Korkut hikâyelerinden anlaşıldığına göre Oğuzlarda da güveylik elbise al (kırmızı) kaftandır. Gelinliğin sembolü ise “al duvak” idi. Bir Kazak-Kırgız hikâyesinde, “murada eremedik” anlamında kaydedilen “Kızıl çapan giymedik” şeklindeki bir kayıt, bu geleneğin Türk boyları arasındaki yaygınlığının bir göstergesi olmalıdır. Bunun gibi, Başkurtların eski dönemlerinde de kızıl cepkenin güveylik nişanesi sayıldığı bilinmektedir.¹¹⁸ B. Ögel “al” hakkında şu bilgileri vermektedir: ”Al damga” bir hakanlık sembolüdür. Bu al damga geleneği İlhanlılardan Osmanlılara da geçmiş ve bazı işlerde kullanılmıştı. Kasgarlı Mahmud'un da yerinde olarak söylediği gibi Oğuzlar, damga yerine tuğra kullanıyorlardı. Hizmette, ”yüzün allığı” anlayışı Türk Kültür çevresiyle *Kutadgu Bilig'de* de görülmektedir. Yüzün, al al olması, bir utanma ve mahcup olma ifadesidir. Mesela “kıl yağı, yani düşmanın benzini al”, düşmanın benzini al kıl, onu mahcup et, diyordu. Kırmızı rengin Türklerde en yaygın ve tek adı kızıl'dır. Kırmızı sözü eski Türkçede yoktur. Dış tesirlerden uzak hayvancı Kırgız Türklerinde ise *kırmızı*, adeta yabancı bir söz gibi durur. Kırmızının çeşitli tonları anlatmak için ise, bağırca, bağırca yağal, yanal gibi çeşitli sözler kullanılır. Türklerde kırmızı, rengin sembolü veya benzeri, “kan” idi. Ortadoğu dillerindeki hile karşılığı olarak söylenen *al* sözü, eski Türk kitap yazılarında da görülüyor. Eski Türk edebiyatında hilenin sembolü “*Kızıl-Tilki*” idi. *Kızıl-dil* (kötü dil), çok konuşan, uzun dilin, iyi olmadığı açıklanmaktadır. Oğuz

¹¹⁵ Heyet “**Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri**”, s. 58.

¹¹⁶ Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 516.

¹¹⁷ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş** C.VI s.36-37.

¹¹⁸ İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, C. I. s.189

Kağan doğduğu zaman, “ağzı ateş gibi” idi. Ateşin bir özü kızılıktır. Bunun için Eski Türkler ateşe, *kızıl od* adını vermiştir.¹¹⁹

Al, Alağaç, Alaba, Kızılağaç, Kızılahmet, Kızılalan, Kızılavlı Kızılbel, Kızılborüklü, Kızılburç, Kızılburun, Kızılçakır, Kızılçat, Kızılçubuk Kızılçukur, Kızıldağ, Kızıldam, Kızıldamlar, Kızıldere, Kızıldikme, Kızıleller, Kızılelma, Kızılev, Kızılgeçit, Kızılgedik, Kızılğöl, Kızılkale, Kızılkapı, Kızılkaş, Kızılkaya, Kızılkeçili, Kızılkent, Kızılkoyunlu, Kızılköy, Kızılkuyu, Kızılmağara, Kızılmescit, Kızılmezra, Kızıloba, Kızıloluk, Kızılot, Kızılova, Kızılömerli, Kızılören, Kızılörencik, Kızıltepe, Kızıltoprak, Kızıluşağı, Kızılüzüm, Kızılyaka, Kızılcaali, Kızılcaavlu, Kızılcabayır, Kızılcabölük, Kızılcadağ, Kızılcasöğüt, Kızılcaşehir.

Mavi, Kök

Mavi (gök) rengi ise dünyanın varlığının sembolüdür. İnsanlarda bolluk, refah ile ölüm ve felaket gökten gelir. Doğarken, göklerden inme, ölümler de göklere çıkma, insanların dileğidir. İnsanlar, gök ile iç içe oldukları kadar; elleri ve gözleri de, yine göktedir. Türkler, İslâmiyetteki semâvât, gökler anlayışına doğru gitmişlerdi. İslâmiyette gökler, 7 kat ve bir de arş vardır. Türkler ise, 9 kat gök ve bir de güneş, ay ile yıldızların bulunduğu, Tanrının sonsuzluğuna inanmışlardı. Anadolu Selçuklarının başında Süryani Mikâil, kendi vekayinamesinde, “Türklerin Anadolu’ya geliş sebeplerini” araştırırken, ufukta kurda benzer bir, hayvan göründü ve Türklerle yol göstererek, onları Anadolu’ya getirdi, diye bir görüş ileri sürer. Uygur yazısıyla yazılmış Oğuz destanı içinde de, “Ufukta gök bir kurt (böri) görünür, Oğuz Kağan’ın ordusu kurdu izler. Kurt, bir yerde kaybolur. Oğuz Kağan, Tanrı bizim buraya gelmemizi buyurdu deyip, orada durur, nitekim İslâmiyetin kılıcını ellerinde tutan Oğuzlar ve Dede Korkut kitabında “kurdun yüzü mübarektir”, denilmiştir. Bundan dolayı “gök renk, mübarektir”, fakat boz renk, âdi hayvan rengidir.¹²⁰ “*Kökçin sakal*” deyişi, Türklerde bir saygı gösterir. Oğuzlarda ise bunun yerini, gökçe almıştır. *Gök sakallı* insan ve *gök – kurt* gibi, tanrının rengine bürünmüş, Tanrının bir alâmeti ve belki de bir meleği olabilirdi. Çünkü bazı Kuzey

¹¹⁹ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* C. VI, s. 405-409

¹²⁰ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* C. VI, s. 458-459.

Türk Destanlarında zaman zaman, *gök sakallı* bir kişi çıkıyor ve insanlar ile yiğitlere yardım ediyordu. Gökçin sakallı kocalar Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig kitabında da geçmektedir: “*Negü tir eşit emdi Türkçe mesel, Basında keçürmiş bu kökçin sakal.*” Mesel burada “atasöz” demektir.¹²¹

Mavi rengin çok derin ve geniş anlamı,sembolik derinliği vardır.Mavi renk evrensel bir renktir.Her devlet ve millet tarafından kullanılmıştır.Mavi renk Türklerde tanrının ,dünyanın,varlığın rengi ve sembolüdür.Bu yüzden de dedelerimiz semaya “Gök Tanrı”,soy kökü,ecdatları saydıkları bozkurda “kök böri” demişler.Bunun yanı sıra eski Türkler onu aynı zamanda”doğu” anlamında da kullanmışlar.Eski Türk yazıtlarında “gök” renginin doğu anlamında kullanılmasına birkaç defa rastlıyoruz:V.Bang,ve A.Von Gabain Köktürk’ün doğu Türkleri anlamını taşıdığını ve eski zamanlarda bilinçli olarak bu anlamda kullandığını tespit etmiştir. Gerçekten kağanlığın doğu kanadı gök Türklerden , batı kanadı is On Oklardan oluşuyordu. Sonraları Çingiz Han da Köktürk step geleneğine uygun olarak hükümdarlığa yükseldiği zaman kendi halkına Köke Mongol adını verdi. Demek ki Türk ve Moğol sözlerinin önüne gök kelimesinin eklenmesi rastgele olmayıp hakanların doğuya ve dünyaya hakim olmak dileğini ifade etmiştir. Abidelerdeki Kökmen, Kök Öng gibi onamastik birimler de yön, cihet bildiren toponimlerden oluşmaktadır.Şu toponimlerin sonuncusu Ötüken ormanının doğusunda bulunan bir yerin adıdır . Bu yazıtların ön, ileri sözlerinin daha çok “doğu taraf” anlamını ifade etmesinden dolayı Kök öng toponiminin doğu anlamıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bir manihey metninde güneşin tam Kökmen dağı üstünde olduğu kaydediliyor. Bu da bizim kanımızı doğruluyor. Moğolların Altın Ordası’nın bazı kaynaklarda Kök Orda adlandırılması da mavi rengin “doğu” anlamında kullanılmasının çok büyük coğrafi alanı kapsadığını ispatlamaktadır.¹²²

Mor

Türkçe Sözlükte *mor*, kırmızı ile mavinin karışmasından oluşan renk, menekşe renginin kırmızıya çalan bir rengi olarak gösterilmiştir.¹²³

Morsoğan, Morhamam, Morkaya, Morkoyun, Morsümbül, Moryayla

¹²¹ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş** C. VI, 460-461.

¹²² Sabahattin Çağan , “ Oğuz Kağan Destanında Şahıs ve Yer Adları”, C.12, Temmuz 1992, s.115.

¹²³ **Türkçe Sözlük**, TDK Yay. Ankara, 2005, s.1354

Pembe

Pembe Farsçadan [penbe] beyaza biraz kırmızı karıştırmasıyla oluşan açık renk. Ayrıca pempenin, açık, koyu pembe, toz pembe, çingene pembesi gibi renk tonları da vardır.¹²⁴

”Penbe” sözü Farsçadan Türkçeye girmiştir. Penbe, pamuk demektir. Çağatay Türk Kültür çevresinde al sözü, koyu pembe olarak yorumlanmıştır. Penbenin de çeşitli renkleri vardır. Bunlarda çoğu zaman al rengin içindedir.¹²⁵

Pembeli, Pembeci, Pembecik, Pembeciler, Pembelik.

Sarı

Sarı renk esas ana renklerden biridir. Türklerde sarı renk, dünyanın merkezinin sembolü olarak kullanılmıştır. Bu anlayış hayır ilâhı Ülgen’in altın kapılı sarayı ve altın tahtı, Türklerde hep sarı renk (altın sarısı = sırma rengi) ile ifade edilmiş ve Ülgen’in tahtı nasıl devletin, ülkenin ve dünyanın merkezinde olarak algılanmış ise, tıpkı onun gibi sarı renk de dünyanın merkezinin sembol rengi olmuştur. Şamanist dönemde Türklerin inanışları arasında Sarı albastı veya Sarı Albıs adlı koruyucu bir ruhun varlığı da anlaşılmaktadır: “Gerek Şaman gerekse Müslüman Türklerin halk hurafelerinde bugüne kadar yaşayan ve mühim rol oynayan ruhlardan biri Al yahut Albastı’dır. Kazak-Kırgız Türklerinin hurafelerine göre albastı iki nevi olup, biri Kara Albastı, diğeri de Sarı Albastı’dır.¹²⁶Buna uygun olarak Uranha-Tuba (Tuva) ve Yakut Türklerinin şaman dualarında Şaman (kam) bu ruha, “Sarı Albıs” diye hitap ediyor ve ondan yardım istiyordu. Diğer taraftan Kazak-Kırgız baksıları (din adamları) da galiba bu ruhu “derde derman olan ey sarı kız gel” diye çağırıyorlardı ki, bu son ifadede onların bu ruhu bir sarı kız şeklinde tahayyül ettikleri anlaşılmaktadır.¹²⁷ Kuzey Türk destanlarında görülen sarı at kurban edilmesi de Sarı’nın şamanist dönemdeki anlamı ile ilgili bulunmaktadır.¹²⁸ Türkmen geleneğindeki bu kızıl börk-sarı edik (çizme) geleneği ile ilgili olarak bir başka Türk

¹²⁴ **Türkçe Sözlük**, TDK Yay. Ankara, 2005, s. 1593

¹²⁵ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş** C. VI, s. 413-415

¹²⁶ İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, C.I. s.259.

¹²⁷ İnan, **Makaleler ve İncelemeler** C.I. s.263.

¹²⁸ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C. VI. s.480.

anlayışını da burada kaydetmekte yarar vardır. Türklerde sarı rengin hükümlanlık rengi olarak kullanılması ile ilgili tarihi bilgilere bakıldığında ise: mesela Uygur Türk yazılı belgelerinde “sarig urunggu” yani sarı bayrak, bir burcun adı olarak geçmektedir. Dede Korkut Destanlarında geçen “saru tonlu Selcan Hatun” (sarı elbiseli Selcan Hatun) tanımlaması, hatunluk elbisesinin de sarı olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer.¹²⁹ Mısır’da kendi devletlerini kurmuş olan Memlûklerde (kölemenlerde), ipekten yapılmış ve üstünde hükümdarın ismi ve lâkabı yazılmış, sırma ile islenmiş sarı renkteki bayrak çok süslü olup, bu bayrağa “Sancak-ı Sultanî” denirdi.¹³⁰ Ayrıca, Türk-İslam devletlerin amblemlerinde sarı rengin, özellikle Cengiz Han İmparatorluğu’nun genişlemesinden sonra çoğalıp yaygınlaştığı da anlaşılıyor. Cengiz İmparatorluğundaki bu uygulamanın Uygur kaynaklı olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, bazı Uygur belgelerinden öğrendiğimize göre Cengiz Han’dan çok önceleri Uygur Türk kültür çevresinde, yukarıda işaret edilen Sarı Bayrak gerçeğinden başka, bir de “Sarı Ordu” (sarı başkent) anlayışı vardı. Gerek eski Uygur Makamlarının gerekse meşhur tarihçi Hâfız-ı Abru’nun Oğuz Destanı içindeki Türk hakanlarının atalarından kalan bir altın otağları bulunduğu kesin olarak inandıklarını bilinmektedir. Bu inancın kaynağı da şüphesiz, yukarıda işaret edilen hayır ilâhî Ülgen’in altın kapılı sarayı ile altın tahtından gelmektedir. Göktürk yazıtları da altından söz açarken, yalnızca altın demiyorlar “sarig altun” yani sarı altın diyorlardı. Daha doğrusu sarı renk ile altın, çoğu zaman birbirlerinden ayrılmıyorlardı.¹³¹ Sarı rengin Cengiz Han döneminden sonra muhtelif devletlerde Memlûklerde ve Altın Ordu’da kullanılması hususu ile ilgili olarak B.Ögel şu kaanatını kaydetmektedir: “Sarı bayraklar Mısır Memlûk devletinde çok görülüyorsa, bu normaldir. Çünkü Memlûk devletini idare edenler, çoğunlukla Güney Rusya’dan, yani Altın Ordu devletinin topraklarından veya bu geleneğin uzantısından geliyorlardı. Altın Ordu hakanı ve kurucusu Batu Han’ın başkentinin adı da Sarı-Ordu idi. Ancak Çingiz Han’ın sancağı, Türk geleneğine uygun olarak beyazdı”.¹³²

Sarı renk genellikle yer adlarında kişilerin fiziksel yapılarıyla ilgili sıfat olarak kullanılmıştır.

¹²⁹ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.VI s.486-487.

¹³⁰ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C.II. s.300.

¹³¹ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.VI s. 31, 479, 484.

¹³² Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* s. 479

Sarıabat, Sarıağaççayı, Sarıağıl, Sarıahmetler, Sarıalan, Sarıaliler, Sarıayak, Sarıaydın, Sarıbaba, Sarıbahçe, Sarıbalta, Sarıbaşak, Sarıbayır, Sarıbelen, Sarıbeyli, Sarıbiyık, Sarıboğa, Sarıbudak, Sarıbulak, Sarıbük, Sarıca, Sarıçalı, Sarıçam, Sarıçanak, Sarıçevre, Sarıçiçek, Sarıdallı, Sarıdam, Sarıdarı, Sarıdavut, Sarıdayı, Sarıdeğirmen, Sarıdere, Sarıderesi, Sarıdibek, Sarıdoğan Sarıçökek, Sarıçubuk, Sarıçukur, Sarıdal, Sarıdüz, Sarıerik, Sarıfasıl, Sarıgöl, Sarıhalil, Sarıçimen, Sarıçoban, Sarıkabak, Sarıoğlan, Sarıpınar, Sarısüleyman, Sarıtarla, Sarıpınar, Sarıyaka.

Yeşil

Türk mitolojisine göre hayır İlâhı Ülgen'in, koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yeşil (yeşil) Kaan idi ve umumiyetle bitkilerin yetişip-büyümesini düzenlediğine inanılırdı. Ayrıca, yeşilliklerin Ülgen inancı ile bağı gösteren mitolojik inancına göre Ülgen, insan vücudunu yarattıktan sonra Kuday'ın yüksek ulûhiyetinin huzuruna kuzgun denilen kuşu göndererek yarattığı insan için can ister. Kuzgun semaya uçar. Canı alıp dönerken yerde bir leş görür. Dayanamayarak leşi yemek için ağzını açar. Gagasındaki can, çam ormanına düşerek dağılır. Bundan dolayıdır ki çam, ardıc gibi ağaçlar kış ve yaz yeşilliklerini muhafaza ederler.¹³³ Diğer taraftan eski Türkler yılbaşını başlıca iki tabiat olayının görülmesi ile başlatmışlardır. Bunlardan biri otların yeşermesi, diğeri de gök gürlemeleri ile yıldırımların başlaması idi.¹³⁴ İşte en eski dönemlerde büyük çoğunluğu hayvancılıkla geçinen, göçebe hayat yasayan Türklerin doğrudan doğruya ekonomik hayatlarının temelini teşkil eden hayvan sürülerini otlağa çıkarmak ve sürülerin yavrularını elde etmek itibariyle otların yeşermesi zamanı Türklerin hayatında çok büyük rol oynamıştır. O yüzden de yeşil renge ayrıca büyük bir önem vermişlerdir. Bu itibarla Çin kaynaklarının bildirdiği gibi, daha M.Ö. 8. yüzyılda 9 ve 21 Mart tarihleri, yani otların yeşermeye başladığı dönem Türkler tarafından yıl başı ve bahar bayramı olarak kutlanır olmuştur ki, bu bayram bilindiği gibi bugün Farsça adı ile Nevruz olarak adlandırılan bayramdır.

Tabiatın canlanması ile ilgili olarak, eski Türklerde yağmurun bütün tabiatı yeşerten -yani eski Türklere göre, yaşartan- bir tabiat vergisi olarak değerlendirildiği

¹³³ Ögel, *Türk Mitolojisi* C. II. s.272.

¹³⁴ İnan, *Makaleler ve İncelemeler* C.I. s.414, 420.

bilinmektedir. Bu yüzden “yaş” sözü hem ıslaklık hem de suyun (tabii yağmurun da) canlandığı yeşilliklerin adı oluyordu. Dolayısıyla, yaşarmak (ıslak olmak, ıslanmak) ile yeşermek, yeşillenmek aynı fiil ile ve “yaşarmak” olarak ifade ediliyordu. Yaşıl da yeşil renk demek oluyordu. Bugün yeryüzünde yaşayan Türklerin hemen tamamı yaş sözünü insan ömrü içinde kullanmaktadırlar. Türk topluluğunda yaş, genç insan demektir ve genellikle yaş yiğit (cas cigit veya cas cigit) = delikanlı anlamında kullanılmaktadır.¹³⁵ Diğer taraftan yaşıl kök yani yeşil gök tabirinin Türklerde gökyüzü anlamında kullanıldığını da görülmektedir ki bugün de Türkçe’de göğermek sözünün yeşermek anlamında kullanıldığı malumdur. Bundan dolayı Türklerin zaman zaman yaşıl sözü yerine kök (gök) sözünü de kullandıklarını burada hatırlamakta yarar vardır. Nitekim Yusuf Has Hacib’in “yağız yer, yaşıl kök” şeklindeki ifadesinden, O’nun yaşadığı çevrenin, kâinatı kara yer ve yeşil gök ile çevrilmiş olarak aldıkları anlaşılmaktadır.¹³⁶ Yine aynı yazar, baharı anlatırken şöyle diyor: “yağız yer, yaşıl torqu (ipek) yüze badi= yağız yer, yüzüne yeşil ipek tül bağladı.¹³⁷ Yazar, çok eski bir inanış ve deyiş olan yağız yer sözünü çok sık kullanmaktadır. Aynı zamanda yağız ile yaşıl renkler arasında da bir kontrast ve eşleme oluşturmaktadır. Aslında yüze bağlanan bu ipek, muhtemelen duvak anlamını ifade etmektedir. Anlaşıldığına göre al kaftan ve al duvak geleneğinin yanında, al kaftan ve yeşil duvak eşlemesi de Türk gelenekleri arasında en eski zamanlarda yer almış bulunmaktadır. Kızıl yeşil eşlemesi, Göktürk yazısı ile yazılmış Turfan el yazmasının “yaşıl kaya yayladım-kızıl kaya kışladım” sözlerinde de görülmektedir.¹³⁸ Türklerin eski şaman törenlerinde, bir ip üzerine asılmış gök (yeşil), kırmızı, sarı beyaz bezlerin Şaman’a gök yolunu gösterdiğine inanmaları da,¹³⁹ yeşil renk ile beraberindeki kırmızı, sarı ve beyaz renklerin Türk inanç ve geleneklerinde nasıl yaygın bir şekilde yer tuttuğunu göstermesi bakımından kayda değer. Bu münasebetle onların yön belirtmede yeşil rengi Doğunun sembolü olarak kullandıklarını hatırladıktan sonra, kendi doğularında kaldığı için Çin’in sarı veya mavi ırmak olarak adlandırılan ırmağına Yaşıl Öğüz (yeşil ırmak) dediklerini de kaydedelim.¹⁴⁰ Diğer taraftan, M.S. 629 yılında Batı Göktürk Kağanının hakanlık otağına giden ünlü Çinli seyyah, Buda rahibi Huan-Tsang’in “....Kağan yeşil

¹³⁵ İnan, **Makaleler ve İncelemeler** C.I s.272, 274.

¹³⁶ **Kutadgu Bilig**, Reşit Rahmeti Arat, TDK Yay. Ankara 1999 ,s.2, 10, 131.

¹³⁷ **Kutadgu Bilig**,s.24

¹³⁸ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C.VI. s.471-478

¹³⁹ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C.VI. s.477.

¹⁴⁰ Ögel,, **Türk Mitolojisi**, C. II. s.228.

satenden bir kaftan giymişti.... Çevresi, brokat (altın işlemeli) kaftan giymişti. Askerler uzun mızraklar, bayraklar ve güçlü yaylar taşıyorlardı” şeklindeki kaydı ise, yeşil rengin Türklerde hâkimiyet sembolü olarak kullanılmaya başlandığını da göstermektedir.¹⁴¹ Orta Asya’da egemenlik kuran Kırgız Türklerinin de IX. yüzyılda yeşil kumaştan bayrak kullandıklarına dair Arap seyyahı Ebû Dülel’in kaydı, artık Orta Asya Türklerinde yeşilin hâkimiyet sembolü ve bayrak rengi olarak yaygınlık kazandığının bir işareti olmalıdır.¹⁴² İslâmiyetle birlikte yeşil rengin, Hazret-i Peygamber’in üç sancağından birinin rengi olarak ayrıca manevi bir anlam kazandığı ve Müslüman Türklerin hayatında müstesna bir yer işgal ettiği de bilinmektedir.¹⁴³

Dede Korkut’ta, *yeşil* kelimesinin yerini, *gök* almıştır. Yukarıda zikretmiş olduğumuz gök renk, yabancılar tarafından söylendiği üzere “Türk mavisi”, turkuaz şeklinde tanımlanmaktadır. Yavıl veya yeşil, gençliğin, ifadesi olan bu renk, Osmanlı sancak renkleri arasında yerini bulmaktadır. Yeşil veya yaşıl renk, mavi ve sarı rengin terhibinden meydana gelir. Sarı renk sıcaklık, mavi renk de sakinlik ve huzuru yeşil renge vermişlerdir. Yeşil renk tabiatıta ağaçların ve bitkilerin sembolüdür. Yeşil renk din, iman ve edebiyat simgesidir.

Yeşilada, Yeşilağaç, Yeşilalan, Yeşilalıç, Yeşilbağ, Yeşilbağlar, Yeşilbahçe, Yeşilbayır, Yeşilburç, Yeşilbük, Yeşilce, Yeşilçam, Yeşilçat, Yeşilçay, Yeşilçevre, Yeşilçit, Yeşilhisar, Yeşilhüyük, Yeşilkale, Yeşilkaraman, Yeşilkavak, Yeşilkaya, Yeşilkent, Yeşildağ, Yeşildal, Yeşildalı, Yeşildam, Yeşildeme, Yeşildere, Yeşilkonak, Yeşilören, Yeşilöz, Yeşiloba, Yeşilova, Yeşilözen, Yeşilpınar, Yeşilsirt, Yeşilsu, Yeşiltaş, Yeşiltepe, Yeşiller, Yeşilli, Yeşilvadi, Yeşilyaka, Yeşilyamaç, Yeşilyayla, Yeşilyöre, Yeşilyurt, Yeşilyuva, Yeşilyazı, Yeşilyol.

Yağız

Türkçe Sözlük’te yağız esmer, siyah, yiğit anlamındadır.

Yağızatlı, Yağızca, Yağızköy, Yağızlar, Yağızlı, Yağızoynak.

¹⁴¹ Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C.VI. s.350.

¹⁴² Abdülkadir İnan, “Tuğ-Bayrak (Sancak)”. **Türk Kültürü**, sayı 46, Ankara, 1966, s.71-75.

¹⁴³ Reşat Genç, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil**, Ankara 1997. s.27.

- **Arazinin ve Suyun Özelliği İle İlgili Oykonomimler**

Akardere, Akarbaşı, Alanbaşı, Alantepe, Alanyurt, Boğaziçi, Boğazkaya, Boğazköy, Boğazönü, Çayaltı, Çayarası, Çaybağı, Çaybaşı, Çaybeyi, Çayboyu, Çaybükü, Çaygören, Çayiçi, Çorakdere, Çölova, Çukuralan, Dağaltı, Dağarası, Dağbaşı, Düzialan, Düzbahçe, Düzbayır, Düzbek, Düzcüm, Eğriağaç, Eğriambar, Eğribel, Eğribucak, Eğribük, Eğriçay, Eğridere, Gedikbaşı, Gedikpınar, Günışık, Günindi, Günvuran, Irmakbaşı, Işıkvuran, İnalanı, İnsuyu, Kalealtı, Karalanı, Karbasan, Kıraçköy, Kıyığören, Köprübaşı, Köprühisar, Köprüköy, Pınarönü, Sivrihisar, Sivrikale, Soğukbulak, Soğukçam, Subağı, Subatağı, Sugeçer, Sukenarı, Ovakışla, Taşalan, Taşarası, Taşhüyük, Taşkale, Taşköprü, Taşlıalan, Tepedüzü, Tepekışla, Tepeköy, Yamaçaltı, Yamaçbaşı, Yassıalan, Yaylabaşı.

- **Belirtilen Özellikçe Zenginlik**

Başaklıtepe, Başaklıpınar, Bolağaç, Boldağ, Çiçekalanı, Buğdaylı, Buğdaytepe, Çilekli, Ekinlik, Madendere, Madenköy, Madenli, Madenşehri, Ormanköy, Ormanlı, Otlubahçe, Otlualan, Otlubayır, Otluca, Otluoğlu, Otluyazı, Otlukbeli, Otlukdere, Otlukkapı, Zeytinalanı, Zeytinköy, Zeytinli, Zeytinlik.

- **Yön-Mesafe Bildiren Oykonomimler**

Aradere, Arakapı, Arakonak, Araköy, Aşağıada, Aşağıadaköy, Arasöğüt, Güneyköy, Güneyalıç, Güneybaşı, Güneybayırı, Güneybudaklar, Güneyce, Güneycik, Güneyçam, Güneyçayır, Güneydam, Güneydemirciler, Güneydere, Güneyevler, Güneygölcük, Güneygören, Güneyharman, Güneykaya, Güneykestone, Güneykışla, Güneykonak, Güneyköy, Güneyli, Güneyören, Güneypınar, Güneysaray, Güneysaz, Güneysöğüt, Güneysu, İçada, İçboğaz, İçdedeler, İçören, İçpınar, İçyaka, İçyenice, Ortaağaç, Ortaalan, Ortabağ, Ortabahçe, Ortaboğaz, Ortaçanak, Ortaçesme, Ortadurak, Ortadüzü, Ortageçit, Ortagedikler, Ortakale, Ortakapı, Ortaköy, Ortatepe, Ortayamaç, Ortayayla, Ortayokuş, Ortayol, Ortayurt, Uzakçay, Yakınyurt.

- **Sayı Bildiren Oykonimler**

Altıgöz, Altıkapı, Altıkonak, Altıkulaç, Altılar, Altılı, Altıoluk, Altıparmak, Altıpınar, Altısöğüt, Beşağaç, Beşağıl, Beşdere, Binatlı, Binbaşak, Binboğa, Bindal, Bingül, Bingöze, Binkaya, Binkılıç, Binkoç, Çifteçeşmeler, Çiftekavak, Çiftekemer, Çifteköy, Çifteoluklar, Dokuzağaç, Dokuzçam, Dokuzçavuş, Dokuzdal, Dokuzdam, Dokuzdeğirmen, Dokuzelma, Dokuzyol, Dörtağaç, Dörtbölük, Dörtdeğirmen, Dörtkonak, Dörtler, Dörtpınar, Dörttepe, Dörtüol, Kırkağıl, Kırkarmut, Kırkat, Kırkbaş, Kırkulak, Kırkçalı, Kırkdeğirmen, Kırkdirek, Kırkdönüm, Kırkgeçit, Kırkkavak, Kırkmağara, Kırkmeşe, KırkpınarÜçağıl, Üçbaş, Üçbölük, Üçbudak, Üçbulak, Üçdere, Üçdirek, Üçdoğan, Üçkiraz, Üçkonak, Üçköprü, Yalınağaç, Yalınçayır, Yalınzağaç, Yalınzağıl, Yalınzbaş, Yalınzçam, Yedibağ, Yedigöl, Yedigöz, Yedikapı, Yedikardeş, Yedikavak, Yedikuyu, Yedioluk, Yediören.

- **Anı Özelliği Taşıyan Oykonimler**

Şehitali, Şehitemin, Şehithalit, Şehitkemat, Şehitköy, Şehitler, Şehitli, Şehitlioğlu, Şehitlik, Şehitnusretbey, Şehittahir, Şehittepe, Şehitveren.

- **Diğer Özelliklerle İlgili Oykonimler**

Altınakar, Altınay, Anadere, Asmabulak, Atabağı, Avcıçayı, Avluburun, Aydınbahçe, Babadere, Bakırboğazı, Balçeşme, Başbudak, Başharman, Başkale, Benliahmet, Benlidere, Benlihasan, Beşiktepe, Beykent, Beykişla, Bıçkıdere, Değirmencik, Esenkent, Esenkır, Esenköy, Eskihır, Eskiakçaalan, Eskikent, Güntepe, Günyaka, İnceağa, İncealan, Kabağaç, Kabaarmut, Kalınağıl, Kalınçam, Kıratlı, Kırbaş, Kocaaslan, Kocaali, Kocaavşar, Kocabahçe, Kocabaş, Kösedere, Kösedik, Kösedurak, Kösehüyük, Köseköy, Köseören, Küçükakçaalan, Küçükarmutlu, Küçükbağlar, Küçükbahçe, Küçükçamurlu, Küçükçayır, Küçükçınar, küçüktepe, Küçüktepeköy, Küçükyeniköy, Uzunalan, Uzunark, Uzunbaş, Uzunbayır, Uzunbelen, Uzunçam, Uzunçay, Uzunçayır, Uzunçınar, Uzundere, Uzunedik, Uzungöl, Uzunharman, Uzunkavak, Uzunkaya, Uzunköy, Uzunkuyu, Uzunoba.

2. Nahçıvan'daki Horonimlerin (il, Vilayet, Bölge, Ülke Adları) Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye'deki Karşılıkları:

Horonimler, belirli idari arazi bölümlerine ayrılmış il, vilayet, cumhuriyet ve ülke adlarını bildirir. Nahçıvan arazisinde 7 horonim mevcuttur. Bunlardan biri Özerk Cumhuriyet (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti) altısı ise il adlarıdır (Babek Şerur , Ordubat , Culfa , Şahbuz ve Sederek).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti: Azerbaycan'ın idari arazi bölümünde Özerk Cumhuriyet'dir. Merkezi Nahçıvan şehridir. Nahçıvan şehrinin milattan önce hangi statüye sahip olduğunu söylemek zordur. Ancak farklı zamanlarda değişik işgalci devletlerin idaresine geçen Nahçıvan her zaman merkez olma görevini yerine getirmiştir.

“Nahçıvan” kelimenin menşei kâh Allah, kâh Nuh peygamberin adı, kâh boy, kâh da halk etimolojisi ile ilişkilendirilmiştir.

Nahçıvan kelimesi İran ve Türk kaynaklarında daha çok “Nagşi-cihan” şeklinde gösterilir. Bu konuda ilk defa Muhammet İbn Hinduşah Nahçıvani (XIV. asır) ve İran tarihçisi Hemdullah Gazvini, şehrin adını “ Nahçıvan ve Negşi-cahan” şeklinde ifade etmiştir. Yakut el –Hamevi ise şehrin isminin Naşava olduğunu ve halk arasında “Nahcuvan veya Nakcuvan” şeklinde bilindiğini kaydetmiştir. Katip Çelebi ve Evliya Çelebi de bu şehrin Nahçıvan, Negşi-cahan, Nekçuan, Geleyi, Nahşivan, Nekcuan, Nekşuan adları ile tanındığını belirtmişlerdir.

T. Bünyadov, Nahçıvan kelimesinin Türk menşeli olduğunu ve Oğuz erenlerinin vatanı anlamına geldiğini belirtmiştir.

A. Gümrülü de Nahçıvan kelimesini “Nuh” antroponimi ile ilişkilendirerek bu sözün “Nuh çıkan”, “Nahçıkan”, “Nakçıkan”, “Nakçıhan” veya “Navçıvan” veya “Noy çıkan”, “Navçıkan”, “Navçığan”, “Nahçıvan” şeklinde oluştuğunu savunmuştur.

Bütün bu söylenenlerden sonra varılan sonuç Nahçıvan kelimesinin menşei Nahçıvan'dan dışarıda aramamak, ona çeşitli mecazlar katmamaktadır. Bu kelimenin menşei açıklasak da açıklayamasak da onun etimolojisinin kaynağı Nahçıvandır. Tahmin ediyoruz ki Nahçıvan, adını bulunduğu bölgenin adından almıştır. Bölgenin adı ise Nuh Peygamberin adı ile bağlı olarak meydana çıkmıştır. Burası tufandan

sonra beşeriyetin ayak bastığı ilk toprak olmuştur. Demek ki Nahçıvan kelimesinin menşei Nuh çıkan ifadesinden ortaya çıkmıştır ve tarihi gelişim süresi sonucunda bu söz zamanla Nahçıvan şeklini almıştır.

Babek: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde il merkezidir. Bu bölgenin önemli bölümü 1727 yılında Nahçıvan, Mülkü-Arslan, Karabağ, Kışlağat ve Dereşam adlı nahiye merkezlerine ayrılmıştır. Daha sonraları toplumsal siyasi olaylarla ilişkili olarak şimdiki il arazisi XIX. yüzyıldan itibaren Nahçıvan kazasına, 1926 yılında ise Tunbul dairesine dahil olmuştur. 1930 yılından 1978 yılında dek bu arazi, Merkezi Nahçıvan olmakla birlikte Nahçıvan ili 1978 yılından itibaren ise Babek ili olarak adlandırılmıştır.

İlin merkezi Babek ilçesidir. Bu ad antroponim özelliklidir. Buraya Azerbaycan'ın ünlü komutanı ve siyasi adamı Babek El-Hürreminin şerefine Babek ismi verilmiştir.

Ordubad: Ordubad Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde il merkezidir. Ordubad güzelliği, temiz havası, doğal kaynakları, meyve bahçeleri, kendine has mimarisi ile Nahçıvan dışında da tanınan eski bir yerleşim merkezidir.

Tarihi kaynaklarda Ordubad'ın ismi sık sık anılsa da bu adın menşei hakkında kesin bir bilgi yoktur. Örneğin; halk etimolojisine göre bu ad ordu ve bat- “ordunun battığı yer”, ya da ordu ve abad- “ordunun abat ettiği yer” anlamlarında açıklanmıştır. İran tarihçisi Hemdullah Gezvini şehrin ismini Ordubad (233, s.51), Alman alimi ve seyyahı A. Oleari ise Ordubat (228, s.287) şeklinde yazmakla birlikte menşeiine değinmemiştir.

Hasanov ve G. Geybullayev'in fikrine göre Ordubat kelimesi Türk kökenli ordu ve Fars menşeli abat kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş melez bir addır . Bu adı T. Ahmedov “han karargâhının olduğu yer”, “kamp yeri”, N. Nebiyev “ordu tarafından inşa edilen, temeli atılan yer”, M. Nevruzov “hanın karargahının bulunduğu yer, başkent”, Y. Ahundlu “ordu yeri” anlamlarında açıklamışlardır.

Adil Bağirov'a göre ise, Ordubad adının “bat/bad” kısmı eski Türk dillerinde “kahraman, bahadır, yiğit, cesur, çalışkan” anlamlarında kullanılan “batur” sözünün (fonomorfolojik değişime uğramış şeklidir. Bu kelime “hanın ikametgahı, saray” anlamı taşıyan ordu kelimesi ile birleşerek (ordu+bat/bad) “Pehlivanlar, kahramanlar, bahadırlar, yiğitler, hanın ikametgahı, yurdu”, “bahadırlar hanının sarayı” gibi anlamlar kazanmıştır.

Sederek: Köklü bir tarihe sahip olan Sederek, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin il merkezlerinden biridir. Sederek 7000-8000 yıl önce Nahçıvan'da önemli yerleşim ve medeniyet merkezlerinden biri olmuştur. Birçok seyyah ve araştırmacılar özellikle Jan Şarden, E. Çelebi, İ. Şopen bu köy hakkında ilginç bilgiler vermişlerdir. Bu konudan çok bahsedilmesine rağmen kaynakların hiçbirinde Sederek kelimesinin menşesine değinilmemiştir. Bundan dolayı da bu konuda çeşitli tahminler oluşmuştur. Örneğin; halk etimolojisine göre, köy üç akarsuyun, Çanakçıçay, Cehennem deresi, Bağırsakderenin çevrelediği arazide bulunduğu için buraya Sedere (Farsça “üçdere”) adı verilmiştir. Sonraları bu kelime Sederek şeklini almıştır. İkinci tahmine göre Sederek sözü “sel-gerek” birleşmesinden türemiştir. Diğer bir tahmine göre ise adın kökeni Farsça “yüz renk” anlamı veren “set reng” ifadesine bağlıdır. Görüldüğü gibi birbirini tekzip eden tahminler adın menşei hakkında inandırıcı bilgi vermiyor.

Babayev ve M. Memmedov sederek kelimesini “Dede Korkut” destanında Uşun Koca oğlu Sekrek boyunu beyan eder” Boyundaki Sekrek antroponimi ile ilişkilendirmişlerdir.

Adil Bağirov da “Sederek” adının Dede Korkut” destanlarında adı geçen “Segrey” şahıs adı ile ilgili olarak ortaya çıktığını, bunu Nahçıvan arazisinde vakti ile mevcut olan Eyrek, Oğuz taşı, Beydilli gibi köylerin kanıtladığını ifade etmiştir.

Culfa: Culfa ilinin menşei hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak Culfa'da adı Nuh efsanesi ile ilgili olarak anılan (Nehecir, Nuhtabanı) ve Oğuz kahramanlarının savaş alanları olarak bilinen (Elince, Dereşam) gibi yer adlarının bulunması buranın eski bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir.

Vaktiyle çeşitli kaynaklarda Cula, Caluk, Culah, Cülahe, Culf, Culha şekillerinde yazılan bu kelime zaman geçtikçe fonetik değişiklik sonucunda şimdiki Culfa, şeklini almıştır. Günümüzde Culfa kelimesi sanatkârlık, dokumacılık ile ilgili olarak “el tezgâhında pamuklu kumaş dokuyan insan, dokumacı” anlamını taşımaktadır.

Şahbuz: Tarihi kaynaklarda Şahbuz adına ilk defa Eldenizlerin bakır sikke definesini gösteren haritada ve Timur'un tarihçisi Şerafettin Ali Yezdi'nin “Zafername” adlı eserinde rastlanıyor; ancak delillere dayanarak diyebiliriz ki Şahbuz arazisi daha eski yerleşim alanıdır.

“Şahbuz” adı Halk etimolojisinde yaz sığığında dinlenmek için şah ile birlikte yaylaya çıkan adamlarının, kaynaklardaki suların buz tuttuğunu görüp

şaşkınlıkla “Şah! Buz!, Şah! Buz!” diye bağırımları üzerine burasının “ Şahbuz” olarak adlandırıldığı anlatılagelmıştır.

M. Tehmasip, Şahbuz adının ikinci kelimesini bus ve buz kabile ismi ile ilişkilendirerek bu adı Oğuzların önemli boyu olan” Bozoğ-Boz” kolu veya adı “boz olan” Med boylarında biri gibi olarak açıklamıştır. T. Hacıyev’de bu yer adının “Bus” boy ismiyle ilişkili olduğu görüşünü savunmuştur.

Adil Bağirov da “Buslar”ın Türk menşeli bir kavim olduğunu adlarını bazı yer adlarında özellikle de Şahbuz adında yaşattıklarını ifade ederek iki Türk menşeli boy adının birleşmesi sonucunda “Sagbus-Şagbus-Şahbus” ve nihayetinde Şahbuz isminin ortaya çıktığını belirtmiştir.

Şerur: Şerur ilinin adının kaynağı hakkında birbirinden oldukça farklı açıklamalar yapılmıştır.

“Şerur” adının kaynağının iki açıdan açıklanabileceği görüşünü savunan Adil Bağirov, Şerur kelimesini, araştırmacıların dikkatinden kaçan, Azerbaycan’ın kazak boyunun “Ali-Şerurlu” kolu ile ilişkilendirmenin amaca daha uygun olduğunu bunu G. Geybullayev’in:“*Kazak boyu Kıpçakların Azerbaycan’a göç ettirilmesi ile bağlı olarak şekillenmiş, çobankere ve karapapaklar ismi altında iki hisseye bölünmüş ve her boy da farklı farklı kollara ayrılmıştır.*” görüşünün de desteklediğini ifade etmiştir. Büyük ihtimalle Azerbaycan’ın bir- çok bölgesine yayılmış kazak boylarının Ali-Şerurlu kolu da şimdiki şerur arazisine yerleşmiş ve boyun adını günümüze dek kurmuşlardır. Zamanla da Ali-şerurlu “Şerur” şeklini almıştır.

“Şerur” kelimesinin menşei hakkındaki diğer bir görüş ise bu adı eski Oğuz boylarından “Salor/Salur” boy adı ile ilişkilendirilmesinin mümkün olmasıdır. Yani eski Türk dillerinde geniş yer tutmuş, “s –ş” yer değişmesi (saka-şaka, saklar-şaklar) sonucunda salur-şalur şekline ve l-r yer değişmesi sonucunda ise Şalur-Şarur ve nihayetinde Şerur şeklini almıştır.

Nahçıvan arazisinde Oğuzların çok sayıda boy, kabile adlarının öne çıkması, burada Oğuztaş, Karaçuk, Büyükdüz, Beydili, Eyrek, Halaç, Karkun gibi Oğuz menşeli adların çokluğu da “Şerur” kelimesinin Oğuzlarla ilgili olduğu fikrini desteklemektedir ve bu bölgenin Oğuz yurdu olması düşüncesinin inkar edilmezliğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde kullanılan il merkezi adlarının Türk kökenli olup, büyük çoğunluğunun Türk boy adlarından ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Türkiye’de ise:

Coğrafi olarak 7 bölgeye ayrılan Türkiye’de 81 il mevcuttur. Yüzyıllarca medeniyetler beşiği olan Türkiye’de il adlarını menşe bakımından oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Türklerin Anadolu’ya yerleşmesiyle birlikte yerleşme yerlerine Türkçe adların verilmesi bu çeşitliliği arttırmış, ayrıca yabancı adlarda büyük ölçüde yerlileştirmeler olmuştur.

Türkiye’deki il merkezi adları bu yer adlarının gösterdiği bütün çeşitlilikler dikkate alınarak İbrahim Güner ve Mustafa Ertürk tarafından şöyle sınıflandırılmıştır:¹⁴⁴

Türkiye’deki 81 il merkezinden 26’sı (% 32.1), fiziki şartlara dayanan adları taşımaktadır. Bu tür şehir adlarının da, 13’ü topografik elemanlarla(Ağrı, Tekirdağ, Bingöl, Tunceli, Van, Giresun, Trabzon, Rize, Erzincan, Kilis, Düzce, Bilecik); 9’u hidrografik elemanlarla(Artvin, Ardahan, Bartın, Sakarya, Şanlıurfa, Gaziantep, Burdur, Denizli, Zonguldak); 3’ü bitki örtüsüyle (Yozgat, Kırşehir, Afyonkarahisar); 1’i ise madenlerle(Gümüşhane) ilişkilidir.

Türkiye’deki 81 il merkezinden 45’i (% 55,6’sı), insanlara ve topluluklara dayanan adlar taşımaktadır. Bu tür şehir adlarının da, 14’ü kişilerle(Antakya, Antalya, Bursa, Bolu, Edirne, İstanbul, izmit, Kütahya, Kayseri, Sivas, Adıyaman, Elazığ, Nevşehir, Osmaniye); 13’ü topluluklarla (Manisa, Bitlis, Kars, Bayburt, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Hakkâri, Isparta, Iğdır, Mersin, Aydın, Karaman); 5’i mitolojiyle (Adana, Konya, İzmir, Sinop, Şırnak); 5’i dinle(Amasya, Samsun, Ankara, Niğde, Kahramanmaraş); 2’si fetihlerle(Yalova, Ordu); 6’sı ise tarihsel yapılarla(Balıkesir, Eskişehir, Aksaray, Kırklareli, Çanakkale, Kırıkkale) ilişkilidir.

“Kastamonu, Çankırı, Çorum, Tokat, Erzurum, Malatya, Muş, Batman, Muğla ve Uşak” ise kaynakları ve anlamları konusunda görüş birliğine varılamayan il adları olarak belirtilmiştir.

Asırlardır Türk yurdu olan Türkiye’de Nahçıvan’da olduğu gibi Türk boy ve şahıs adlarıyla ilişkilendirilebilecek il merkezi adlarımızın kökenini açıklamak mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır:

¹⁴⁴ İbrahim Güner, **Mustafa Ertürk, Türkiye’de İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma**, Muğla Üniv.SBE Dergisi, Bahar 2004, S:12. ,s.39-62.

Aydın: Aydın ve çevresinde 1308 yılında Aydınoğlu Mehmed Bey, tarafından kurulan bir Türk beyliği olan Aydınoğulları beyliği, şehrin “Aydın “ adıyla anılmasını sağlamıştır.¹⁴⁵

Balıkesir: Selçuklu Türkleri şehre “Balak” adını vermekteydiler. Kentin ortasında yükselen bu güzel hisara “Balak Hisar” (Hisar şehri) adını vermişlerdir. Daha sonraları bu ad “Balıkesir” şekline dönüşmüştür.¹⁴⁶

Çorum: 1071 Malazgirt zaferinden sonra, dalga dalga gelen Türkler, tüm Anadolu’ya dağılmışlardı. Selçuklu Türkleri değişik boylardan ve bu boyları oluşturan çok farklı oymakların birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Çorumlular adıyla bilinen oymak da Oğuzların en ünlü oymaklarından biriydi.¹⁴⁷

Çorum veya Çorumlu adının Alanyuntlu aşiretinden bir oymağa ait olabileceği öne sürülür.¹⁴⁸

Denizli: Türklerin Anadolu’ya gelişlerinden sonra, Tonguzlu, Tonuzlu, Donguzluğ, Tenguzluğ, Tunuzlu olarak çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. 16. yüzyılda bu adlar Denizli’ye dönüşmeye başlamıştır.¹⁴⁹

“Denizli” adının Kütahya Sancağı, Denizli yöresinde meskun Beğdili boyuna mensup “ Dengizli”, “Denizli” veyahut “Denizlü”adıyla anılan bir cemaâten kaynaklandığı muhtemeldir.¹⁵⁰

“Denizli” adı hakkında kayda değer bir görüş daha vardır ki Denizli’nin Ortaasya’daki Dengiz gölü civarında yaşayan Türklerce,1071’den çok önce iskân edildiğini ve geldikleri yerin adını “Dengiz-il(el)” yeni yerleşim yerlerine verdiklerini savunur. Buna göre yöre ilk çağda Türkler tarafından iskân edilmiştir ve “Denizli” adı,”göller şehri” mânasına gelen”Dengiz-il(el)”den gelmektedir.¹⁵¹

Hakkari: İ.Ö. 7000’den bu yana sürekli bir yerleşim yeri olan Hakkari yöresinin adına ilişkin ilk bilgilere, X.yy Arap tarih ve coğrafya kaynaklarında rastlanmaktadır. Ünlü Arap tarihçisi İbn Havkal, yöredeki Hakkar (Akar)

¹⁴⁵ **Büyük Türkiye Ansiklopedisi** Aydın md.,Yazır Yay., İstanbul,C:1., s. 142.

¹⁴⁶ **Yurt Ansiklopedisi**,Balıkesir md., Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982,cilt:2., s.1119.

¹⁴⁷ **Büyük Türkiye Ansiklopedisi** ,Çorum md., s. 303-304.

¹⁴⁸ **Meydan Larousse (Büyük Lügat ve Ansiklopedi)** İstanbul,1973, C:3. s.296.

¹⁴⁹ **Yurt Ansiklopedisi**, Denizli md., s.2131.

¹⁵⁰ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, s.319-320.

¹⁵¹ Levent Kurgun, **Denizli İli Yerleşim Yeri Adları, Pamukkale Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi)** Denizli, 1997, s.9.

aşiretininadına dayanarak, Van Gölü'nün güneyine düşen bölgeyi Hakkariye(Hakarların beldesi) adıyla anmaktadır. Hakar aşireti bölgede bugün varlığını sürdüren 12 Artuşi(Hertuşı) oymağıyla 12 Pinyaniş oymağından oluşmaktadır.¹⁵²

Ertuşilerin ana yurdu olan Ertuş şehri halen Çin'in Sincan bölgesinde önemli bir kent konumundadır. Arap tarihçi Mesudi'nin Müruc-uz Zeheb adlı coğrafya eserinde de bu şehirden bahsedilerek, şehir halkının batıya göçünden söz edilmektedir.

Meşhur araştırmacı Buruinessen, Hakkâri'de yerleşmiş olan Ertuşı ve Pinyaniş aşiretlerinin boy olarak ikili sistemle Sağ ve Sol olarak ayırdıklarının belirtmektedir. Tarihçi Abdulhaluk Çay, Pinyaniş aşiretinin Sağ kolu oluşturduğunu, Hakkâri ve Çukurca'da oturduklarını, Ertuş aşiretinin de Sol kolu oluşturduklarını, yine Ertuşilerin kendi aralarında iki kola ayrıldığını Adıyaman ve jirki adını taşıdıklarını, Pinyaşilerin kendilerinin “demirci” olduklarını, Timurlenk'in Anadolu ve Suriye seferleri sırasında bölgeye geldiklerini belirtmektedirler. Pinyaşiler de yayla zamanında aşiret mensuplarının çadırlarına “zoma” adı verilirken, aşiret reisinin çadırına da “Otağ” gibi öz Türkçe adlar verilmektedir. Anadolu Türklerinin unuttuğu birçok proto Türkçe kelime halen bu Hakkâri aşiretlerince kullanılmaktadır.

Türk tarihçilerine göre Artuşi / Ertuşı / Hertuşı Aşireti, Oğuzlar'ın bütün husûsiyetlerini yaşatan ve bir bölümü Suriye ile Irak'ta yaşayan bu boy, Anadolu'da Hakkâri, Van ve Cizre (Mardin) bölgelerine dağılmış bir aşiret olarak görülmektedir.¹⁵³

İğdir: Bu adı Kaşgarlı Mahmud, “İğdir”, Reşiddedin ise “Yiğdir”şeklinde yazar, Anadolu ve Azerbaycan'da “İğdir” şeklinde söylenir. İğdir/Yiğdir adının anlamı kaynaklarda “iyilik”, “yiğitlik”,”ululuk”, “büyüklük”,bahadırılık anlamında açıklanır.¹⁵⁴

İğdir, Türk Oğuz boyunun 24 ana boyundan biridir. Oğuz Han'ın 6 oğlundan en küçüğü olan Deniz(Tengiz/Dengiz) Han'ın 4 oğlundan en büyüğüdür. Diğer oğulları sırasıyla Bügdüz, Yıva ve Kınık'tır. Kınık, Selçukluların atası ve boy

¹⁵² Yurt Ansiklopedisi, Hakkâri md. 1982, cilt:5. s. 3305.

¹⁵³ Ömer Özüyılmaz, <http://www.gurman.com/index.php> ,(30.06.2011)

¹⁵⁴ Nihat Çetinkaya, **İğdir Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine)**,TDAV, İstanbul, 1996, s.125.

adlarıdır. Bu dört boy ve bunlara bağlı oymakların adları, büyük Türk Dünyası coğrafyasında oymak ve yer adı olarak, umumiyetle bir arada görünmektedir. Türkmenistan, Kuzey Azerbaycan, Güney Azerbaycan, Kuzey Irak'ta ve Anadolu'da, özellikle de, Iğdır, Antalya, İçel ve Kastamonu yörelerinde bu yer ve oymak adlarının gruplaşması açıkça görülmektedir. Iğdır'dan başka Deniz Han'ın diğer oğullarının (Bögdüz, Yıva, Kınık)adlarına da oymak adı olarak rastlanır. Nahçıvan'ın bir nahiyesinin adı "Beğdüzü"dür ki, Bögdüz'ün bozulmuş şeklidir. Nahçıvan'da da böyle açıklanır.¹⁵⁵

Isparta: Adının kaynağına ilişkin bilgiler MÖ 7. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılda, Karadeniz'in kuzeyindeki İskitlerce güneye sürülerek Batı Anadolu'ya dek ilerleyen Sabardai ve Kimmer topluluklarının bir bölümü, bugünkü Isparta ilinin bulunduğu yerlere yerleşmiş ve bu topraklara kendi adlarını vermiştir. Nitekim 14. yüzyıl Arap kaynaklarında, örneğin İbn-i Batuta'nın yapıtında, bugün Isparta ilinin bulunduğu yöre "Sparta" olarak anılmakta, Isparta adının da bu sözcükten türediği sanılmaktadır.¹⁵⁶

Taner Tarhan, *"Kimmerler ve İskitler hakkında yazdığı bir makalesinde "Kimmerler ve İskitler Eskiçağ'daki "Türk Kültür Tarihi"nin, daha genel bir deyişle de "Millî Tarihimiz"in ilk temsilcileridir." demektedir.*¹⁵⁷

Kimmerler Proto-Türkler olarak tanımladığımız Ural - Altay kökenli bozkır göçebelerinin Batı kolunu oluştururlar. M.Ö. II. Bin yılın başlarından M.Ö. VIII. yüzyıla kadar -merkez Kırım olmak üzere- Karadeniz'in Kuzey'inde, Avrasya bozkırlarında ve Kafkasya bölgesinde yaşamışlardır.¹⁵⁸

Karaman: Eski Laranda. Şehir Karamanlıların devrinde büyük bir ehemmiyet kazandı. Bunlar 14. asrın başlangıcında, Konya'ya yerleşecek kadar kuvvetli olmadıkları bir devirde Laranda'yı payitaht yaptılar. Daha sonra bu hânedana mensup birçok beyler de burada otururdu. Karamanlılar şehri binalar ile tezyin ve kaleyi tahkim ettiler.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Nihat Çetinkaya, **Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine)**, s.125-126.

¹⁵⁶ **Yurt Ansiklopedisi**, Isparta md. s. 3518.

¹⁵⁷ Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyası'nda İlk Türkler Kimmerler ve İskitler" **Türkler Ansiklopedisi**, C. I, Ankara 2002, s. 597.

¹⁵⁸ Taner Tarhan, Eskiçağ'da Kimmerler Problemi "VIII. **TTB.**, (1979), s. 355

¹⁵⁹ **İslam Ansiklopedisi**, Karaman maddesi, s.310.

Anadolu Selçukluları devrinde başkent Konya'nın güneyindeki eski Laranda şehri, Lârende olarak söylenmeye başlanmış, Karamanoğulları'nın bu bölgede bir beylik kurmaları üzerine Lârende adı bu defa Karaman'a dönüşmüştür.¹⁶⁰

Kars: Arap kaynaklarına ve Hozenli Movses'e göre şarkî Anadolu'nun bir kısmında ilk Part hâkimiyetini kuran Val –Arsak zamanında (m.ö.149-127)zamanında itaât altına alınarak, Dağıstan ovalarından getirilip, Kars bölgesine yerleştirilen Velendur Bulgar Türkmenlerinin isminden iştikak etmektedir.¹⁶¹

İskitlerin Karsak boyu buralara gelip yerleşmiştir. Karsakların yurdu yuvası olan bu topraklar onların adından dolayı “Karsak” ili olarak adlandırılmıştır. Daha sonraları “Kars” şekliyle kullanımı yaygınlaşmıştır.¹⁶²

Kocaeli: İzmit ve yöresini Bizanslılardan alan Orhan Gazi'dir.Ancak bu kentin daha kuzeyini topraklarımıza katarak Karadeniz'e Türklerin çıkmasını sağlayan komutanın adı Akça Koca'dır. İşte bu nedenden dolayı 1922'de Hendek Meclis üyesi Akyazılı İbrahim Bey bir önerge vererek, İzmit sancağının adının Kocaeli'ne çevrilmesini istemiştir. Uygun görülen istek İçişleri bakanlığına bildirilmiş, bakanlığın da onaylamasından sonra kentin adı Akçakoca'nın ili anlamına gelen Kocaeli'ne dönüştürülmüştür.¹⁶³

Mersin: 1924 yılında oluşturulan İçel ili, 1933 yılında Mersin ili ile birleştirilerek adına yine “İçel” denmiştir. 2002 yılı Ağustos ayında ise tekrar adı “Mersin” olarak değiştirilmiştir. Yöreye İçel adının, Anadolu Selçukluları'nca verildiği ve “Toroslar Ötesindeki iç Ülke, iç Diyar” anlamına gelen İç-İl, İç-Eli sözcüklerinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Bugünkü ilin ve il merkezinin adı olan Mersin sözcüğü ise burada konaklayan Mersinoğlu Türkmen aşireti'nden kaynaklanmaktadır. 17. yüzyılın ikinci yarısında bu yöreden geçen Evliya Çelebi de Mersinoğlu Köyü'nden söz etmektedir.¹⁶⁴

Muğla: Bugünkü Muğla adının Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın komutanlarından Muğlu Bey'in adından geldiği ileri sürülmektedir. Kentin

¹⁶⁰ Mehmet Önder, “Anadolu Şehir Adları Efsaneleri” ,**Türk Yer adları Bildirileri Sempozyumu**, 11-13 Eylül 1984, Başbakanlık Basımevi, s. 69

¹⁶¹ **İslam Ansiklopedisi**, Kars maddesi, s.361.

¹⁶² **Yurt Ansiklopedisi**, Kars md. s. 4485.

¹⁶³ **Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, Kocaeli md. s.728-729.

¹⁶⁴ **Yurt Ansiklopedisi**, İçel md. s. 3631.

tepeüstündeki görkemli kalesini Muğlu Bey fethettiği için kente önceleri “Muğlu” adı verilmiş daha sonra “Muğla”ya dönüşmüştür.¹⁶⁵

Ordu: Nahçıvan Özerk Cumhuriyet’ndeki “Ordubad” şehri ile eş toponim kabul edebileceğimiz “Ordu” adı Türkçe bir kelimedir. Asıl anlamı saray demektir. Saraylarda hükümdarlar oturduğundan, bu deyim hükümdarın oturduğu şehir için de kullanılmıştır. Ayrıca Karargâh anlamına da gelmektedir.¹⁶⁶

Şırnak: kentinin tarihi, Kâtip Çelebi’nin 17. yüzyılda yazdığı Seyahatname ve tarihi rivayetlere göre Nuh Tufanı zamanına dayanır. Bu rivayetlere göre tufandan sonra kentin Nuh’un gemisine ait kalıntıların bulunduğu Cudi Dağı’nın kuzeyinde Sehr-i Nuh adıyla kurulduğu, zamanla “Serneh” ve daha sonraki yıllarda da “Şırnak” adını aldığı rivayet edilmektedir.¹⁶⁷

Nahçıvan şehrinin anlamının da “Nuh Çıkan yer” şeklinde açıklanması “Şırnak”la ortak özellik göstermektedir.

Yalova: Bugünkü Yalova adı, Osman Gazi’nin fermanıya burayı fetheden Kara Yalvaçoğlu’nun adından kaynaklanmıştır. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Yalova’dan şöyle bahsedilmektedir: “Kal’a ve şehir tekfur binasıdır. Buralar Osman Gazi’nin fermanıya (Kara Yalvaçoğlu) fethedildiğinden “Kara Yalva” derler”¹⁶⁸

Yozgat: Şehrin 1760 yıllarında Çapanoğlu Ahmet Paşa tarafından kurulduğu bilinmektedir. Buradan yola çıkarak şehri kuran Türklerin, Türkçe’de işlenmemiş doğa anlamına gelen yoz kelimesini yöreye yakıştırdıkları veya otlak anlamında kullanılarak buraya Yozgat dedikleri ileri sürülmektedir.¹⁶⁹

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ndeki “Ordubad” şehriyle Türkiye’deki “Ordu” şehrinin eş toponim özelliği gösterirken, “Nahçıvan” adıyla “Şırnak” adının aynı olayla ilgili olarak açıklanması (Nuh Tufanı) ortaklık arz etmektedir. Bunların yanında Nahçıvan’daki şehir adlarının Türk boy ve kabile adlarıyla ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye’deki şehir adlarında da görülen bu özellik adlandırmada kullanılan ortak Türklük damgasını vurgular niteliktedir.

¹⁶⁵ Yurt Ansiklopedisi, Muğla md., C:8. s. 5862

¹⁶⁶ Büyük Türkiye Ansiklopedisi, Ordu md., s.930.

¹⁶⁷ Güner, Ertürk, Türkiye’de İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma, s.52.

¹⁶⁸ Güner, Ertürk, Türkiye’de İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma, s.52.

¹⁶⁹ Büyük Türkiye Ansiklopedisi, Yozgat md., s.1172.

Nahçıvan ve Türkiye'deki şehir adları bu topraklardaki yerleşme tarihinin M.Ö. asırlara incek kadar eski olduğunu ve Türk kimliğinin, Türk kültürünün tapu senetlerinin geçmişten günümüze taşındığını gösterir niteliktedir.

3. Nahçıvan'daki Urbanonimlerin(Mahalle, Cadde, Sokak, Meydan, Park vb.) Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye'deki Karşılıkları

Adil Bağirov, Nahçıvan'daki mahalle ve sokak adlarıyla ilgili kaynaklarda yeterince bilgi bulunmadığını ifade ederek geçmişten günümüze mahalle adlarını sıralamıştır.

Türkiye'de ise:

Malazgirt Zaferi'yle Türklerin Anadolu'ya yerleşme faaliyetleri hem eski hem de yeni kurulan mahallelere Türkçe adlar verilmesini sağladı.

3.1. Antroponim (Şahıs Adı) Özellikli Urbanonimler

Zengin urbanonimler sistemine sahip olan Nahçıvan arazisinde paronimler yani şahıs, boy yahut aşiret reisinin adı ile kurulan mahalle adları geniş yayılış göstermiştir. Böyle adların bir kısmı yıllar geçtikçe unutulmuş, bir kısmı ise zamanımıza kadar ulaşmıştır.

Nahçıvan'da şahıs adlarıyla ilgili oluşturulan mahalle ve sokak adları kendini birkaç şekilde gösteriyor.

- **Boy, nesil, aşiret reisinin veya yüksek mevkili zengin şahsın adı ile ilgili ortaya çıkan urbanonimler:**

Nahçıvan'ın farklı şehir ve köylerinde mevcut olan Alihanlı mahallesi, Hacı Nevruz mahallesi, Hasanalibey mahallesi, Gök Ali mahallesi, Oruç mahallesi, Mahmutağa mahallesi (Nahçıvan şehri), Hacı Recep mahallesi (Sirap köyü-Babek), Emirhan mahallesi, Kulu mahallesi (Kermaçatak köyü-Babek), Rıza kişi mahallesi (Beneniyar köyü-Culfa) Kul Ali mahallesi (Tenenem köyü-Şerur), Rüstemalı

mahallesi (Zeyve köyü, Şerur) Meşedinebi mahallesi (Demirci köyü, Şerur) gibi mahalle adları bu gruptandır.

Türkiye’de ise:

Mescid-i Hacı Ali nam-ı diğer Kızlar Mescidi, Hasan Beg Mescidi,Şil Hasan , Mescid—i Ömer Beg (xvi.y –Malatya); Mescid-i Ahi Musa, Mescid-i Ahmed Beg(xvi. yüzyıl-Harpüt); Cani Beg,Yahşi Beg (xvi. y. –Bitlis); Halilullah Çelebi, Süleyman (xvi.y. – Erzincan); Ali Beg, Hasan Basri (xvi.y.Erzurum); Cami-i Mahmud Paşa, Cami-i İbrahim(xxvi.y. –Kars)¹⁷⁰

Nahçıvandaki mahalle adlarıyla birebir aynı adlandırılan urbanonimler şunlardır: Alihanlı(Pütürge-Malatya), Mahmutağa(Tarsus-Mersin), Hacı Recep sokak (Kadıköy-İstanbul), Emirhan mahallesi (Güneysınır- Konya), Emirhan caddesi (Beşiktaş-İstanbul).

Hacı Hüsrev(Beyoğlu –İstanbul), Alibey (Cizre-Şırnak), Oruç Reis(Kocasinan- Kayseri) mahalleleri de Nahçıvan’daki mahalle adlarıyla benzerlik göstermektedir.Ayrıca Nahçıvan’daki Kuku mahallesinin adıyla ülkemizde Konya iline bağlı kulu ilçesi mevcuttur. “Kulu”adının kaynağı şöyle açıklanmaktadır:

Yıldırım Bayezit ve II. Murat’ın Osmanlı Devletini yönettikleri devirde, Gül adındaki birisi şu andaki Kuku yerleşim birimine yerleşir. Gül, kahraman bir kişi olmasının yanı sıra çevredeki obalara saldıran birisidir. Kısa zamanda çevresine pek çok yiğit toplayan Gül’e halk, Gül Bey demeye başlar. Gül Bey kısa zamanda çevresini etkiler. Çevresini genişleterek Aksaray ve Kırşehir’deki önemli kişilerden, varlıklı ailelerden haraç toplamaya başlar. Bununla yetinmeyen Gül Bey, Kayseri’nin de ileri gelenlerinden haraç ister. Haraç vermek istemeyen Kayserililer, Yozgat’ta ikamet eden Çapanoğlu’nu ziyaret ederek yardım isterler. Olan biteni dinleyen Çapanoğlu onlara yardım edeceğini söyleyerek, Gül Bey’e bir mektup yazar. Çapanoğlu mektubunda, Gül Bey’in haraç toplama işinden vazgeçmesini ister. Aksi halde Gül Bey’i cezalandıracağını ifade eder. Bu mektubu alan Gül Bey, işine karışılmasını içine sindiremeyerek daha sert ifadeler içeren bir mektubu Çapanoğlu’na gönderir.

¹⁷⁰ Refet Yinanç, 16.Yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinin Mahalle Adları, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara ,(11-13 Eylül 1984),s.225-232.

Gül Bey'den gelen mektubu alan Çapanoğlu çok kızar. Mektupta yer alan “Günün birinde senin de defterini düreceğim” gibi cümleler Çapanoğlu’nu çileden çıkarır.Çapanoğlu, çarpışmaktan başka çare bulamaz. Güçlerini toplayarak Gül Bey’in yaşadığı havaliye doğru yola çıkar. Gül Bey de kuvvetleriyle çoktan Kayseri’ye ulaşmıştır. İki beyin maiyeti Kayseri yakınlarında çarpışmaya başlarlar. Sonunda Gül Bey esir düşer, silahlı adamları da dağılır. Çapanoğlu, onu çevresine göstermek için elleri ayakları bağlı olarak konağına getirtir. Konakta Gül Bey’in idam edilmesi için hazırlıklar yapılmaktadır. Gül Bey’in esir edildiğini duyanlar da akın akın gelerek Onu seyrederek. Gül Bey’i görmeye gelenler arasında Çapanoğlu’nun annesi de vardır. Oğlunun Gül Bey’i esir etmesine çok sevinen anne, onun idam edilmesine razı olmaz. Bu durumu oğluna iletir. Çapanoğlu karşı çıkmasına rağmen, annesini de kıramaz. Gül Bey’in tutulduğu odaya girerek ona:

- Bunca zamandır baskılar yaparak halkı haraca bağladığımı biliyorum. Bana yaptığın sataşma sabrımı taşırdığı için seninle savaştım. Şu an esirimsin. İdamına karar verdim ama annem razı olmadı. Kapıma kul olup bana tabi olursan canını bağışlarım.

Gül Bey, içine sinmese de bunu kabul eder. Çapanoğlu da bir süre sonra Gül Bey’i mekanına gönderir, ama o artık eski heybetini kaybetmiştir. Çapanoğluna tabi olduğu için, Gül Bey olarak çağrılmamaktadır. Herkes ona Kul Bey demektedir.

Kul Bey, Çapanoğlu’nun Kulu ifadeleri de dilden dile dolaşarak zaman içinde yerleşim birimi bu adla yani Kulu olarak anılır olmuş.

Kulu adının kökeni ile ilgili başka bir anlatıya göre de Kulupoğlu Mustafa Bey adında bir aşiret beyi 18. yüzyılın başlarında Afyon’dan gelerek buraya yerleşir. Bu yerleşim birimi, Kulupoğlu Mustafa Bey adından dolayı daha sonra da Kulu olarak adlandırılmıştır.¹⁷¹

- **Boy, nesil, aşiret reisinin adına –lı, -li, -lu,-lü yapım eki ve –lar, -ler çoğul ekinin eklenmesi ile oluşan urbanonimler:**

Bu tip urbanonimlere aşağıdaki onomastik birimleri örnek gösterebiliriz. Maksutlu mahallesi (Kermeçatak köyü-Babek), Haydarhanlı mahallesi, Alibeyli

¹⁷¹ <http://www.kozanlılardernegi.org.tr/Kulu.htm>(23.05.2011)

mahallesi, Salahlı mahallesi, Hüseyinhanlılar mahallesi, Çilovhanlı mahallesi, (Cehriköyü, Babek) Süleymanlı mahallesi, Elmedetli mahallesi, Sungulular mahallesi, Tağlılar mahallesi, Babalılar mahallesi (Karabağlar köyü, Şerur), Mürselli mahallesi, İmanlı mahallesi, Davutlu mahallesi (Zeyve köyü, Şerur) Bedelhanlı mahallesi (Kent Şahbuz köyü, Şahbuz) vs.

Türkiye’de ise:

Aşağıdaki mahalle ve sokak adları Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ndeki mahalle ve cadde adlarıyla ortak adlandırılmışlardır:

Maksutlu (Çorlu-Tekirdağ) Haydarhanlısokağı (Vize-Kırklareli), Alibeyli (Osmaniye), Süleymanlı (Elmadağ-Ankara), Süleymanlı (Emirdağ-Afyonkarahisar), Süleymanlı (Üzümlü-Erzincan), Davutlu (Darende-Malatya), Davutlu (Ürgüp-Nevşehir), Dağlılar (Bafra –Samsun).¹⁷²

- **Tarihi şahsiyet, devlet adamı ve siyasi liderlerinin adlarıyla ilgili oluşan urbanonimler:**

Bölgede bu tür urbanonimler halkımızın tarihi, sosyal ve siyasi yaşamında önemli rol oynayan şahsiyetlerin ismine göre şekillenmiştir. Örneğin ; Babek mahallesi, şah İsmail Hatai sokağı, Neriman Nerimanov sokağı, Memmedemim Resulzade sokağı, Şeyh Muhammet Hiyabani sokağı, Setterhan sokağı, Meşedi Azizbeyov sokağı vs. gibi onomastik birimler bu tür urbanonimlerdendir.

Türkiye’de ise:

Türkiye’de bu tarz urbanonimleri çoğunlukla yurdumuzun kurtarıcısı Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının adları oluşturmaktadır. Bunun dışında diğer birçok tarihî şahsiyet devlet adamı ve siyasi liderlerin adlarına da yer verilmiştir.

Atatürk mahallesi, (Söke-Aydın, Ümraniye-İstanbul, Milas-Muğla, Çayırova-Kocaeli, Bornova-İzmir, Alpu-Eskişehir) Mustafa Kemal mahallesi (Çankaya-Ankara, Ataşehir-İstanbul, Avcılar- İstanbul, İskenderun-Hatay), Gazipaşa mahallesi (Trabzon, Bafra-Samsun, Eskişehir), İsmet İnönü mahallesi(Çeşme-İzmir, Menemen-İzmir, İskenderun-Hatay, Tunceli), Fevzi Paşa mahallesi (Seyhan-Adana, Didim-

¹⁷² <http://www.haritatr.com/> (23.05.2011)

Aydın) Fevzi Çakmak mahallesi(Küçükçekmece-İstanbul), Kazım Karabekir Paşa mahallesi (Sarıyer-İstanbul, Karaman), Celâl Bayar mahallesi (Çeşme-İzmir), Fatih mahallesi (Büyükçekmece -İstanbul, Yunak-Konya), Yavuz Sultan Selim mahallesi (Kilis,Erbaa-Tokat), Kanunî mahallesi(Keçiören- Ankara, Kahramanmaraş), Turgut Özal mahallesi(Manisa), Süleyman Demirel mahallesi (Ödemiş,İzmir)...¹⁷³

- **Milli kahramanlar ve şehitlerin adlarıyla ilişkili olarak oluşan urbanonimler:**

Bölgede, vatanın korunması, milli bağımsızlığın güçlendirilmesinde kahramanlık göstererek “Azerbaycan’ın Milli kahramanı, Sovyetler Birliği kahramanı” gibi yüksek fahri adlar alan,vatanın müdafaası sırasında bağımsızlık uğruna şehit olan kahranların adı ile ilişkili urbanonimlere Abbas Guluyev Sokağı, Necefgulu Refiyev Sokağı, Gazenfer Ekberov sokağı, Mehdi Hüseyinzade Sokağı, Hezi Aslanov Sokağı, Muharrem Seyidov Sokağı, Kerim Kerimov Sokağı, Siyavuş Hasanov Sokağı, İdris Memmedov Sokağı, Yusuf Mirzayev Sokağı, Vügar Kasımov Sokağı ve başka onomastik birimler örnek gösterilebilir.

Türkiye’de ise:

Şehit Nazmi Konat Sokak ,Şehit Emin Çankaya Caddesi,Şehit Erdeniz Şan Caddesi, Şehit Pilot Gerçeker Caddesi , Şehit Recep Güngör Caddesi ,Şehit Recep Savaş Sınar Sokak, Şehit Pilot Özdilek Sokak, Şehit Uğur Gören Sokak (Kırklareli)Nene Hatun, Şehit Abdülkadir Klavuz, Şehit Ali Demirağ, Şehit Mustafa Aydoğan,Şehit Necati Sargın, Şehit Ali Rıza Horasan, Şehit Ferudun Alabaş ve Ulubatlı Hasan Caddeleri (Uşak)Seyit Onbaşı Caddesi (Muğla-İstanbul);Ulubatlı Hasan mahallesi (Konya-Adana)Nenehatun mahallesi (Esenler- İstanbul/ Gebze-Kocaeli/ Palandöken –Erzurum);Sütçü İmam mahallesi (Kahramanmaraş),Sütçü İmam caddesi (Ümraniye-İstanbul),Hasan Tahsin mahallesi (Ardahan),Hasan Tahsin caddesi (Darıca,Kocaeli),Ali Fuat Cebesoy mahallesi(İzmir),Refet Bele caddesi (Eskişehir),Şehit Şerife Bacı caddesi (Kastamonu)¹⁷⁴

Türkiye topraklarının her karışı Kurtuluş Savaşı destanını yazan atalarımızın şehit kanlarıyla sulanmıştır.Yukarıda verilen örnekler bunların yalnızca birkaçıdır.

¹⁷³ <http://www.haritatr.com/> (23.05.2011)

¹⁷⁴ <http://www.haritatr.com/> (24.05.2011)

- **Bilim ve sanat adamlarının ismi ile ilgili olarak ortaya çıkan Urbanonimler:**

Nahçıvan özerk cumhuriyetinde bilim ve sanat adamları, şair ve yazarların adı ile ilgili zengin bir urbanonim dili oluşmuştur. Örneğin: Nizami sokağı, Molla Penah Vagıf Sokağı, Mirze Feteli Ahundov Sokağı, Hurşidbanu Natevan Sokağı, Samet Vurgun Sokağı, Yusuf Memmedaliyev Sokağı, İslam Seferli Sokağı, Ferhat Zeynelov Sokağı, Aziz Aliyev Sokağı, Kalbalıhan Sokağı, İbrahim Hamzeyev Sokağı, Samed Mevlevi Sokağı, Kazım Talipli Sokağı, Mircafer Mirisli Sokağı, Valide Hüseyinova Sokağı vs.

Türkiye’de ise:

Farabi caddesi (Çankaya-Ankara), İbni Sina mahallesi (Derince-Kocaeli), Ali Kuşçu sokak (Selçuklu Konya), Uluğbey sokak (Selçuklu Konya), Mimar Sinan mahallesi (Gebze –Kocaeli), Fuzuli caddesi (Malatya), Şair Nedim caddesi (Beşiktaş-İstanbul), Baki caddesi (Kocasinan-Kayseri), Şair Nefî sokak (Kadıköy-İstanbul), Ömer Hayyam caddesi (Beyoğlu-İstanbul), Mustafa İnan caddesi (Hadımköy-İstanbul), Orhan Veli Kanık caddesi (Beykoz- İstanbul), Tevfik Fikret caddesi (Eyüp-İstanbul), Yahya Kemal Beyatlı caddesi (Buca-İzmir), Necip Fazıl Kısakürek caddesi (Tarsus-Mersin), Halide Edip Adıvar caddesi (Çorlu-Tekirdağ), Namık Kemal mahallesi (Yomra-Trabzon) vb... sayılabilir.¹⁷⁵

3.2. Etnonimler (Boy, kabile, Millet Adları) İle İlgili Ortaya Çıkan

Urbanonimler

Nahçıvan arazisinde urbanonimlerin önemli bölümü etnonimlerle (millet, boy adları) ile bağlıdır. Bu tür urbanonimlerin temelini Türk dillini kullanan boy, kabile ve aşiret adları oluşturuyor. “Alihanlı, Kengerli, Kurdlar, Sarvanlar, Sat Dağı, Şahab, Çığatay, Karahindiler” Nahçıvan arazisindeki etnonim özellikli urbanonimlerdir.

Türkiye’de ise:

Alhanlı

¹⁷⁵ <http://www.haritatr.com/> (24.05.2011)

Sakalar'dan Anadolu'ya gelip yerleşen bir Saka/Türk boyu ,Alhanlı/Alkanlı adını taşımaktadır.¹⁷⁶

Türkiye'de bu adla Osmaniye'de bir cadde bulunmaktadır.Ayrıca köy ve yayla adlarından oluşan oykonimler de mevcuttur.

Kengerli

Büyük Türk boylarından Kenger(Kang-ar)ve Kenzekler (Kang-zak)'ın adları da Kang/kanğ (Kağın)boyunun adıyla aynı menşeli(Kıpçak)dir.¹⁷⁷

Kengerli adıyla Diyarbakır,Ordu veŞanlıurfa'da mahalleler bulunmaktadır.

Kurdlar

Konya ve Çanakkale illerinde “Kurtlar” adını taşıyan mahalleler mevcuttur.A.Dupre'nin XIX. yüzyıl başlarında İran'da Türkçe konuşan oymaklar arasında “kurd” da yer almaktadır.¹⁷⁸

Şahaplı

Nahçıvan özerk Cumhuriyeti'ndeki “Şahap” urbanonimiyle ilgili olarak Türkiye'de “Şahaplı”adı kullanılmaktadır.osmaniye ve Elazığ illerinde “şahaplı” adlı mahalleler vardır.

Osmanlı kaynaklarında Şahab, Şahablı, Şahablar Türkmen topluluğunun, Harput, Keban ,Erzurum, Sivas, Kars, Çıldır, Siverek, Kilis ve Ankara'da yerleşmiş oldukları kaydedilmektedir.¹⁷⁹

Karahindiler

¹⁷⁶ Hüseyin Cevizoğlu, **Coğtafyadan Tarihe, Türk Tarihi İçinde Doğu Anadolu**, Türkiye Stratejik Araştırmalar ve Eğitim Merkezi Yay., İstanbul, 1991, s.52.

¹⁷⁷ A.Zeki Velidi Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş I**, Enderun Kitabevi,3.Bs., İstanbul, 1981, s.405.

¹⁷⁸ Sümer, **Oğuzlar**, s.354.

¹⁷⁹ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar**, s.150, 690.

Bu ad konusunda Adil Bağırov, eski Hun Türklerinin boylarının adı ile ilişkili olarak ortaya çıktığını ancak zaman geçtikçe Karahunlular isminin konuşma dilinde fonetik değişikliğe uğrayarak Karahindiler şeklini aldığını ifade etmiştir.

Karkınlar, Kaşgarlı'nın bazı hususlarda diğer boylara uymadıkları ve Halac şeklinde ayrı bir ad taşıdıklarını söyleyerek listesine almadığı iki boydan biri görünüyor. Fakat bu husus ne olursa olsun Karkın boyu Oğuzların tarihinde mühim rol oynamış bir teşekküldür. XVI.yüzyılda Anadolu'da bu boya ait 62 yer adı tespit edilmiştir, bunlarla Karkın boyu listede beşinci sırada yer almıştır. Bu boy defterlerde Karkın'dan başka Garkın, Karkun ve Kargun gibi imlâlarla da yazılıyor.¹⁸⁰

Karkhun/Karkın adıyla Kuzey ve Güney Azerbaycan, Nahçıvan ve Anadolu'nun birçok yerinde gördüğümüz bu Türk boyuna mensup bir oymak da Iğdır'da, Karkhunlu adıyla, Iğdır il merkezi ile Taşburun ve Hakveyis köylerinde geniş kabile olarak halen yaşamaktadır. Bu Karkhunlu oymağı, Cumhuriyet döneminde Ermeni mezalimi yüzünden Aras ötesindeki yurtlarından ayrılarak Iğdır'a yerleşmişlerdir. Umumiyetle Karasu soyadını taşırlar.¹⁸¹

Iğdır'ın Aralık ilçesinde de "Karasu" adını taşıyan bir mahalle mevcuttur.

Sat Dağı

Nahçıvan'da mahalle ismi olarak kullanılan Sat Dağı Türkiye'de Hakkari ili sınırları içinde yer alan bir dağın adı olarak kullanılmaktadır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki Sarvanlar ve Çığatay urbanonimlerine ülkemizde rastlanmaz; ancak etnonim özellikli çok sayıda urbanonim mevcuttur. Aşağıda sıralananlar bunlardan bazılarıdır.

Kamışlı mahallesi (Sakarya, Bingöl, Trabzon)

Osmanlı kaynaklarında geçen Kamışlı (Kamuşlu) Cemâatlerinin kaydedildiği: Yüreğir Kazâsı (Adana Sancağı), Siverek Sancağı (Diyarbakır Eyâleti), Erzurum

¹⁸⁰ Sümer, **Oğuzlar**, s.234.

¹⁸¹ Çetinkaya, **Iğdır Tarihi**, s.49.

Eyâleti, Malazgird Sancağı (Erzurum Eyâleti, Haleb, Rakka, Adana Eyâletleri, Türkmân Yörükân tâifesinden)¹⁸²

Karacaviran mahallesi (Ankara, Kayseri, Giresun ve Türkiye'nin diğer bazı illerinde)

XVI.yüzyılda İçel'e bağlı Gülnar ilçesinde Beğ-Dili köylerinden Karaca-Viran köyü kaydedilmektedir.¹⁸³

Osmanlı kaynaklarında, Karacaviran Aşireti. Tırnova Nâhiyesi (Tırhala Sancağı); Karacaviran, Karacaviranlı, Karacaviranlu Cemâati: Karahisar-ı Sâhib ve Adilcevaz Sancakları, Bolvadin Kazâsı (Karahisar-ı Sâhib Sancağı), Göksun Kazâsı (Meraş Sancağı), Türkmân Yörükân Tâifesinden¹⁸⁴

İğdir mahallesi (Çivril-Denizli; Sırtınar köyü-Düzce)

İğdir boyu hazar ötesi Türkmen topluluğunda bulunan ana boylardandı.¹⁸⁵

Bugün İran –Türkmenistan sınırının batı kesiminde, her iki ülkede de yaşayan Göklen Türkmenleri arasında Çavdar-İğdir adlı bir oba ve İran'daki Kaşgaîler arasında (XVI.yüzyıl) 500 evli bir İğdir oymağı da bulunmaktadır.¹⁸⁶

Osmanlı kaynaklarında İğdir, İğdirli (İğdirli) Cemâati: İçel ve Teke Sancakları, Silifke ve Karataş Kazâları (İçel Sancağı), Tarsus Sancağı, Gülnar ve Mut Kazaları (İçel), Kelkit Kazası (Erzurum sancağı) Yörükân Tâifesinden¹⁸⁷

Aktaş mahallesi (Bolu, Ankara, Konya)

Türk boy adından verilmiş yer adıdır. Göktaş, Karataş gibi. Adana'ya bağlı mağara kazası köylerinden Ağdaş-Alanı köyü, Afşarların iskan edildiği köylerdendir.¹⁸⁸

¹⁸² Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre, Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, s.453.

¹⁸³ Sümer, **Oğuzlar**, s.308

¹⁸⁴ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, s.98.

¹⁸⁵ Sümer, **Oğuzlar**, s.648-668.

¹⁸⁶ Sümer, **Oğuzlar**, s.357.

¹⁸⁷ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler**, s.428.

Suriye’de Araplı Türkmen oymağının yaşadığı bir ağdaş köyü var. Çeşitli vilayetlerimizde Aktaş adlı 24 yerde köy, 15 yerde mezra,çiftlik ve mahalle bulunmaktadır.¹⁸⁹

Osmanlı kayıtlarında, Koçhisar ve Aksaray kazasında, Aktaş adlı cemâatler kaydedilmiştir.¹⁹⁰

Alköse mahallesi

(İvrindi –Balıkesir), İran’da Tekeli Türkmenleri içinde Köseler adlı bir oymak ve Kos-Kosa (Bulak)adlı bir Türk boyu ile Anadolu’da adında Kös ve Köse sözü bulunan birçok Cemâatin varlığı bilinmektedir.¹⁹¹

Beydilli mahallesi (Şahinbey-Gaziantep)

“Beğ-Dilli” veya “Beydilli” adlı boy,24 Oğuz boyunun Boz-Ok kolundan ,Yıldız-Han’ın üçüncü oğlu Beğ-Dili’den gelen boydur.Beğ-Dililer ,Suriye (Şamlı)Boz-Ok Türkmenleri topluluğunda önemli bir boydur.XVI.yüzyılda Boz-Ulus ve Yeni-İl Türkmenleri arasında ve İç-il(İçel)’de de müstakil Beğ-Dili oymakları bulunmaktadır.¹⁹²

Karabulak mahallesi (Ağrı, Diyarbakır, Iğdır,Konya,)

Türk Bulak /Bolak boyunun “Karabulak” kolunun adından verilmiş yer adı¹⁹³

Kırkbulak mahallesi (Bitlis,Elazığ)

Akbulak mahallesi (Kars,Diyarbakır,Elazığ,Uşak)

¹⁸⁸ Sümer, **Oğuzlar**, s.282.

¹⁸⁹ **Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu**, İç İşleri Bakanlığı Yayını, Başbakanlık Devlet Matbası, Ankara,1946, c.I.s.36.

¹⁹⁰ Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar** s.191.

¹⁹¹ Çetinkaya, **Iğdır Tarihi**, s.140.

¹⁹² Sümer, **Oğuzlar**, s.297.

¹⁹³ Çetinkaya, **Iğdır Tarihi**, s.205.

Türk Bulak boyları ; Sarı –Bulak, Kara-Bulak, Ak-Bulak gibi sayıları da ilave olarak adlandırılırdı.Üç-Bulak, Beş-Bulak, On-Bulak, Kırk –Bulak gibi.Tarihte Ming-Bulak (Bin –Bulak)gibi önemli bir şehri de tanıyoruz ki, Göktürk Kağanı Yong-Yabgu(619-630)'nun(Talas (çu)ırmağı boyunda)başkenti idi.¹⁹⁴

Bunların dışında etnonim özellik taşıyan mahalle adlarından bazıları şunlardır:

Oğuz (Gerze-Sinop), Kara-evli(Yamacık köyü –Sinop), Türkmen (Çorak köyü/Dumanlı köyü-Sinop), Kalaç (Gündüzlü köyü -Sinop), Kalaçlı (Altınyayla köyü- Sinop), Karamanlı (Altınyayla köyü –Gerze)¹⁹⁵

3.3. Hidronimlere (Su Adları) Bağlı Olarak Oluşan Urbanonimler

Bölgede bu tip urbanonimler Kızlar Bulağı mahallesi, Zilarkı mahallesi (Nahçıvan şehri), Çay mahallesi (Yaycı ve Dize köyleri, Culfa; Celilkent köyü, Şerur ; Kolanı köyü, Şahbuz), Lüle Çeşme mahallesi (Beneniyar, Culfa), Çay basar mahallesi (Cehri köyü, Babek), Göl yeri mahallesi (Kermeçatak köyü, Babek) gibi onomastik birimlerle karakterize edilir.

Türkiye’de ise:

Nahçıvan’daki su adlarıyla ilgili urbanonimlerden “çay” urbanonimine Samsun ,Hatay ve İzmir illerinde, “Gölyeri” urbanonimine Çorum’da mahalle, Adana’da, sokak Karsta’ta da mevkii adı olarak rastlanmaktadır.

Kızlar Bulağı,lüle çeşme, çaybasar ve zilarkı urbanonimleri ülkemizde birebir kullanılmasa da benzer nitelikteki yer adları mevcuttur:

Köşklüçeşme mahallesi(Kocaeli), Cevizliçeşme mahallesi(Mersin), Söğütlüçeşme mahallesi(İstanbul); Güzelsu mahallesi (Kayseri), Güzelsu Sokak (Konya); Acısu mahallesi(Giresun, Kocaeli), Acısu caddesi(İstanbul); Soğuksu mahallesi(Antalya, İstanbul, Trabzon); Gölbaşı mahallesi(Şanlıurfa, Uşak); Dere mahallesi(Erzurum, Karaman, Manisa), Deniz mahallesi(Antalya, Mersin)

¹⁹⁴ M.Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, C:I. ,İşıl Matbaası, İstanbul,1953, s.205.

¹⁹⁵ Tuncer Gülensoy, Türk Dünyasında ve Anadolu’da Ortak Yer Adları, **Erdem Dergisi**,(Aydın sayılı özel sayısı 11.) C:9,S:26, s.697.

3.4. Fitonim (Bitki) Özellikli Urbanonimler

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin şehir ve köylerinde bitki adına bağlı olarak oluşan mahalle adlarına az rastlanır. Arazide bu şekildeki adlar Söyütlü Bilan mahallesi, Karaağaç mahallesi, Tekarmut mahallesi (Nahçıvan şehri) Güllükler mahallesi (Siyagut köyü, Şerur), Söyütlü mahallesi (Karahasanlı köyü, Şerur) vs. gibi birimlerde kendini gösteriyor.

Türkiye’de ise:

Nahçıvan’daki bitki adlarıyla oluşturulan urbanonimlerden “Karaağaç”(Bursa, Isparta, Ankara, İstanbul, Uşak) illerinde mahalle adı olarak; “Güllük”mahalle adı (Kayseri,Eskişehir,Bursa ve Sakarya)illerinde; “Söğütlü”ise Artvin,Iğdır,Sinop ve Trabzon’da kullanılmaktadır.

Tekarmud ve söyütlü Bilan mahalle adlarına bire bir rastlanmamaktadır.Ülkemizde bitki adlarıyla kurulan urbanonimlerden bazıları şunlardır:

Armutlu mahallesi(Hatay, Trabzon); Gül mahallesi(Mardin); Elmalı mahallesi(Antalya, Trabzon), Fındıklı mahallesi(İstanbul); Lâle mahallesi(İzmir); Palmiye mahallesi (Mersin); Ardiç mahallesi (İzmir,Ordu);Vişnelik mahallesi (Eskişehir);Sarı Meşe mahallesi(Düzce); Çamlıca mahallesi(Ankara, Bursa, Eskişehir, Gümüşhane)¹⁹⁶

3.5. Çeşitli Dini İtikat ve Tarikatlara Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Urbanonimler

Bilinen bir gerçektir ki, orta asırlarda Nahçıvan’da Sufilik, Kadirilik, Nakşibendilik, Yesevilik, Mevlevilik, Bektaşılık, Tücanilik, Sonusilik vs. gibi tarikatlar faaliyet göstermiştir. Böyle tarikatlardan biri de Hamuşiler tarikatıdır. Nahçıvan şehrindeki Pirgemiş mahallesi ve aynı adlı mescit adları Hamuşiler tarikatı ile bağlı olarak oluşmuştur.

Türkiye’de ise:

Nahçıvan’daki Hamuşî tarikatıyla ilişkilendirilen Pirgemiş urbanonimi Türkiye’de bulunmamaktadır; ancak dinî itikat ve tarikatlara ilgili urbanonimler mevcuttur :

¹⁹⁶ <http://www.haritatr.com/> (28.05.2011)

Mevlevî caddesi (Konya), Mevlevîsokak (Tokat),Bektaşî mahallesi (Zonguldak), Bektaşî sokak (İstanbul), Hacı Bektaş sokak (Konya) Mevlana mahallesi (İstanbul,İzmir);Mevlana sokak(Kocaeli); Bektaş Veli caddesi(Antalya) Abdülkadir Geylani caddesi (Batman, Ankara)...¹⁹⁷

3.6. Meslek, Sanat, Meşguliyyete Bağlı Oluşturulan Urbanonimler

Nahçıvan arazisinde halkın meslek, sanat ve meşguliyyetlerini yansıtan mahalle adlarının araştırılması ilgi çekmektedir. Bu da sebepsiz değildir. Çünkü geçmiş zamanlarda “şehirde becerikli mimarlar, marangozlar, inşaat ustaları, çömlekçiler, demirciler, dokumacılar, dericiler, kuyumcular, ayakkabıcılar, nakkaşlar, halıcılar, boyacılar, kumaşçılar vs. yaşıyorlardı. Şehirdeki sanatkarlar genelde pazarlarda, yahut ayrı ayrı mahallelerde yerleşmişlerdir. Bundan dolayı bu mahalleleri çeşitli mesleklere göre adlandırmışlardır. Bunun sonucudur ki Nahçıvan arazisinde Dabbakhane mahallesi, Sallakhane (mezbahane) mahallesi, Develi mahallesi, Develiler mahallesi, Dellekler mahallesi, Avcılar mahallesi, Demirciler mahallesi, Koyunlu mahallesi vs. gibi adlar ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de ise:

“Dabbakhane, sallakhane, dellekler, avcılar, demirciler, koyunlu, develi” gibi adlarla ilişkili olarak oluşturulan urbanonimler Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde olduğu gibi ülkemizde de mevcuttur.

Dabbakhane (Malatya, Şanlıurfa), günümüzdeki şekliyle “tabakhane” (Kilis, Kocaeli, Sakarya, Samsun); “sallakhane” -mezbaha adıyla - (İstanbul,Konya); Dellek (Mersin); Avcılar(Ardahan, Ankara); Demirciler(Ankara, Bartın, Bolu Kilis; Rize); Koyunlu (Aksaray, Edirne); Develi(Afyon, Aydın, Diyarbakır, Düzce, İzmir); Deveciler (Kilis)

Neriman Görgünay Kırzioğlu “Anadolu ve Azerbaycan’da Dokuma ile İlgili Yer Adları”başlıklı makalesinde dokumacılığın Türk maddî kültürünü oluşturan önemli bir unsur olduğunu belirterek Anadolu ve Azerbaycan’daki dokumacılıkla ilgili yer adlarını tespit etmiştir:

¹⁹⁷ <http://www.haritatr.com/> (28.05.2011)

“Son Yüzyıl içinde yapılan araştırmalar,halı sanatının ilk defa Ortaasya’da Türklerin bulunduğu bölgelerde ortaya çıktığını göstermektedir.M.Ö. 5.ve 3-2.yüzyıllara tarihlendirilen ve bugün için ilk Türk halısı olarak bilinen Doğu-Altay Yaylası’ndaki kurganlarda Pasırık Halısı’ndaki renk,desen ve kalite,halı tekniğinin o günkü duruma gelinceye kadar,uzun bir gelişme devresi geçirmiş olduğunu gösterir.Bu halı birlikte Pasırık’taki kurganda ,keçe ve düz dokuma parçaları da bulunmuştur.Yüzyılların ötesinden atalarından gelen dokuma geleneği ,günümüze kadar süregelmiştir.Dünya ilk defa halı ve keçeyi icat eden atalarımızdan kalan ,Türkistan ve Anadolu’da söylenen”Ya oku,ya doku”atasözü,dokumaya verilen önemi göstermektedir.”¹⁹⁸

Anadolu’da dokuma ile ilgili yer adlarında bazıları şunlardır: Argaç(Urfa), Aşağıcıyıklı(Kars), Aşağıçulhalı(Yozgat), Çıkırıkçı(Balıkesir, Erzurum, Manisa, Tekirdağ, Yozgat) Çullu (Ankara, Erzurum, Kars), Dokumacılar(Artvin, Bolu), Hallaç (Afyon,Ağrı), İğciler(Ankara, Balıkesir), Kilimli(Erzincan, Erzurum, Kırşehir, Mardin, Van), Paklandöken(Ağrı, Erzurum), Çulfa(Nahçıvan), Khalılı(Gence, Nahçıvan)¹⁹⁹

3.7. Arazide Bulunduğu Konuma Göre Oluşan Urbanonimler

Atalarımız mahalleleri adlandırırken arazinin yerşekillerini, şehir ve köyün bulunduğu yeri dikkate almışlardır. Bundan dolayı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde Yukarı mahalle, Aşağı mahalle, Çukur mahallesi (Nahçıvan şehri). Aşağı Ambaras mahallesi, yukarı Ambaras mahallesi, Meydan Dibi mahallesi, Serşehir mahallesi, Engeçbaşı mahallesi, Karahavuz Başı mahallesi (Ordubad şehri) Hendek mahallesi, Bağarası mahallesi (Nehrem köyü, Babek Köprükırağı (köprü kenarı) mahallesi (Behrut köyü, Ordubad) Mescitgabağı(mescit önü) mahallesi, Evaltı mahalle (Bilev köyü, Ordubad) Üst daşlar mahallesi (Beneniyar köyü, Culfa), Çukur mahalle (Karabağlar köyü,Şerur;Bilev köyü ,Ordubad), Bu Tay mahalle, O Tay mahalle (Keçili köyü, Şahbuz), Aşağı Kazaklı mahallesi, Yukarı Kazaklı mahallesi (Kolanı köyü, Şahbuz) Aşağı mahalle, Yukarı mahalle, Orta mahalle (Nurs köyü,

¹⁹⁸ Neriman Görgünay Kırzioğlu “Anadolu ve Azerbaycan’da Dokuma ile İlgili Yer Adları”,TKAD, C.31. , S.1-2, s.255-260

¹⁹⁹ Neriman Kırzioğlu, “Anadolu ve Azerbaycan’da Dokuma ile İlgili Yer Adları”, s.255-260.

Şahbuz; Deste köyü, Ordubat), Yoldalı mahallesi (Sirapköyü, Babek) gibi onomastik birimler oluşmuştur.

Türkiye’de ise:

Atalarımız yer adı verirken arazinin yerşekillerini, şehir ve köyün bulunduğu yeri dikkate almışlardır. Bu tarz adlandırmalarda Türkiye ve Nahçıvan arasında benzerliklerin yanında birebir ortaklıkların olduğu da görülmektedir:

Yukarı mahalle (İstanbul, Sivas), Aşağı mahalle (Ordu, Samsun), Çukur mahalle (Gaziantep), Bağarası mahallesi (Bitlis) Nahçıvan’dakilerle ortak olan bu mahalle adlarının yanında arazideki bulunulan konumla ilgili çok çeşitli mahalle adları da vardır: Orta mahalle (Trabzon, Sakarya), Yolüstü mahallesi (Batman, Edirne) Havuzbaşı mahallesi (Ankara, İstanbul), Bahçelerüstü mahallesi (Ankara), Şehirüstü mahallesi (Amasya), Bağlaraltı mahallesi (Bursa), Konyaaltı mahallesi (Aksaray-Kahramanmaraş) İstasyonaltı mahallesi (İzmir, Manisa), Çukuraltı mahallesi (İzmir)²⁰⁰

3.8. Bulunduğu Arazinin Toprak Katmanlarına ve Toprak Yapısına Göre verilen İsimler

Bölgede bu tipli adlar Kepir mahallesi (Nüsnüs köyü, Ordubad), Topraklı mahalle (Yaycı köyü, Culfa), Taşlık mahallesi (Dize köyü, Culfa), Daş mahalle (Karabağlar köyü, Şerur), Daşdere mahallesi (Şahtahtı köyü, Şerur), Kır mahallesi (Vayhır köyü, Babek) gibi onomastik birimlerde kendini gösteriyor.

Türkiye’de ise:

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ndeki “kepir, topraklı, taşlık, daş(taş), kır” adlarıyla oluşturulan urbanonimler Türkiye’de de mevcuttur:

Kepir²⁰¹ (Aksaray, Denizli, Van), Topraklı (Bitlis, Konya, Şanlıurfa, Trabzon)

Taşlık (Sakarya), Daş/taş (Adana, Bitlis, Giresun) Kıraç (Erzurum, İstanbul, Kastamonu), Kır (Antalya, Burdur, İzmir)...

Arazi özelliğine göre oluşturulan diğer urbanonimlerden bazıları şunlardır:

²⁰⁰ <http://www.haritatr.com/> (28.05.2011)

²⁰¹ 1. Verimsiz, kıraç toprak. 2. Taşlı ve engebeli yerler. 3. Yağmurdan sonra toprağın yapışkan durumu. 4. Çamurlu çorak toprak. 5. Kırmızı toprak. 6. Beyaz toprak. 7. Kara toprak. 8. Toz. 9. Sürülmüş tarla. 10. Kurumuş, katılaştırmış çamur. 11. Yüksek tepe. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (28.05.2011)

Kaya mahallesi (Kütahya), Kayalık mahallesi (Adıyaman,Afyon,Denizli,) Kumbaba mahallesi (İstanbul), Kumluk mahallesi(Denizli, Mersin, Sinop), Çamurlu mahallesi(Ordu), Çamurluk mahallesi (Bolu), Çorak mahalle(si) (Antalya, Düzce, Ordu, Samsun), Mermer(li) mahalesi (Diyarbakır, İzmir, Karabük)...²⁰²

3.9. Urbanonimin Özellik ve Şekline Göre Verilen Adlar

Bu tür adların verilmesinde mahallenin büyük ve küçüklüğü, düzlüğü ,eğimliliği ve genişliği vs. dikkate alınmıştır. Örneğin; Uzun sokak mahallesi (Yaycı köyü, Culfa; Venent köyü, Ordubad), Düz mahalle (Kermeçatak Köyü, Babek), Yallı mahalle (Tenenem köyü, Şerur).

Türkiye’de ise:

Urbanonimin özellik ve şekline göre yapılan adlandırmalara aşağıdaki mahalle adları örnek verilebilir:

Uzunoluk mahallesi(Antalya), Uzunyayla mahallesi (Erzurum),Uzunyalı mahallesi (Artvin), Düzlük mahallesi(Mardin, Trabzon), Düzyol mahallesi(Malatya), Düzova mahallesi(Kırklareli, Sivas), Küçükova mahallesi(Iğdır), Eğribucak mahallesi (Kayseri)²⁰³

3.10. Nüfusun Artışı ile İlgili Oluşan Urbanonimler

Tarihin ilk çağlarından beri mahalle ve mahalle adlarının oluşmasında nüfus artışı önemli rol oynayarak yeni mahallelerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum, büyük yerleşim adları özellikle şehirler için tipiktir. Örneğin : Yeni Nahçıvan, 1. Mikrorayon (şehircik) 2. Mikrorayon, 3. Mikrorayon, 57. mahalle (Nahçıvan şehri).

Nahçıvan arazisinde içerik itibariyle çeşitli, dil, anlatım yönünden açıklanamayan ancak ad bilimimizin zenginleşmesine katkıda bulunan bir kısım urbanonimler vardır ki onları belirli adlar altında gruplandırmak zordur. Örneğin: Gomayıl mahallesi (Nahçıvan şehri), Mingis mahallesi, Ambaras mahallesi, Kürdetal mahallesi, Engeç mahallesi, Sincelan mahallesi, Peci mahallesi, Mehremce mahallesi

²⁰² <http://www.haritatr.com/> (28.05.2011)

²⁰³ <http://www.haritatr.com/> (28.05.2011)

(Ordubad şehri), Rezge mahallesi (Bilev köyü, Ordubad), Hindizon mahallesi (Celil kent, Şerur, Kolanı köyü, Şahbuz), Gilingez mahallesi (Beneniyar köyü, Culfa), Acılı mahallesi (Tenenem köyü, Şerur), Saç Varlılar mahallesi (Şehriyar köyü, Şerur) vs.

Türkiye’de ise:

Nahçıvan’da nüfusun artışıyla birlikte yeni kurulan mahalleleri ifade etmek amacıyla “yeni” sıfatı, (yeni Nahçıvan), sayı sıfatları (57.mahalle) ve 1. 2. ve 3.mikrorayon (şehircik) gibi ifadeler kullanılmıştır.

“Rayon” sözcüğüyle oluşturulan urbanonimlerin dışındaki örneklere Türkiye’de de rastlanmaktadır.

Kırk iki evler mahallesi (Kocaeli), Altmış evler mahallesi (Kocaeli), Beşevler mahallesi (Batman, Bursa) Yenimahalle (Adana, Antalya, Bursa, Erzurum, İzmir, Kars, Sivas, Uşak...vb. Türkiye’nin birçok ilinde), Yenikent mahallesi (Afyon, Eskişehir, İstanbul, Kocaeli vb.)²⁰⁴

4- Nahçıvan’daki Oronimlerin (Dağ, Dere, Tepe, Düz, Yokuş, Ova, Mera, Otlak vb.) Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye’deki karşılıkları

4.1. Katmanlarının rengine ve içeriğine göre oluşan oronimler

Nahçıvan dağlarının rengi doğanın rengidir. Bu renklerin her birinin yansımaları, anlamı vardır. Bundan dolayı da insanlar dağları, taşları adlandırırken arazinin toprak katmanlarının renk ve içeriğine çok dikkat etmiş, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde de dağların rengine ve katmanlarının içeriğine göre verilen adlar geniş yayılmıştır.

Azer Türkçesi’nde renk anlamına gelen kelimelerin her birinin kendi sihirli dünyası vardır. Bu konudan bahseden G. Voroşil şunları ifade eder : “ insanların hayat tarzı, felsefesi, mistik, dini, özellikle estetik zevkleri ile ilişkili olarak ortaya çıkan renk adları sembolik özellik taşımaktadır. Onlar, insanların sevincinin, mutluluğunun, büyük ve anlamlı hayatının, aynı zamanda kederinin sembolüdür.

²⁰⁴ <http://www.haritatr.com/> (28.05.2011)

Renk adı olan ak, kara, sarı, kırmızı, mavi, boz kelimeleri çok anlamlı olmaları ve yer adlarının oluşturulmasında geniş yer tutmalarıyla dikkat çekmektedirler.

4.1.1. Kara kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

Azeri Türkçesi'nde ve diğer Türk dillerinde oronimin tamlayan kısmı olarak kullanılan “kara” kelimesinin tam olarak nasıl bir görev üstlendiğini belirlemek güçtür; çünkü kara kelimesi renk ismi bildirmenin yanı sıra “mutsuzluk, pehlivan, cehennem, tatlı, iyi, çirkin, şer, karanlık, kalite, faydasız, güçlü, gölge, aşağılama, fark, güzel, düşman, alay etme, cahil, son hudut, kuzey” , bunun yanında “büyük, iri, azametli, korkunç, haşmetli” anlamlarını bildirir ve kelimenin bu anlam özellikleri Nahçıvan oronimler sisteminde de kendini göstermektedir.

- **Kara kelimesinin renk anlamında kullanıldığı adlar:**

Kara taş (Keçili ve Kükü köyleri, Şahbuz; Tivi köyü, Ordubat; Kızılca köyü, Culfe; Vayhır köyü, Babek), Kara kaya (Üstüğü köyü, Ordubat), Karataş dağı (Behrud köyü, Ordubat), Karataş kayası (Bist köyü, Ordubat).

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Karataş Tepesi, Kara İn, Kara Mağara, Karakaya Alanı, Karakaya Dağı, Karakaya Tepesi, Karakayalık Tepesi, Karakaya Deresi, Karasirt Tepesi, Karataş Tepesi, Karataş Sırtı,²⁰⁵

- **Kara kelimesinin “uzun, büyük, iri, derin, arazice geniş anlamında kullanıldığı adlar:**

Kara tepe (Dize köyü, Şerur) Kara yer (Kerimbeyli köyü, Şerur),Kara Melik alanı (Kent Şahbuz, Şahbuz),Kara tepe(Gilançay köyü, Ordubat),Kara dere(Gal köyü, Culfa; Deste, Bist ve Üstüğü köyleri, Ordubat), Karanlık dere (Teyvaz köyü, Culfa)

²⁰⁵ www.hgk.msb.gov.tr/(01.06.2011)

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Kara Burun, Kara Dağ, Kara Dere, Kara Sırt, Karagöl Deresi, Karabayır Tepesi, Karaboğaz Deresi, Karanlık Dere, Karapınar Tepesi²⁰⁶

- **Kara kelimesinin “uzun, nefes kesen, insanı yoran” anlamlarında kullanıldığı adlar:**

Kara yokuş (Zırmel köyü, Şahbuz; Mezre köyü, Ordubat; Havuş köyü, Şerur), Kara yokuş dağı (Bilev köyü, Ordubat)

Türkiye’de ise bu oronime örnek bulunmamaktadır.

4.1.2. Ak kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

Azeri Türkçesinde renk bildiren ak kelimesinin anlamları geniştir. Bu kelime çeşitli oronim (coğrafi) adlarla birleşerek bu adların bulunduğu arazideki toprak katlarının ak rengi çağrıştırdığını ifade etmektedir. Ak kaya (Keçili ve Aşağı Kışlak köyleri, Şahbuz), Ak yargan ,(Erefse köyü, Culfa) Ak taş (Dize köyü, Culfa)

Ak sözcüğünün “büyük, yüksek, iri, geniş” anlamlarında kullanıldığı adlar: Ak kaya dağı (Cehri köyü, Babek), Aksal dağı (Şerur), Ak dağ (Dize köyü, Culfa), Ak dere (Havuş köyü, Şerur)

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Akburun, Ak Dağ, Ak Dere, Akkaya Tepesi, Akpınar Deresi²⁰⁷

4.1.3. Sarı kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

Renk anlamı bildiren sarı sıfatı çeşitli oronimik adların önüne gelerek değişik anlamlar ortaya çıkarmıştır. Bu kelime, oronimin bulunduğu arazideki katmanların çeşitli dağ, taş, kaya ve tepelerin sarı renge benzediğini bildirir. Örneğin; Sarı dağ

²⁰⁶ www.hgk.msb.gov.tr/ (01.06.2011)

²⁰⁷ www.hgk.msb.gov.tr/ (01.06.2011)

(Havuş köyü, Şerur), Sarı tepe (Erefse köyü, Culfa), Sarı yargan (Gal köyü, Culfa), Sarı yokuş (Nurs köyü, Şahbuz) Sarı yargan dağı (Nüsnüs köyü, Ordubat), Sarı burun (Karabağlar köyü, Şerur).

Azerbaycan'da bazı büyük nehirlerin, yüksek dağların, kayaların, derin derelerin, yokuşların, geniş çöllerin, köylerin adları da sarı kelimesinin eklenmesi ile oluşmuştur. Bu durum Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde de kendisini gösteriyor. Örneğin; Sarı toprak (Venend köyü, Ordubad) Sarı Tepe (Bist köyü, Ordubad), Sarı yal dağı, Sarı kaya dağı (Tivi köyü, Ordubad), Sarı dağ (Deste köyü, Ordubat), Sarı kuş alanı (Şahtahtı köyü, Şerur), Sarı dere yaylası (Erefse köyü, Culfa), Sarı dere (Bilev köyü, Ordubat; Nehecir köyü, Culfa; Karabağlar köyü, Şerur).

Türkiye'de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Sarı Ada, Sarı Çay, Sarı Dağ, Sarı Dere, Sarı Pınar, Sarı, Sarı Tepesi, Sariabdal Deresi, Sarıağaç Tepesi, Sarıaydın Deresi, Sarıazmak Deresi, Sarıbaba Tepesi, Sarıbudak Deresi, Sarıbulak Dağı, Sarıcaarı Deresi, Sarıcabaşı Dere, Sarıcakaya Deresi, Sarıcalar Deresi.²⁰⁸

4.1.4. Kırmızı kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

Bu kelime vasıtası ile oluşan coğrafi adlar hem Azerbaycan hem de bütün Türk dünyasında geniş olarak yayılmıştır. Bunun sonucudur ki Nahçıvan arazisinde de kırmızı ve kızıl kelimelerinin vasıtasıyla oluşan oronimler çoktur. Bu konuda B. Budagov: “ Bu tür coğrafi adlar Azerbaycan'da geniş yer tutuyor. Azerbaycan'da kırmızının eş anlamlısı kızıldır. Kızıl rengi bildiren bu kelime nadiren gızıl-altın (renkli metal) anlamını veriyor. Gerçekten de Nahçıvan arazisinde Kızıl kaya (Yaycı köyü, Culfa), Kızıl boğaz (Şahbuz ili) Kızıl dağ (Cehri köyü, Babek), Kızıl kaya (Venend köyü, Ordubat), Kırmızı Kemer dağı (Gilançay köyü, Ordubat), Kızıl kaya (Aşağı Kışlak Köyü, Şahbuz), Kızıllar yurdu (Dize köyü, Serur) oronimlerindeki kızıl kelimesi kırmızı kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Arazide hem kırmızı hem de kızıl kelimelerinin yardımı ile oluşan oronimlere sık rastlamak mümkündür.

²⁰⁸ www.hgk.msb.gov.tr/ (01.06.2011)

Azeri Türkçesinde kırmızı kelimesinin anlamları çoktur. Bu kelimenin yardımı ile meydana çıkan oronimler genelde “büyük, yüksek”, “iri”, “geniş” anlamlarında kullanılır. Örneğin; Kırmızı dere, Kırmızı demi, kırmızı kaya (Havuş köyü, Şerur), Kırmızı tepe (Sederek), Kırmızı dağ (Kızılca köyü, Cufa)

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Kırmızı Çay, Kırmızı Dağ, Kırmızı Pınarları, KırmızıSirt, KırmızıTepe, Kırmızı Yamaç, Kırmızıdağ Tepesi, Kırmızıkaya Pınarı, Kırmızıkaya Tepesi, Kırmızıpınar Tepesi, Kırmızısu Deresi, Kırmızıtaş Sırtı, Kırmızıtoprak Deresi, Kırmızıyerin Pınarı, Kırmızıtaş Tepesi, Kızıl Ada, Kızıl Burun, Kızıl Çay, Kızıl Dağ, Kızıl Dağı, Kızıl Dere, Kızıl İn, Kızıl Kaya, Kızıl Pınar, Kızıl Pınarlar, Kızıl Tepe²⁰⁹

4.1.5. Göy (mavi) kelimesinin yardımı ile oluşan oronimler

Dilimizdeki göy kelimesi de çok değişik anlamlarda kullanılır. Bu söz renk anlamının yanısıra, “feza, sema, yüce, yüksek, yukarı, yeşil, cimri vs.” anlamlar taşımaktadır. Eski Türk kaynaklarında “ sema, gök ve tanrı, Allah anlayışları bile “gök” kelimesiyle ifade edilmiştir.

Göy sözü toponim oluşturmada da katkı sağlıyor. Şöyle ki kelime çeşitli oronimlerle birleşerek coğrafi objelerde “yüksek, yüce, yukarı, yeşil” anlamları meydana getiriyor. Örneğin; Göydere (Üstü köyü, Ordubat), Göydağ(Bist köyü, Ordubat), Göydağ (Sederek) Göydağ (Teyvaz, Camaldın, Beneniyar köyleri, Culfa), Göykaya (Hamzalı köyü, Şerur), Göygöze (Kükü köyü, Şahbuz)

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Gök Çay, Gök Çeşme, Gök Dere, Gök Deresi, Gök Göl, Gök Irmak, Gök Kuyu, Gök Seki, Gök Sırtı, Gök Tepe, Gökbaşı Tepe, Gökbelen Tepesi, Gökboyun Tepesi, Gökdere Dağı, Gökgedik Tepesi, Gökgemile Koyu, Gökgören Dağı, Gökgörü Deresi, Gökhorklak Tepesi, Gökırmak Çayı, Gökkaya Tepesi, Gökkız Deresi, Gökler Deresi, Gökliman Koyu, Göklücedağı Tepesi, Gök nar Deresi²¹⁰

²⁰⁹ www.hgk.msb.gov.tr/ (01.06.2011)

²¹⁰ www.hgk.msb.gov.tr/ (03.06.2011)

4.2. Görünüşü, benzerliği ve şekline göre oluşan oronimler

Bölgede coğrafi yapısına göre farklılık taşıyan bu tür coğrafi obje adları çoğunluk teşkil ediyor. Örneğin; Haçadağ (Kırna köyü, Culfa), Miz tepe (Teyvaz ve Milak köyleri (Culfa) Kere tepe, Keküllü tepe (Kermeçatak köyü, Babek), Delik daş (Nurs köyü, Şahbuz), Çeten daş (Kazancı köyü, Culfa), Kılınç dağ, Nal daş, Dibiyok zağa (Tenenem köyü, Şerur), Boğaz dere (Havuş köyü, Şerur) ,Uzunyer, Çukuryer (Hamzalı köyü, Şerur), Kılınç daş geçidi (Derekend köyü, Şerur), Uzun kaya (Dize köyü, Şerur), Göbek tepe (Kent Şahbuz köyü, Şahbuz)

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Atkafası Tepesi, Bağırsak Dere, Bağırsak Dere, Boğaz Dere, Boğaz Dere, Çukur Çay, Çukur Gediği, Çukur Pınarı, Dar Boğaz Geçiti, Deliktaş Sırtı, Deliktaş Tepe, Deliktaş Tepesi, Deveboynu Burnu, Düz Dağ, Düz Dere, Düz Tepe, Eğri Dere, Gedik Tepe, Geniş Dere, İnce Burun, İnce Sırt, İnce Tepe, Kel Dağ, Kel Tepe, Koca Çay, Küçük Dağ, Obruk Platosu, Sivri Tepe, Tepe Dağ, Yumru Dağı...²¹¹

4.3. Antroponimlere (Şahıs Adı) bağlı olarak ortaya çıkan oronimler

Bu yolla ortaya çıkan oronimler, antrooronimler olarak adlandırılıyor ve insanların uğraşları ve insanların ekonomik yaşamları ile ilişkili oldukları için genellikle şahıs adları ile ifade olunuyor. Velidağ (Sederek) Eyvezhan dağı (Gümüslü köyü, Şerur) Seferbey Sengeri (Siperi) (Yukarı Remeşin köyü, Şahbuz), Ahmet kayası (Keçeli köyü, Şahbuz), Ömer dere (Şahbuz), Bedel yurdu (Aşağı kışlak köyü, Şahbuz), Ali düzü, Kanberalı düzü, Kalba Nebi yurdu (Kükü köyü, Şahbuz), Nebi eyvanı (Batabat yaylası), Hacıvez dağı (Deste köyü, Ordubat), Nebi sengeri, (Tivi köyü, Ordubat), Selbi tepesi (Camaldın köyü, Culfa), Hanım kayası, Hudali deresi (Gal köyü, Culfa), Meşe sefer tepesi (Kızılca köyü, Culfa), Cebrail düzü (Kırna köyü, Culfa), Zeynep deresi (Arbatan köyü, Şerur), Camaldın tepesi, Bayramlı tepesi (Yukarı Taşark köyü, Şerur), Haydar zağası, Ummügülsümün deresi (Havuş köyü, Şerur) vs.

²¹¹ www.hgk.msb.gov.tr/ (03.06.2011)

Nahçıvanda şahıs adlarına bağlı ortaya çıkan oronimlerin bir kısmı da Gelin kayası, Gelintaşı, Oğlan-Kız dağı, Oğlan-Kız türbesi, Bey- gelin dağı, Kız odası, Kız- gelin çukuru gibi adlandırılır ki bunların da birçoğu temiz sevgisi, namusu uğrunda hayatını kaybeden gelin ve kızların şerefine verilen adlardır. Bölgede bu konuda ilginç efsane ve rivayetler anlatılmaktadır.

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Abdiyurdu Yaylası, Ahmedin Kuyusu, Ali Dağı, Alimpınarı Deresi, Ayşe Dağı, Celal Deresi, Çoban Dağı, Çoban Dere, Davut Pınarı, Faruk Deresi, Fatma Çeşmesi, Hacıhamza Deresi, Hacıhasan Dağı, Halil Tepesi, Hasan Tepesi, İbişin Pınarı, Köroğlu Yaylası, Murat Tepe, Musa Deresi, Selim Deresi, Zeybek Yaylası...²¹²

4.4. Etnonimlere (Boy, kabile, Millet Adları) bağlı olarak oluşan oronimler

Dilbiliminde etnooronimler olarak adlandırılan bu tür onomastik birimlere Sat dağı (Nüsüs köyü, Ordubad), Cinnerdağı (Behrud, Üstüğü, Venent köyleri, Ordubad), Çalhandığı (Babek), Beyahmet dağı (Culfa), Kengerli düzü (Şerur) Biçenek geçidi, Kolanı dağı (Şahbuz) gibi adları örnek göstermek mümkündür.

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Kenger Dağı, Keçili Dağı, Keçili Dere, Çoban Burnu, Çoban Dağı, Çoban Dere, Oğuz Deresi, Büyükdüz Ovası, Karabağ Adası, Beydilliöz Deresi, Avşar Deresi, Avşar Tepesi, Avşarözü Deresi, Eyrek Tepesi, Eyrek Yaylası, Kazancı Deresi, Karahasan Deresi, Alhan Dere, Sat Deresi²¹³

Prof. Dr. M.Fahrettin Kırzioğlu “Selçuklu Fetihlerinden Önce (1064-1071) Doğu Anadolu Türk Boy ve Oymaklarından Kalma Dağ ve Su Adları” başlıklı bildirisinde etnonim özellikli oronimlerden bazıları hakkında şunları belirtir:²¹⁴

²¹² www.hgk.msb.gov.tr/ (03.06.2011)

²¹³ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

²¹⁴ Prof. Dr. M.Fahrettin Kırzioğlu “Selçuklu Fetihlerinden Önce (1064-1071) Doğu Anadolu Türk Boy ve Oymaklarından Kalma Dağ ve Su Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, (11-13 Eylül 1984), s.75-96.

Barkar/Barkal: Bayburt kuzeyinden Artvin batısına kadar uzanan en yüksek tepesi Kaçkar olan sıradağlardır. Bu dağlara adını verenler Kıpçakların“Barkar/Balkar” kolundan olup, bunların ana kolundan Dağıstan batısında, Bugün “Karaçay-Balkar” kesimindeki torunları, Kıpçak ağızı ile konuşan dağ köylüleridir. Gürcü tarihçileri de M.Ö. II. yüzyıl sonlarında Dağıstan’dan gelerek, adlarını buraya veren Bulgar Türklerini, “ Balkar” olarak tanıyorlar.

Cin (Çinli): Ardahan Yaylasının kuzeybatısında ve Ardauç ilçesi sınırında bulunan bu dağ, M.Ö. 7. yüzyılda Çenasdan (Fergana-Balasagun kesimi) Çin-Çavatların”Çin” kolundan adını almıştır. Kökü bilinmediğinden adı vergi memurlarınca “Cin”e çevrilmiştir.

İspiriz: Van’ın Başkale ilçesinin batısında ve Zapsuyubaşları sağındaki sıradağlar. Adaşı Erzurum’un İspir ilçesi ve Urallar doğusundaki Sibir(Sibirya) ülkesidir. Saka uruğunun adıyla ilgilidir.

Aras/Araks: M.Ö. 680’de başlayan göçler ve yerleşmeler sırasında Sakalar’ın getirdiği addır.

Borçka: Artvin’in kuzeyinde ve altında, sağdan Çoruk’a karışan suyun ve bölgesiyle ilçe merkezinin adıdır. A.Zeki V.Togan, 150 yılarında Ptolemeus ‘un Edil (Volga) havzasında yaşayan bir kavim diye andığı “Sabir’lerle komşu “Borusk”ların diğer bir kolu olan Boroç’lardan ibaret olduğunu Bizans kaynaklarının bu kabilenin ismini, Barsulia ve Borsulaoi şeklinde yazdığını belirtir.

Çoruk/ Çorukh: Erzurum ilinin kuzeyinden doğup, Batum altında Karadeniz’e karışan ırmak. Adı “Çoruk-Çorlar”demek olup, bu adı Sakaların büyük bir kolunun buraya gelen kesiminden almıştır.

Khızan: Bitlis’in güneydoğusunda Botan’a karışan çay ve ilçe. Bu adın Oğuz’un “Guz” ve çokluk biçimiyle”Guzan” kelimeleriyle ilgili olduğu tahmin edilmektedir.

Kars: Batıda Soğanlı dağlarından doğup, doğuda Arpaçay’a karışan çay, adını Karsak oymağından almıştır.

Oltu: Erzurum'un kuzey ilçesinden doğan ve sağdan Çoruk'a karışan çay ile bölge ve kalenin adıdır. Saka göçleriyle gelen ve Çoruk sağındaki çaylar bölgesine yerleşen Tavok /Tavlar'ın bir oymağından kalmadır.

Tavusker: Erzurum'un kuzey ilçelerinden Olur'un eski ve halk arasında bugün de kullanılan bölge ve buradan gelerek Oltu çayına karışan suyun adıdır. Bu ad İran İmparatorluğu'na tâbi olmadan müstakil beylik halinde yaşayan"Taok/Tavok"(Tav'lar) adlı Saka uruğundan kalmadır.

4.5. Oyonimlere(Köy, Kasaba, Şehir vb. Yaşam Alanları) Bağlı Ortaya Çıkan Oronimler

Bu tip oronimler çeşitli yaşam alanlarının adlarını yansıtan orografik obje adlarıdır. Nahçıvan arazisinde bu adlar aşağıdaki onomastik birimler ile karakterize edilir. Örneğin; Küküdağ, Badamlı dağ, Görmece dağı, Keçili dağı, Kolanı dağı (Şahbuz), Nehrem dağı, Görmeçatak, Almalı dağı (Babek), Kotam dağı (ordubat), Kıvrak dağı, Helec dağı (Şerur), Kazangöldağ, Nehecir dağı (Culfa).

Türkiye'de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Abalı Tepe, Abdilli Dere, Adaca Tepesi, Ambar Tepesi, Bademli Tepesi, Çal Dağı, Dumlu Tepe, Elmalı Dere, Hacıhasan Dağı, Ilıcak Çayı, Ilıcak Deresi, Kandil Tepesi, Kapaklı Dere, Kilimli Dağı, Konya Ovası, Malatya Çayı, Nohutlu Tepe, Peynirlik Tepe, Rahmankulu Deresi, Saraycık Çayı, Sarnıç Dağı, Şanlıurfa Platosu, Tahtalı Çayı, Tokat Çayı, Veliköy Yaylası, Yağbasan Yaylası, Yeniköy Çayı, Yeniköy Deresi, Zile Ovası...²¹⁵

4.6. Fitonimlere (Bitki Adları) bağlı ortaya çıkan oronimler

Dilbiliminde bitki adları ile ifade edilen oronimlere fitoonimler denir. Nahçıvan arazisi bu tür fitoonimlerce zengindir; çünkü bölgenin dağ ve dereleri, çimen ve düzleri, akarsu ve göl çevreleri, orman ve yaylaları çeşitli çiçekler, güller, ağaç türleri, tahıl ve ot bitkileri ile çevrilmiştir ki bunların da bir çoğu vitaminli, katranlı, kauçuklu, eterli, sodalı(sodyum karbonatlı), potaslı(kalsiyum kloritli), boya

²¹⁵ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

ve aşı maddeleri olan bitkilerdir. Bunun sonucudur ki Nahçıvan'ın orografik obje adlarının bir kısmı bu bitki adları ile ifade edilir ve aşağıdaki şekilde gruplandırılır:

- **Tahıl bitkilerinin adları ile ifade edilen oronimler:**

Nahçıvan bölgesinde arpa bitkisinin adıyla ifade edilen Arpa deresi (Ordubat ve Babek illeri), Pirinç (düyü) bitki adı ile ifade edilen Düyü (pirinç) tepesi (Kızılca köyü, Culfa), nohut bitki ismi ile ifade edilen Nohutlu dağ (Nehrem köyü, Babek), Nohutlu yer (Şehsiyar köyü, Şerur) gibi oronimler tespit edilmiştir.

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Arpa Çay, Arpa Ovası, Arpa Tarlası Alanı, Arpa Tepesi, Arpaçukuru Alanı, Arpalık Alanı, Arpalık Pınarı, Arpalık Tepesi, Arpalıöz Alanı, Nohutgedik Dere, Nohutlu Tepe, Nohutluk Dağı, Mercimek Gediği, Mercimek Tepesi...²¹⁶

- **Çeşitli ağaç adlarıyla ifade edilen oronimler:**

Bölgede alça (erik) ağacı ile bağlı Alçalı (erikli) dere (Üstüğü köyü, Ordubat); armut ağacı ile bağlı Armutlu dere (Bilev köyü, Ordubat), iğde ağacı ile ilişkili olan iğdeli dere (Mezre köyü, Ordubat), İğdeli tepe (Nurs köyü, Şahbuz), İğdeli saha (Karabağlar köyü, Şerur), yemişan (alıç) ağacı ile ilgili Yemişanlı dağı Nüsüs köyü, (Ordubat), Yemişanlı dere (Kırna dere, Culfa); (Kermeçatak köyü, Babek), Söğüt ağacı ile bağlı Söğütlü dere (Gal köyü, Culfa), Söğüt dibi dağı (Nüsüs köyü, Ordubat) gibi oronimler mevcuttur.

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Ardıçlı Tepe, Armut Pınarı, Ayvalı Dere, Badem Burnu, Ceviz Tepesi, Çam Dağ, Çam Dağı, Çınar Deresi, Elma Dağı, Erikli Tepe, Fındık Çayı, Gül Dağı, Gürgen Dere, İğdeli Ada, İncirli Tepe, Kavaklı Dere, Kestane Tepesi, Kirazlı Yaylası, Kuşburnu Yaylası, Lale Deresi, Mantarlı Tepe, Meşe Dağı, Söğüt Adası, Üzümcü Çayı, Vişneli Tepe, Zeytin Adası, Zeytin Burnu...²¹⁷

- **Ot bitkilerinin adı ile ifade edilen oronimler:**

²¹⁶ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

²¹⁷ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

Nahçıvan arazisinde bitki adları ile ilgili ortaya çıkan orografik obje adları geniş yayılmıştır. Bölgede dağdağan bitki adı ile ilgili oluşan Dağdağanı dağ (Kazancı köyü, Culfa), Dağdağanı dere (Bilev köyü, Ordubad), kamış bitki adı ile ilgili olarak Kamışlı dere (Kermeçatan köyü, Babek), Kamışlı dağı (Tenenem köyü, Şerur); gangal bitki adı ile ilgili Gangallı dağ (Yukarı Remeşin köyü, Şahbuz); kuzukulağı bitki adı ile ilgili Kuzu kulaklı kaya (Kermeçatak köyü, Babek); zirinc bitki adı ile ilgili olarak Zirinc dere (Kermeçatak köyü, Babek, Derekent, Şerur); Zirişli dere (Vayhır köyü, Babek); yarpız (yarpuz) bitki adı ile bağlı olarak Yarpızlı dere (Kırna, Erefse köyleri, Culfa; Havuş köyü, Şerur); yovşan (yavşan otu) bitki adı ile ilgili olarak Yovşanlı dere (Kermeçatak köyü, Babek), çiriş bitki adı ile bağlı olarak Çiriş kalesi (Behrut köyü, Ordubat), çaşır (şeytan tersi) bitki adı ile ise Çaşır dağı (Bereniyar köyü, Culfa) gibi onomastik birimler oldukça çoktur.

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Çavdarlı Deresi, Çimenli Dere, Gelincik Tepesi, Isırganlı Tepe, Kamış Dere, Keten Deresi, Mısır Tepesi, Nergis Çayı, Nilüfer Çayı, Otlu Tepe, Pamuk Çayı, Pancar Tepe, Reyhan Pınarı, Sarımsak Çayı, Sazlı Dere, Soğan Tepesi, Yarpuz Çayı, Yarpuzlu Çayı, Yoncalı Dere, Yoncalı Deresi, Yoncalıçukur Tepesi...²¹⁸

4.7. Zoonimlere (Hayvan Adları) bağlı olarak meydana gelen oronimler

Uygun doğal ortama sahip olan Nahçıvan arazisinde zengin hayvanlar alemi mevcuttur ki bunların da birçoğunun adı bölgenin oronimler sisteminde yer alır. Bu tür oronimler dil biliminde zoonimler olarak adlandırılır. Topladığımız materyaller gösteriyor ki oronimler daha çok aşağıdaki hayvan ve kuş adlarıyla ilgilidir.

- **Evcil ve vahşi hayvanların adı ile bağlı olarak ortaya çıkanlar**

²¹⁸ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

Nahçıvan'ın orografik obje adlarında, ayı ismi ile ilgili Ayı deresi (Şalvartı yaylası, Nurs köyü, Şahbuz; Tenenem köyü, Şerur; Gilançay köyü, Ordubad), Ayı çukuru mağarası (Hanağa köyü, Culfa); at adı ile ilgili adlar; Atdar deresi (Gal köyü, Culfa), At uçan kaya (Keçili köyü, Şahbuz), At ölen alan (Kırna köyü, Culfa); kuzu ismi ile bağlı oluşan adlar Kuzu taşı (Keçili köyü, Şahbuz); kurt adı ile bağlı Kurt tepesi (Kermeçatak köyü, Babek), Kurt kalesi (Başdize köyü, Culfa), Kurt darvazası(kapısı) (Sederek), Kurt adası alanı (Karahasanlı köyü, Şerur); deve ismi ile ilgili Deve yatağı (Kazancı köyü, Culfa), Deveboynu dağı (Ordubad), Deveboynu meydanı (Bist köyü, Ordubat), Deveboynu tepesi (Mahmuttoba köyü, Şahbuz), Deveboynu alanı (Nehrem köyü, Babek), Deve basan alanı (Arbatan köyü, Şerur); eşek adı ile bağlı ortaya çıkanlar Eşek meydanı (Kazancı köyü, Culfa; Bist köyü, Ordubat), Eşek güneyi (Behrut köyü, Ordubat); keçi adı ile bağlı olarak Keçi kalesi (Mezre, Behrud, Üstüpu köyleri, Ordubat), Keçili köyü (Şahbuz; Başdize köyü, Culfa), Keçi kayası (Gal köyü, Culfa); tilki adı ile ilgili Tilki deresi (Karabağlar ve Zeyve köyleri, Şerur; Kermeçatak köyü, Babek), Tilki tepesi (Cehri köyü, Babek) Tilki yeri (Karahasanlı köyü, Şerur); kedi (pişik) adıyla Pişiktırnağı alanı (Yaycı köyü, Culfa); peleng (kaplan) adıyla ilgili olarak Pelengli dağ (Tenenem köyü, Şerur), Peleng kayası (Karabağlar köyü, Şerur) Domuz ismi ile bağlı olarak Domuzkırnan tepe (Kırna Köyü, Culfa), Domuz kalesi (Sirab köyü, Babek); sığan adı ile ilgili olanlar Sığanlı dağ (Keçili köyü, Şahbuz); yılan adı ile ilgili olanlar Yılanlıdağ (Culfa), Yılanlıdağ kalesi (Gal köyü, Culfa) gibi onomastik birimler mevcuttur.

Türkiye'de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Aslan Dağı, Atdağı, Atkafası Tepesi, Aygır Adası, Aygır Gölü, Ayı Dağı, Çakal Dere, Dana Adası, Dana Deresi, Deve Çukuru, Deve Tepe, Domuz Burnu, Domuz Dağı, Eşek Adaları, Eşek Burnu, Geyik Dağı, İnek Tepesi, İnekli Gölü, Kaplan Dağı, Kaplumbağa Kayası, Karınca Deresi, Keçi Adası, Koç Dağı, Koyun Adası, Koyun Burnu, Koyun Tepe, Koyunabdal Yaylası, Kurt Çayı, Kurt Dağı, Kurt Deresi, Kuzgun Burnu, Kuzgun Deresi, Kuzgun Yaylası, Kuzuçambaba Tepesi, Kuzudoruğu Sırtı, Oğlak Adası, Oğlak Tepesi, Öküz Tepesi, Porsuk Çayı, Tavşan

Adası, Tavşan Dağı, Tavşan Tepesi, Tavuk Çayı, Teke Dağı, Tilki İni, Tilki Pınarı, Yılan Adası...²¹⁹

- **Kuş adları ile meydana çıkan oronimler:**

Nahçıvan arazisinde kuş adlarıyla ilgili oronimlerin oluşmasında daha çok garanguş (kırlangıç), kuzgun, keklik ve diğer kuş adlarının rolü olmuştur. Örneğin; Garanguş (Kırlangıç) tepesi (Bist köyü, Ordubat), Garanguş yaylası(Ordubat), Kuzgunlu dağ (Vayhır köyü, Babek), Keklik kayası (Hanağa köyü, Culfa), Keklikli dere (Kızılca köyü, Culfa), Kuş kayası (Şahbuz), Kuş taşı (Bist köyü, Ordubat)

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Akbaba Dağı, Atmaca Tepesi, Baykuş Boğazı, Doğan Çay, Güvercin Dağı, Karga Dağ, Keklik Çeşmesi, Leylek, Saka Dağı, Saksagan Tepe, Serçe Deresi, Şahin Tepesi, Turna Çayırı...²²⁰

4.8. Sayı adlarıyla oluşturulan oronimler

Nahçıvan arazisinde coğrafi objelerin bir kısmına dağ zirvelerinin sayısına, derelerin miktarına vs. göre ad verilmiştir. Bu bakımdan arazide üç rakamı ile oluşan oronimler üstünlük oluşturuyor. Örneğin; Üçkardeş dağı (Nurs köyü, Şahbuz), Üçtepe (Yukarı Taşark köyü, Şerur), Üç kaya, Üç kardeş kayası, Üç kaya mağarası (Zeyve köyü, Şerur), Üç kelle tepesi (Havuş köyü, Şerur), Üç kelle geçidi (Derekent köyü, Şerur), Üç tepe dağı (Yaycı köyü, Culfa).

Bölgede halk edebiyatı ve halk mitolojisinde kutsal sayılan 7 ve 9 rakamlarının katkısı ile meydana gelen oronimlere rastlanmıyor. Ancak burada çeşitli sayılarla oluşturulan oronimler çoğunluktadır. Örneğin; On dört hektar alan (Kerimbeyli köyü, Şerur), Beş dere, Yedi söğütlü dere (Gal köyü, Culfa), Kırklar düzü, Kırkgın düzü (Hanağa köyü, Culfa), Otuz örken ekin yeri (Arbatan köyü, Şerur), Altı hektar alan (Kürd kent köyü, Şerur), Yalgızağaç (Yalnızığaç) (Deste köyü, Ordubat), Goşakaya (Çiftkaya) (Aşağı kışlak köyü, Şahbuz).

²¹⁹ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

²²⁰ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

Ordubat ilinin Mezre köyündeki Yüz dört dere ve Top Zemi(tarla) oronimleri büyük ihtimalle bu bölgedeki derelerin ve buğday tarlalarının çok sayıda olması ile ilişkilidir.

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Altıbağ Dere, Altıkardeş Dağı, Binbaba Der, Bingöl Dağları, Beş Göller, Doksan Dere, Dokuz Tepe, Dörtoluk alanı, İki Pınar, İki Tepe, Üç Adalar, Üçtepe, Yedi Göller, Yeditepeler Dağı, Kırk Deresi, Kırkarşın Tepesi...²²¹

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde halk edebiyatı ve halk mitolojisinde kutsal sayılan 7 ve 9 rakamlarının katkısı ile meydana gelen oronimlere rastlanmamasına karşın Türkiye’de üç, yedi, kırk gibi masal ve efsanelerde sık sık karşımıza çıkan formel ifadelerden olan bu sayı adları ve diğer birçok sayı adlarıyla ilgili oronimler oldukça fazladır.

4.9. Belirli bir olaya bağlı ortaya çıkan oronimler

Bölgede Nevruz ölen, Kanlı yer, İnek uçan (Kermeçatak köyü, Babek), Kanlı dere, Lezgi ölen (Cehri köyü, Babek), Kanlı göl yaylası (Kükü köyü, Şahbuz), At ölen alan (Kırna köyü, Culfa), Öküz uçan biçeneği (Kızılca köyü, Culfa), Sattar düşen kaya (Hanağa köyü, Culfa), Hasan düşen kaya (Deste köyü,Ordubad) ,Alibey uçan kaya vs. gibi onomastik birimler bu gruptandır.

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Kanlı Burun, Kanlı Çayı, İtdüşen Yaylası, Karadüşen Yaylası, Yaruçan Tepe, Adamkıran Tepesi , Çanakkıran Koyu, Danakıran Tepesi, Devekıran Deresi, Düzkıran Tepesi, Koçkıran Dağı, Koyunkıran Tepe, Sığırkırantepesi, Gelinboğan Dere, Kızboğan Yaylası , Başalan Çukuru ...²²²

²²¹ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

²²² www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

4.10. Sanat ve meslek adlarıyla ilgili oluşan oronimler

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde bu tip coğrafi adlara rastlamak mümkündür. Örneğin; Pineci (Ayakkabı tamircisi) deresi (Gal köyü, Culfa), Taşkesen deresi (Camaldın köyü, Culfa), Dübendi deresi (Nüsnüs köyü, Ordubat)

Dübendi deresi, Ordubat ilinin Nüsnüs köyünde yer almaktadır. Dübendi Farsça kelimedir. “Elle dikilen ayakkabı çeşidi” anlamına gelir.(99,s.159). Büyük ihtimalle vaktiyle halk bu derede hayvan derisi ısladığından dolayı dereye bu ad verilmiştir.

Türkiye’de ise bu oronimlerin örnekleri şunlardır:

Avcı Dağları, Demirci Deresi, Çömlekçi Deresi, Oduncu Deresi, Kalaycı Çayı...²²³

5. Nahçıvan’daki Dromonimlerin(Ulaşım Yolları, Köprü vb. Adlar) Dil-Anlam Özellikleri ve Türkiye’deki Karşılıkları

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bulunduğu coğrafi araziye göre Azerbaycan’ın eski medeniyet ve ticaret merkezlerinden biri, doğu ile batı, kuzey ile güney arasında transit yolların geçit noktası olmuştur. Buradan dünyanın çeşitli ülkelerine kervan yolları geçmiştir. Bu durum arazideki dromonimlerin sözcük çeşitliliğini sağlamıştır.

Nahçıvan’da dromonimlerin önemli bir bölümünü köprü adları oluşturuyor.Köprüler şehirler ve ülkeler arası ulaşımın düzene girmesinde önemli rol oynuyor.

Nahçıvan’da köprülerin büyük bir kısmı kara yollarının geçtiği akarsular, kanallar üzerine yapılmış ve her bir köprüye onu yaptıran şahsın, ait olduğu köyün, yapıldığı akarsuyun, kanalın adı, bulunduğu arazinin rölyefi (yer şekilleri), köprünün şekli, büyük ve küçüklüğüne göre adlar verilmiştir.Bu nedenle bölgede anlam bakımından farklı özellikler taşıyan köprü adları oluşmuştur. Bu çeşitliliği dikkate alarak Nahçıvan’daki köprü adları dil ve anlam özellikleri yönünden aşağıdaki gruplara ayırabiliriz.

²²³ www.hgk.msb.gov.tr/ (04.06.2011)

Nahçıvan'daki köprü adları dil ve anlam özellikleri yönünden aşağıdaki gruplara ayırabiliriz.

5.1. Şahıs Adları ile İsimlendirilen Köprüler

Eski zamanlarda Nahçıvan arazisinde Ziya-ül-mülk köprüsü, Şah Abbas köprüsü gibi onomastik birimler mevcut olmuştur. Safevi hükümdarı I. Şah Abbas (1587-1629) tarafından Şahbuz ilinin Selesüz, Biçenek; Culfa ilinin Milah, Ordubat ilinin, Aza, Bilev ve Bist köylerinde yapılan köprüler uzun yıllar halk arasında Şah Abbas köprüleri adını taşımıştır. Ancak yıllar geçtikçe bu ad unutulmuş, arka plana geçmiş ve onlara yeni adlar verilmiştir. Günümüzde Nahçıvan arazisinde şahıs adları ile ilgili Kerim Kerimov köprüsü, Tavız köprüsü (Şerur ili) gibi köprü adları mevcuttur.

Türkiye’de ise bu dromonimlerin örnekleri şunlardır:

Abdal Köprüsü (Bursa), Atatürk Köprüsü (İstanbul), Attila Altıkāt Köprüsü (Adana), Irgandı Köprüsü (Bursa), II.Bayezid Köprüsü (Edirne), Geyve II.Bayezid Köprüsü (Sakarya), Osmancık II.Bayezid Köprüsü (Çorum), Fatih Sultan Mehmed Köprüsü (İstanbul), Justinianos Köprüsü (Sakarya), Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü (İstanbul), Mecidiye Köprüsü (Edirne), Sultan Süleyman Köprüsü (Kocaeli), Sokullu Mehmed Paşa Köprüsü (Tekirdağ)...²²⁴

5.2. Şehir ve Köy İsimlerine Bağlı Olan Köprü Adları

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde köprülerin önemli kısmı arazisinde yapıldığı şehir veya köyün adı ile adlandırılırdı. Bölgede bu tür köprü adları geniş yer tutar. Örneğin; Nazerabad köyü köprüsü, Buzgov köyü köprüsü (Babek ili), Karababa köyü köprüsü, Nurs köyü köprüsü, Kolanı köyü köprüsü, Tirkeş köyü köprüsü, Kent Şahbuz köprüsü, Kışlak köyü köprüsü, Zernetün köyü köprüsü, (Şahbuz ili), Aza köyü köprüsü, Yukarı Eylis köyü köprüsü, Tivi köyü köprüsü, Bilev köyü köprüsü, Keleki köyü köprüsü, Pezmeri köyü köprüsü (Ordubad ili), Dize köyü köprüsü,

²²⁴ <http://www.haritatr.com/turkiye/kopruler/harita/1.html>(08.06.2011)

Arapyengice kanalı köprüsü. Taşark kanalı köprüsü, Püsyen kanalı köprüsü (Şerur ili) Sederek köy köprüsü (Sederek ili).

Türkiye’de ise bu dromonimlerin örnekleri şunlardır:

Babaeski Köprüsü (Kırklareli), Beylerhan Köprüsü (Uşak), Galata Köprüsü (İstanbul), Halıpaazarı Köprüsü (Uşak), Misis Köprüsü (Adana)...²²⁵

5.3. Akarsu İsimlerine Bağlı Oluşan Köprü Adları

Nahçıvan arazisinde köprülere ad verilirken hangi akarsuyun üzerinde kurulduğu dikkate alınmıştır. Örneğin; Arpaçay köprüsü (Şerur) Nahçıvançay köprüsü (Babek), Kotamçay köprüsü, Dübendiçay köprüsü, Genzeçay köprüsü, Düylünçay Köprüsü, Gilançay köprüsü, Venendçay köprüsü (Ordubat) vs.

Türkiye’de ise bu dromonimlerin örnekleri şunlardır:

Anbar Çayı Köprüsü (Diyarbakır), Cendere Köprüsü (Adıyaman), Dicle Köprüsü (Diyarbakır), Karasu Köprüsü (Diyarbakır)...²²⁶

5.4. Yapıldığı Araziye Göre Oluşan Köprü Adları

Nahçıvan’da böyle köprü adları, Düздаğ kanalı köprüsü, Şorsu kanalı köprüsü (Babek) İşgesu kanalı köprüsü (Şahbuz), Derelik köprüsü (Culfa) gibi onomastik birimlerle ifade edilmektedir.

Türkiye’de ise bu dromonimlerin örnekleri şunlardır:

Boğaziçi Köprüsü (İstanbul), Devegeçidi Köprüsü (Diyarbakır)...²²⁷

5.5. Yapılışıyla, Şekliyle ve Yapıldığı Maddeyle İsimlendirilen Köprü Adları

Nahçıvan’da köprülere ad verilirken onların hangi materyalden yapıldığı, yapısı, şekli ve görünüşü de dikkate alınmıştır. Mesela : Goşagoz köprü (Biçenek

²²⁵ <http://www.haritatr.com/turkiye/kopruler/harita/1.html>(08.06.2011)

²²⁶ <http://www.haritatr.com/turkiye/kopruler/harita/1.html>(08.06.2011)

²²⁷ <http://www.haritatr.com/turkiye/kopruler/harita/1.html>(08.06.2011)

köyü, Şahbuz) Gozbel köprü (Kazancı köyü, Culfa), Demir köprü (Şekerebad köyü, Babek).

Türkiye’de ise bu dromonimlerin örnekleri şunlardır:

Çiftkenar Köprüsü (Artvin), Demirköprü (Adana), Kemer Köprüsü (Muğla), Kırkgöz Kemer (Antalya), Taşköprü (Adana), Taşköprü (Kastamonu), Uzun Köprü (Edirne)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YER ADLARININ BAZI GRAMER ÖZELLİKLERİ

1. Nahçıvan'daki Toponimlerin (Yer Adlarının) Fonetik Özellikleri ve Türkiye'deki Karşılıkları

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde mevcut olan toponim ve hidronimler ses içeriği ve yapısına göre ayrılır. Bundan dolayı da bu onomastik birimler değişik hece çeşitlerine sahiptir. Deliller ispat ediyor ki hece çeşitliliği oykonimler için daha karakteristiktir.

1.1. Tek Heceli Oykonimler

Nahçıvan'da tek heceli oykonimler azdır. Buraya Nurs (Şahbuz), Bist (Ordubad), Gal (Culfa) ve Hok (Şerur) gibi oykonimler dahildir.

Türkiye'de ise:

Türkiye'de de Nahçıvan'da olduğu gibi tek heceli oykonimler azdır: Burç, Çan, Dağ, Köşk, Bor, Çal, Çay, Kaş, Mut, Of, Venk...

1.2. İki Heceli Oykonimler

Arazide iki heceli oykonimlere aşağıdaki onomastik birimleri örnek gösterebiliriz. Garhun, Gıvrak, Dize, Zeyve, Yurtçu, Keşdaz, Günnüt, Mahta, Püsyen...

Türkiye'de ise:

Akçay, Badem, Caro, Çullu, Daban, Efrat, Fadıl, Geçik, Habap, İbe, Kaba, Laçın, Menge, Nacar, Otlu, Öksüz, Pazar, Rabat, Semer, Şahin, Tahta, Ulu, Ütük, Vatan, Yazır, Zeytün...vb.

1.3. Üç Heceli Oykonimler

Bu tip oykonimler Nahçıvan arazisi için daha karakteristiktir. Burada üç heceli oykonimler bir heceli, iki heceli ve dört heceli oykonimlerden daha çoktur. Örneğin;Alışlar, Abratan, Ahamed, Babeki, Gabıllı, Karaburc, Gortçulu, Demirci, Muğanlı, Diyadin, Düdenge, Elekli, Yengice, Kürdçülü, Gümüşlü, Kosacan, Siyagut, Badaşgan...

Türkiye’de ise:

Adacık, Balıklı, Camili,Çakırca,Davdalı,Edene,Fatmacık, Gelevri, Hereke, İseli,Kabaklar, Livanlı, Maçaklı, Nalınlar, Olucak, Özlüce, Pekmezci ,Recepli, Sapaca, Şatırlı, Tabaklar, Uluköy,Üçpınar,Vengicek,Yelkenler, Zaveli...

1.4. Dört Heceli Oykonimler

Arazide böyle oykonimler iki kelimenin birleşmesinden oluşur. Beneniyar, Karabağlar, Ebreğunus, Karababa, Kermeçatak, Goşadize, Nezarabad, Çeşmebasar, Çalhankala, Şehit Memmed, Çerçiboğan, Çomakdur, Eliabad, Kerimbeyli, Gülşenebad, Haciniyyet, Azizbeyov ...

Türkiye’de ise:

Ağabeyli,Bardakçılar,Carabulus,Çatıralan,Davutevi,Emirgazi,Fevzipaşa,Gölem ezli, Hatundere, İnebeyli, Kabasakal, Lalebahçe, Mağaracık, Narinceli, Orhaniye, Öylebeli, Pınarbaşı, Reşadiye, Sancaklıbez, Şuayıpli,T anrıverdi, Uzunkışla, Üçkilise, Vaisoğlu, Yeniceli, Zerdalilik...

1.5. Beş ve Daha Çok heceli Oykonimler

Nahçıvan’da bu özellikteki oykonimler Karahanbeyli, Karahasanlı, Arapyengice, Muğançık-Mehrab, Muğancık-Müslüm gibi oykonimlerdir.

Türkiye’de ise:

Ağaşenliği, Banaizdina, Caniverinisüfla, Çerkesderbendi, Danışmandülya, Emirazizli, FinikeYazır, Hudavendigar, İnegazili, Kabakestane, Lutufhamidiye, Sebilibalâ, Tekeliören, Üçkaraağaç,Velihimmetli, Zifinkimendan...

Türkiye’de Nahçıvan’da olduğu gibi en çok 3 heceden oluşan oykonimler bulunmaktadır. Dört heceli Oykonimler 2 ve 3 heceli oykonimlerin yanında sayıca fazla değildir. Bunlar daha çok iki kelimenin birleşmesiyle oluşurken 5 veya daha fazla heceli oykonimler sınırlı sayıda olup bunlar da Türkçe kökenli olmayan kelimelerin birleşmesinden oluşmuştur.

2. Nahçıvan’da Morfolojik Yolla Ortaya Çıkan Toponimler ve Türkiye’deki Karşılıkları

Nahçıvan arazisinde morfolojik yol ile ortaya çıkan toponimler geniş yayılmıştır. Bu tür toponimler değişik anlamlı kelime köklerine yapım eklerinin eklenmesi yolu ile oluşuyor ve bu tür kelime türetme sürecinde aşağıdaki eklerin aktif olduğu görülüyor:

-lı, -li, -lu, -lü ; -lar, -ler; -cı, -ci, -cu, -cü; -lık, -lik, -luk, -lük; -hane ; -î

a) -lı, -li, -lu, -lü eki: Azerbaycan dilinde çeşitli anlamlar ortaya çıkaran bu ek, onomastik birimlerin oluşmasında aktif rol oynuyor ve çeşitli şahıs, boy, aşiret adlarına eklenerek bazı oykonimlerin oluşmasına hizmet ediyor. Örneğin; Halilli, Karahanbeyli (Babek), Karahasanlı, Serhanlı, Kerimbeyli, Hamzalı, Behruz Kengerli, Kabıllı, Gortçulu, Elekli, Kürdçülü, Muğanlı, Gümüşlü (Şerur).

Bu ekin Türkiye’deki örnekleri ise:

Abalı, Ağaçalı, Akçalı, Ardıçlı, Ayaklı, Ayvalı, Bacılı, Badıllı, Cemallı, Çadırılı, Çobanlı, Dalli, Doğanlı, Dumanlı, Elmalı, Fakılı, Fındıklı, Gaffarlı, Gökhasanlı, Hacılı, Halaçalı, Harmanlı, Irmaklı, Işıklı, İlyaslı, Kamışlı, Karahallı, Karahasanlı, Kılıçlı, Lokmanlı, Mercanlı, Muratlı, Musalı, Narlı, Obalı, Ömerhacılı, Pehlivanlı, Pınarlı, Amazanlı, Rüzgârlı, Sakızlı, Saruhanlı, Şahaplı, Şamlı, Tahtalı, Tavşanlı, Ulaşlı, Varlı, Yamaçalı, Yılanlı, Yoncalı, Zağarlı...

Abdili, Ahmetli, Alakeçili, Bademli, Bahçeli, Beşirli, Caferli, Cevizli, Çerçili, Çeşmeli, Çiçekli, Değirmenli, Dibekli, Dikenli, Ekinli, Erikli, Geçitli, Gedikli, Geyikli, Gökçeli, Hatipli, Hasanbeyli, İğdeli, İncirli, İsmaili, Karaevli, Karakeçili, Kengerli, Kızılkıçlı, Lâleli, Leylekli, Madenli, Meşeli, Nergizli, Ormanbeyli, Ölçekli, Pembeli, Pirinçli, Recepli, Sekili, Şahinli, Şeyhli, Tahirli, Tekeli, Uzunbeyli, Verimli, Vişneli, Yemişli, Zeytinli...

Akkoyunlu, Akkuzulu, Armutlu, Bozlu, Bulgurlu, Büyük Çavuşlu, Camuşlu, Çavuşlu, Çubuklu, Davutlu, Dursunlu, Horozlu, Ihlamurlu, Kızılkoyunlu, Konuklu, Kurşunlu, Limonlu, Mahmutlu, Nurlu, Oğuzlu, Pamuklu, Selçuklu, Uğurlu, Yağmurlu, Zorlu...

Akyünlü, Bölüklü, Çöğürlü, Dünbüllü, Dürümlü, Gümüşlü, Günyüzlü, Hüyükü, Kızılbörüklü, Kömürlü, Köprülü, Körüklü, Mevlütlü, Ortasöğütlü, Ölçülü, Resüllü, Sarıkürklü, Söğütlü, Sülüklü, Üzümlü, Yürüklü, Yüklü...

b) –lar, -ler eki : Dilimizde çokluk anlamı oluşturan bu ek değişik kelimelere eklenerek halk, kabile, boy, aşiret veya yerleşim alanının adını bildiren toponimler oluşturur. Bundan dolayı S. Caferov ve S. Mollazade –lar, -ler ekinin toponim oluşturmadaki rolünü etraflı bir şekilde açıklamaktadırlar.

Nahçıvan arazisinde –lar, -ler eki ile ortaya çıkan oykonimler Hanlıklar, Dervişler, Karabağlar, Koruklar onamastik birimleri ile örneklenir.

Bu ekin Türkiye’deki örnekleri ise:

(Abacılar, Acarlar, Akbıyıklar, Akçalar, Akıncılar, Akınlar, Aklar, Aksaklar, Alacalar, Altılar, Arıcaklar, Arttıranlar, Aşağıbalcılar, Aşağıdoğanlar, Aşağıışıklar, Aşağıkırıklar, Atalar, Avcılar, Aydınlar, Bakışlar, Balcılar, Bebekler, Beğendikler, Beyler, Bıçakçıklar, Bozlar, Çakırlar, Çalışanlar, Çalışkanlar, Çekiçler, Çırpıcılar, Çırpılar, Çiçekler, Çömlekçiler, Dedeler, Erenler, Erler, Ermişler, Ersizler, Evciler, İkizler, İnler, Kabaklar, Kabalar, Kaplanlar, Karabacaklar, Karacalar, Karadayılar, Karakoçlar, Karalar, Kardeşler, Kızlar, Kocalar, Konaklar, Kuşlar, Odalar, Olgunlar, Ordular, Ozanlar, Öveçler, Sağırlar, Sancaklar, Sarıcalar, Sarıkayalar, Sarılar, Solaklar, Sütçüler, Tabanlar, Tekeler, Tokuşlar, Toparlar, Topçular, Torunlar, Türkmenler, Ulaçlar, Umurlar, Üçgözler, Ürkütler, Yağızlar, Yağmurlar, Yanıklar, Yayalar, Yeniceler,, Yeniler, Yılanlar, Yolcular, Yörücekler, Yukarıkırıklar, Yukarıokçular, Yuvalar, Yuvalılar, Yürekler...)

c) –cı, -ci, -cu, -cü eki : Kelime türetme sürecinde önemli rol oynayan –cı eki oykonim oluşturmada çok faal değildir. Bölgede bu ekin iştiraki ile Kazancı (Culfa) Yurtçu ve Demirci (Şerur) oykonimleri ortaya çıkmış ancak özellikle Nahçıvan Özerk

Cumhuriyetinden farklı olarak Doğu Azerbaycan'da -cı, -ci, -cu, -cü eki ile oluşan oykonimler çok geniş şekilde kullanılır. Örneğin; Elhıcı, Kancı, Çerağcı, Dereci, Demirci (Tebriz), Kaşıkçı, Gorci (Eherde) Yamcı, Demirci (Merend) Üzümcü, Deveci, (Miyana), Arancı (Erdebil)

-cı, -ci, -cu, -cü ek;: *Oronim* ve hidronim oluşturmada da kendini göstermiyor. Materyal toplarken bu ekin yardımı ile oluşan Kemci dağı, Pineci derecesi ve Kazancı Kalesi (Culfa, Şileci Kehrizi (Yukarı Eyliz köyü, Ordubad), Garaçı bulağı (Tenenem köyü, Şerur) gibi onomastik birimler kaydedilmiştir.

Bu ekin Türkiye'deki örnekleri ise:

Abacı, Akıncı, Ambarcı, Arabacı, Bağcı, Balcı, Bostancı, Büyük Yağcı, Çakıcı, Dağcı, Elmacı, Hasırcı, Kazancı, Makaracı, Nişancı, Pazarcı, Samancı, Tahtacı, Yağcı, Yayıcı...

Alidemirci, Bademci, Deveci, Eğerci, Gemici, İncirci, Kahveci, Lülecı, Özdemirci, Peynirci, Semerci, Yukarı Eyerci...

Aşağı Çamurcu, Bulgurcu, Çavuşçu, Hamurcu, Kalburcu, Oduncu, Sabuncu, Tuzcu, Yukarı Çamurcu...

Büyük Kömürcü, Gözcü, Külcü, Öncü, Sürgücü, Tütüncü, Üzümcü...

Afşartarakçı, Başmakçı, Çanakçı, Çıkrıkçı, Dalakçı, Haraççı, İklikçı, Kabakçı, Kaşıkçı, Oğlakçı, Sağrakçı, Şapçı, Tarakçı, Taşçı, Tuzakçı, Yarıkçı, Yukarı Çarıkçı, Zerzavatçı...

Aşağı Çerçi, Bekçi, Beşikçi, Büyük Çömlekçi, Cumhuriyetçi, Çeltikçi, Çörekçi, Derbentçi, Dibekçi, Ekmekçi, Elçi, Güreşçi, Güveççi, Kelekçi, Kiremitçi, Külekçi, Ördekçi, Pirinççi, Sepetçi, Tüfekçi...

Aşağı Yurtçu, Barutçu, Çaputçu, Konukçu, Korukçu, Kuşçu, Okçu, Pamukçu, Topçu, Turpçu, Tuzlukçu, Yoğurtçu, Yukarı Yurtçu...

Aşağı Örükçü, Kürkçü, Kütükçü, Öğütçü, Üsküfçü, Yukarı Örükçü...

+cı, +ci, +cu, +cü, +çı, +çi, +çu, +çü eki +lar, +ler ekiyle kalıplaşarak yer adları yapar.

(At+(+lar), Akın+(+lar), Avcı+(+lar), Beyci+(+ler), Dana+(+lar), Değirmen+(+ler), Dügün+(+ler), Ekin+(+ler), Ev+(+ler), Gözlek+(+ler), İğne+(+ler),

Gözlük+(+ler), Kar+(+lar), Kıl+(+Lar), Kol+(+Lar), Ortak+(+Lar), Saç+(+lar), Süt+(ler), Taş+(lar), Yağ+(lar), Yol+(lar)).¹

ç) –lık, -lik, -luk, -lük eki: Bu ek genellikle cins ad ve çeşitli sıfatlara eklenerek toponim ve hidronim oluşturmada rol oynuyor. Nahçıvan arazisinde Aşağı Aralık, Yukarı Aralık (Şerur), Merelik (Şahbuz) gibi Çağdaş, Süremelik, Tamaşalık, Harabalık gibi eski köy adları bu ekin yardımı ile ortaya çıkmıştır.

-lık, -lik, -luk, -lük eki: Belirli bir varlığın yerleşkenin adını bildiren mikrotoponimler oluşturmaya yarar. Örneğin; Zağlık alan (Keçili köyü, Şahbuz),

Tepelik yurdu (Aşağı Kışlak köyü, Şahbuz), Karanlık dere (Teyvaz köyü, Culfa), Karakumluk vadisi (Havuş köyü, Şerur), Derelik köprüsü (Culfa).

Bu ekin Türkiye'deki örnekleri ise:

Kelimeye topluca bir yerde, bir alanda bulunma kavramları katarak yer adları yapar.

Ağaçlık, Aralık, Arpalık, Aydınlık, Bostanlık, Çamlık, Daldalık, Damlık, Elmalık, Hurmalık, Kamışlık, Mısırlık, Narlık, Ortalık, Pancarlık, Sağlık, Tandırlık, Tamaşalık, Varlık, Yazlık, Yoncalık, Yumurtalık, Yuvalık...

Bademlik, Beylik, Cevizlik, Çiğdemlik, Değirmenlik, Ekinlik, Esenlik, Gölgelik, Güvercinlik, İncirlik, Kerpiçlik, Mersinlik, Meşelik, Nergizlik, Örenlik, Pembelik, Şehitlik, Tilkilik, Üzengilik, Yemişlik, Zeytinlik...

Armutluk, Bulgurluk, Camuzluk, Çopurluk, Dutluk, Kavunluk, Koruluk, Otluk, Pamukluk, Susurluk, Şenbolluk, Tohumluk...

Büyük Düzlük, Çöğürlük, Düğünlük, Güllük, Kömürlük, Küllük, Sütlük, Üzümlük, Yünlük...

d) –hane eki : Nahçıvan arazisinde bu ekin yardımı ile oluşan onomastik birimler azdır. Bölgede bu ekin katılımı ile oluşan Yamhane oykonimi (Babek), Dabbakhane çeşmesi (Nahçıvan şehri), Dabbakhane çayı (Ordubad), Buzhane bulağı (Gazancı köyü, Culfa), Çırakhane çayı (Havuş köyü, Şerur) gibi hidronimler ve Buzhane mahallesi, Dabbakhane mahallesi (Nahçıvan şehri) gibi urbanonimler bulunmaktadır.

¹ Hülya Pılandı "Anadolu'daki Türkçe Yer Adları"(Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1996, s.77.

Bu ekin Türkiye'deki örnekleri ise:

Kağıthane, Şaphane, Bezirhane, Kuşhane, Çilehane, Gümüşhane, Taşhane, Sallahane...

Farsça kökenli bir kelime olan ve ekleşmiş hale gelen“hane”kelimesiyle oluşturulan oykonimler Nahçıvan'da olduğu gibi ülkemizde de sınırlı sayıdadır.

e) **-î eki** : Nahçıvan'da çok nadir kullanılan bu ek Babekî oykoniminde (Şerur) kendini göstermektedir.

Bu ekin Türkiye'deki örnekleri ise:

Nahçıvan'da yalnızca “Babekî” kelimesinde görülen “nispet i”siyle oluşturulan oykonimlerin ülkemizde de bir iki örneği vardır:

Caferî, Marmarî.²

Yer adı oluşturmada kullanılan eklerden “**-hane ve -î**” eklerinin Nahçıvan'da olduğu gibi Türkiye'de de kullanımları oldukça sınırlıdır. Nahçıvan'da çok kullanılan “**-lı, -li, -lu, -lü ; -lar, -ler; -cı, -ci, -cu, -cü; -lık, -lik, -luk, -lük**” eklerinin Türkiye'de de oldukça fazla örneği vardır.

Türkiye Türkçesi'nde yer adı oluşturmada kullanılan çok çeşitli ekler bulunmaktadır.

Tuncer Gülensoy Türkçe yer adları kılavuzunda köy adlarında kullanılan ekleri şu şekilde tespit etmiştir:

-a,+aca, -acak, +aç,+ak,-ak,-al, -alak, -amak, +an, -an, +anak, +ar, +ar-, +aş,+ay,+ca,+cak, +ce,+ceğiz, +cek, +cı, +cığaz, +cık, +cıklı,+cıl, +cılı,+cın, +ci, +ciğın,+cık, +cu, +cuk, +cü, +cük, +cülü,+ç,-ç, +ça, +çağız, +çalar,+çalı,+çe,+çı, çağız,+çık, +çi,+çıl, +çu, +çuk,+çük, +dacı, -daç, -daçlı,+dak,+dan,+daş,+den,-dı,+dığın, -dık, -dım, -dır, -di, +dığın, +dik, -dik, -du, -duk, -dum, +duruk,-dü, -dük, -ece, -eç, +ek, -ek, -emiç, -emiş, -en, -enek, -er, +erek, -ga, -gaç, +gâh, -gan, +gar, +ğa, +gan, -ge,-geç, +gen, -gen, +gı, -gı, +gıç, +gıl, -gın, +gi, +giç, +gil, -gu, +guç, -gun, +gur, -gü, -güç, +gür, +ğı, +ı, -ıcı, -ık, -ıl, -ılmış, -ım, -ıntı, -ış, -ıt, -i, -icek, -ik,-il, -im, +inci, -inç, -ir, -iş-, -it, +k, -k, ıkan, +keç, +ken, -k1, -kıl, -kın, -kır, -kin,-kun,+la,+lağa, +lağı, +lak, +lama, +lar, +lar+ca, lava,+leğen, +lek, +ler, +lı, +lıca,

² www.hgk.msb.gov.tr/ (17.06.2011)

+lık,+li, +lu, +luca,+luğan, +luk, +lü, +lüce, +lük, -ma, -maca, -maç, -mak, -mal, +man, +maz,-maz, -me, -meç, ,+men, -mez, +mık(+muk), -mık, -mış, -miş, -muş, -n, -r, +rak, +re, +rek, +sak, +san, +sı, +sıl, +sız, +sil, +suz, +ş, -ş, +t, -tan, +ten, +tı, -tık,-tır-, -ti, +tuk, +u,+uk, -uk, +untu, -ut, -ücü, -ük, -üm, +ür, -ür, -yık. ³

Hülya Pilancı ise, "Anadolu'daki Türkçe Yer Adları" adlı doktora tezinde Türkiye Türkçesi'ndeki yer adı oluşturmada kullanılan ekleri aşağıdaki şekilde tespit etmiştir:

Yer adları türetilirken dört çeşit yapım eki kullanılmıştır. ⁴

i. Addan ad yapma ekleri

ii. Addan fiil yapma ekleri

iii. Fiilden ad yapma ekleri

iv. Fiilden fiil yapma ekleri

i. Addan ad yapma ekleri:

Ad kök ya da gövdesinden yer adı yapmak için kullanılan yapım ekleridir. Bu ekler,

• **+lı, +li, +lu, +lü :**

Ağaç+, Akım+, Alaz+, Alım+, Altın+, Arı+, Arslan+, Asma+, (At+, Avcı+, Bakış+, Bal+, Balaban+, Balak+, Bel+, Benek+, Bıyık+, Binek, Bölüm+, Budak+, Büklüm+, Çakmak+, Çatak+, Çöp+, Çömlek+, Dağ+, Dal+, Gam+, Damar+, Damla+, Dam+, Darı+, Dede+, Değer+, Değirmen+, Demir+, Deniz+,Dernek+, Deve+, Dibek+, Diken+, Direk+, Doğan+, Dolap+, Dolay+, Döngel+, Dum+, Durmuş+, Dursun+, Dut+, Duygu+, Düzce+, Düzen+, Ekin+, Elçi+, Erdem+, Eren+, Erim+, Esen+, Esim+, Etek+, Evcı+, Evren+, Geçer+, Geçim+, Geçit+, Gedik+, Geren+, Geyik+, Girme+, Göçer+, Gökçe+, Gölge+, Göl+, Gümü+, Gönül+, Görük+, Gövde+, Göze+, Göz+, Gözsüz+, Güç+, Gümüş+, Gündüz+, Güneş+, Güney+, Gür+, Güvenç+, Güveç+, Güven+, Güvercin+, Güzel+, Ilıca+, Işık+, İçme+, İkiz+, İnan+, İnek+, İnik+,

³ Tuncer Gülensoy, **Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, TDK Yay., Ankara, 1995,s.82-85.

⁴ Pilancı "Anadolu'daki Türkçe Yer Adları"(Doktora Tezi),s.75.

İN+, Kabak+, Kaba+, Kapak+, Kapı+, Karaca+, Karael+, Karakeçit+, Karakoca+, Karakoç+, Kara+, Karga+, Karınca+, Kar+, Kaya+, Kayık+, Kaykıl+, Kaymak+, Kaynak+, Kaynar+, Kaşan+, Kaz+, Keçe+, Keklik+, Kepir+, Kılıç+, Kıran+, Kırat+, Kırık+, Kısık+, Kızık+, Kızıl+, Koç+, Konak+, Konuk+, Kort+, Koruk+, Koyuncu+, Koyun+, Kozalak+, Kozan+, Koz+, Köken+, Kök+, Kömür+, Kulak+, Kum+, Kurt+, Kut+, Kuyu+, Kuzu+, Kül+, Ocağ+, Oğlak+, Okçu+, Orta+, Oyma+, Öksüz+, Ören+, Örtü+, Öveç+, Özek+, Öz+, Pınar+, Saç+, Sağlık+, Sak+, Sarı+, Savat+, Savcı+, Saz+, Sekment+, Sergen+, Sevdi+, Sevim+, Sevinç+, Sığır+, Sıra+, Soğan+, Sorkun+, Sut+, Suvat, Sürek+, Sürme+, Süzgeç+, Tepe+, Tırnak+, Tokmak+, Top+, Toprak+, Torunlu+, Tosun+, Töre+, Tuz+, Tüten+, Tütün+, Uğrak+, Uğur+, Ulaş+, Uysal+, Uzun+, Üçbaş+, Ürün+, Üvez+, Üzüm+, Var+, Vayvay+, Verim+, Yağcı+, Yağış+, Yağmur+, Yaka+, Yankı+, Yapı+, Yaprak+, Yavuz+, Yaygı+, Yayık+, Yayla+, Yay+, Yazı+, Yazlamaz+, Yeleç+, Yer+, Yeşil+, Yiğın+, Yılan+, Yıldız+, Yılmaz+, Yiğit+, Yoğurt+, Yokuş+, Yonca+, Yortan+, Yöre+, Yumak+, Yuva+, Yürek+).

+lı, +li, +lu, +lü eki, **+ca, +ce**, ekiyle kalıplaşarak yer adı yapar.

(At+(+ca), Bağ+(+ca), Bal+(+ca), Baş4(+ca), Boş+(+ca), Çam+(+ca), Çay+(+ca), Dağ+(+ca), Dal+(+ca), Dut+(ca), Dum+(+ca), Göz+(+ce), Gün+(+ce), Kar+(+ca), Kaş+(+ca), Kır+(+ca), Koy+(+ca), Kut+(+ca), Küp+(+ce), Süt+(+ce), Tuz+(+ca), Üç+(+ce), Ün+(+ce), Yağ+(+ca), Yel+(+ce), Yem+(+ce), Yün+(+ce)).

+lı, +li, +lu, +lü, eki kendisinden önce gelen -cı, -ci, -cu, -cü ekiyle kalıplaşarak yer adı yapar.

Avcı+, Demirci+, Dügüncü+, Elçi+, Evcı+, İnce+, Kuşçu+, Kuzucu+, Tuzcu+, Yağcılar+.

- **+lık, +lik, +luk, +lük :**

Kelimeye topluca bir yerde, bir alanda bulunma kavramları katarak yer adları yapar.

(Ağaç+,Asma+, Bal+, Bir+, Bol+, Bor+, Çakıl+, Çev+, Çorak+, Dal+, Dar+, Döl+, Dut+, Düdük+, Düver+, Ekin+, Esen+, Gölge+, Gümüş+, Güneş+, Güvercin+, Kak+, Kara+, Kaya+,

Konuk+, Koz+, Kuş+, Kuyu+, Kuz+, Kuzu+, Kül4, Saç+, Sağ+, Sün+, Süt+, Taş+, Üzüm+, Yayla+, Yaz+, Yem+, Yumurta+).

- **+cı, +ci, +cu, +cü, +çı, +çi, +çu, +çü :**

(Aba+, Akın+, Arı+, Arpa+, At+, Ayran+, Bakır+, Bal+, Bıçak+, Burun+, Dağ+, Deve+, Doğan+, Düğün+, Ekin+, El+, Ev+, Kar+, Kavut+, Kayık+, Konuk+, Koru+, Koruk+, Koyun+, Kuyu+, Kuyum+, Kuş+, Kuzu+, Kürtün+, Oğ(U)Lak+, Ök+, Ön+, Sav+, Sınır+, Tarak+, Taş+, Top+, Yay+, Yayla+,)

+cı, +ci, +cu, +cü, +çı, +çi, +çu, +çü eki +lar, +ler ekiyle kalıplaşarak yer adlı yapar.

(At+(+lar), Akın+(+lar), Avcı+(+lar), Beyci+(+ler), Dana+(+lar), Değirmen+(+ler), Düğün+(+ler), Ekin+(+ler), Ev+(+ler), Gözlek+(+ler), İğne+(ler), Gözlük+(+ler), Kar+(+lar), Kıl+(+lar), Kol+(+lar), Ortak+(+lar), Saç+(+lar), Süt+(ler), Taş+(lar), Yağ+(lar), Yol+(lar)).

- **+sız, +siz, +suz, +süz :**

Kelimeye yokluk, mahrumiyet kavramları katarak yer adları yapar.

(Asma+, Burun+, Çekirdek+, Dil+, Emek+, Göz+, Kan+, Kaygı+, Kol+, Ök+, Parmak+, Su+, Süt+, Tüy+,).

- **+ca, +ce, +ça, +çe :**

Kelimeye gibi, göre, kadar, ile, birlikte anlamları ve küçültme kavramları katarak yer adları yapar.

(Akar+, Asma+, Aydın+, Ballı+, Boz+, Dallar+, Damla+, Darı+, Deli+, Dinlen+, Doğa+, Doğan+, Doğru+, Dolu+, Dumlu+, Duru+, Dut+, Düz+, Eren+, Ergen+, Esen+, Eski+, Gök+, Gömme+, Güne+, Günlü+, Göre+, Göz+, Gözsüz+, Güzel+, İli+, İçme+, İkiz+, İnli+, İyi+, Kara+, Kapan+, Karlı+, Kaş+, Kazma+, Kapir+, Kır+, Kızıl+, Koz+, Kök+, Kuru+, Kuş+, Kutlu+, Orta+, Oya+, Özlü+, Sarı+, Senir+, Sulu+, Süt+, Taş+, Yakın+, Yassı+ Yalnız+, Yazı+, Yır+, Yumru+,).

+ca, +ce, +ça, +çe eki sıfat fiil ekleriyle adlaştırılmış biçimler üzerine gelerek yer adları yapar.

(Ağlar+,Akar+, Esen+, Güler+, Kay(ı)nar+, Övün+)

- **+cak, +cek :**

Kelimeye sevgi ve küçültme kavramları katarak yer adı yapar.

(Boyu+, Çaltı+, Görüm+, Göynük+, Ilı(k)+, Kargı+, Kıyı+, Kuytu+, Kuyu+, Kuzu+, Obruk+, Soğu(l)+, Yavru+, Yör(k)+).

- **+cağız, +ceğiz :**

Kelimeye küçültme ve sevgi kavramları katarak yer adları yapar. Bazı yer adlarında bu ekin -ciğes, -ceğez, -cığaz, -cuvaz, -cuğaz biçimlerinde görülmektedir.

(El+[ciğez], Bel+, Bey+, İn+ Göl+[ceğez], Gür+, Kap+, Koç+[cuvaz], Kop+[cağız], Kum+[cağez], Kuş+, Kuş[cığaz], Kum+[cuvaz], Kün+

- **+cık, +cik, +cuk, +cük :**

Kelimeye küçültme ve sevgi kavramları katarak yer adı yapar.

(Al+, Aydın+, Asma+, Bayat+, Boğaz+, Boyun+, Burun+, Damla+, Deve+, El+, Eke+, Germen+, Göle+, Göze+, İn+, Kadın+, Karı+, Kaya+, Kapa+, Kese+, Kırma+, Koru+, Oğul+, Yama+, Yoğurt+).

- **+ç :**

Yer yapmada işlek değildir.

(Ana+, Bilge+, Arga+, Kısa+, Orta+).

- **+aç, +eç :**

Kelimeye benzetme ve ilgi kavramları katarak yer adı yapar. İşlek değildir.

(Bakır+, Boz+, Erk+, Göğ+, Kır+, Küp+, Tok+, Top+, Yel+).

- **+daş, +deş, +taş, +teş :**

Kelimeye eşlik, ortaklık kavramları katarak yer adları yapar.

(Arka+, Boy+, Karın+, El+, Çağ+, Gün+).

- **+z, +az, +ez :**

Kelimeye yakınlık, eşlik, çoğul kavramları katarak yer adı yapar.

(İki+(+ler), Göl+, Güv+, Kök+, Yal+, Yan+).

- **+an, +en :**

Kelimeye genellikle küçültme kavramları katarak yer adı yapar.

(Bel+, Bay+, Düz+, Er+, Kız+, Öz+)

- **+man, +men :**

Kelimeye abartma, benzerlik ve topluluk kavramları katarak yer adları yapar.

(Çal+, Dik+, Evcı+, Göz+, İl+, Kara+, Keçi+, Oluk+, Tek+, Toklu+, Tora+, Toz+, Türk+)

- **+k, +ak, +ek :**

Kelimeye küçültme kavramları katarak yer adları yapar. İşlek değildir.

(Baş+, Çor+, Koz+, Ortak+, Sol+, Top+)

- **+ay +ey :**

Kelimeye genellikle yerleşim yerinin durumu belirleyen kavramlar katarak yer adı yapar.

(Ad+, Güz+, Kuz+)

- **+alak, +elek :**

Birleşik bir ektir. İşlek değildir.

(Civ+(<civ+e+lek), Göz+(<göz+e+lek), Kaba+(<kab+a+lak),
Koz+(<koz+a+lak), Top+(<top+a+lak), Yan+(<yan+a+lak))

- **+lak, +lek :**

Birleşik bir ektir.

(Av+, Ev+, Göv+, Güz+, Kış+, Öz+, Say+, Su+, Yay+, Yaz+)

+la, +le : +lak, +lek ekindeki (k) sesinin düşmesiyle kalıplaşmıştır.

(Güz+, Kış+, Kum+, Tuz+, Ay+)

- **+anak, +enek :**

Birleşik bir ektir. İşlek değildir.

(göz+)

- **+dız, +diz, +duz, +düz :**

Kelimeye ışık, parlaklık kavramları katarak yer adları yapar.

(Gün+(ler), Yıl+)

- **+rak, +rek :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Çok+, Karaçok+, Sarı+)

- **+a, +e :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Göç+, Göl+, Göz+, Gür+, Kök+, Yalaz+)

- **+l, (+ıl, +il, +ul, +ül) :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Anı+(<an+ı+l), Dörd+)

ii. Addan fiil yapma ekleri:

Addan fiil yapma ekleri, ad kök ya da gövdelerinden fiil yapan eklerdir. Bu ekler daha sonra bir ad yapma eki getirilerek yer adı olmuştur.

- **+a, +e :**

(Ad+(-k), Bel+(-me+dik), Dil+(-k), Tür+(-di+ler), Yaş+(-mış))

- **+ar, +er :**

(Ağ+(-tı)(<ak+ar-tı), Baş+(+tı), Yeş+(-ti), Yaş+ar-tı))

- **+kır, +kir, +kur, +kür :**

(Hay+(-arı))

- **+la, +le :**

(Bağ+(-ma), Baş+(-mış), Bek+(-r), Çağ+(-y-ık), Par+(-k), Yaz+(maz+lı))

iii. Fiilden ad yapma ekleri:

Fiilden ad yapma ekleri, fiil kök ve gövdelerinden yer adı yapmak için kullanılan ekleridir.

- **-mak, -mek :**

Kökteki fiilin adını yaparak yer adı oluşturur. İşlek değildir.

(Ek-(+çi), Çak-, Koy-, Oy-)

- **-ma, -me :**

Kökteki fiilin adını yaparak yer adı oluşturur.

(Aç-, Aktar-, As-, At-, Bağla-, Biç-, Böl-, Çat-, Çek-, Çevir-, Doku-(+cı+lar), Döşe- Kavur-(+cı+lar), Kaz-(+ca), Kert-, Kes-, Kır-, Sar-, Sız-, Sürt-)

- **-k, -ık, -ik, -uk, -ük :**

Fiil kök ya da gövdelerine eklenerek yer adları yapar. Tabiat taklidi seslere eklenerek yer adı yapar.

(Ada-, Arın-, Art-, Böl-, Buda-, Bulan-, Çağla-Y-, Dile-, Fır+La-, Gevre-, Göç-, Har+le-, Isı-, Kaç-, Kay-, Kes-, Kır-, Kırt-, Sar-, Uğra-, Yala-, Yan-, Yol-, Yürü-)

- **-ak, -ek:**

Yer ve alet adı kavramını taşıyan yer adları yapar. Dönüştü çatı üzerine eklenerek yer adları yaptığı da görülür.

(Bat-, Çök-, Dayan-, Derin-, Geç-, Kav(u)ş-, Kay(ı)n-, Ölç-, Saç-, Sanç-, Yığın-)

- **-m, -ım, -im, -um, -üm :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Kaldır-, Kes-, oy(u)l-, Sağla-, Salk-, Tat-, Ver-(+li), Yar-(+ca))

-ım, -im, -um, -üm, eki, -lı, -li, -lu, -lü ekleriyle kalıplaşarak yer adı yapar.

(Bak-(+lı), Böl-(+lü), Çev(i)r-(+li), Dür-(+lü), Es-(+i), Geç-(+li), Salk-(+lı), Sev-(+lı), Ver-(+li))

- **-n, -ın, -in, -un, -ün :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Ak-, Çağla, Gel-, Sök-, Tüt-(+lü), Ürün-)

- **-gı, -gi, -gu, -gü;; -kı, -ki, -ku, -kü :**

Genellikle tek heceli fiil köklerine eklenerek, kelimeye araç, gereç kavramı vererek yer adları yapar.

(Al-, Bil-(+li), Bur+(+lu), Çal-, Duy-(+lu), Gör, Ör-(+lü), Say+(+lı), Sev+(+li), Yan-, Yaz-,)

- **-gın, -gin, -gun, -gün; -kın, -kin, -kun, -kün :**

Genellikle tek heceli fiil köklerine eklenerek kelimeye aşırılık ve alışkanlık kavramları vererek yer adları yapar.

(Bat-, Çoş-(+lar), Geç-(+li), +Kes-, Kır-, Ol-, Sar-, Say-, Taş-, Yay-, Yıl-)

- **-gan, -gen; -kan, -ken :**

Kelimeye alışkanlık, aşırılık kavramları katarak yer adları yapar.

(Böğür-, Çağır-, Çalış-, Çığır-, Dağıl-, Er+(+ce), Isır-(+lı), Ser-, Yukarıçığıl-)

- **-ıcı, -ici, -ucu, -ücü :**

Kelimeye meslek ya da özellik kavramları katarak yer adları yapar.

At-(+Oba), (Çak-, Dik-, Ör-, Yaz-)

- **-nç:**

Yer adı yapmakta işlek değildir.

- **-aç, -eç**

Bugün işlekliliğini kaybetmiş bir ektir.

(Bak-, Gül-, Kak-, Kıs-, Kon-, Köm-, Kul-)

- **-ı, -i, -u, -ü :**

Genellikle tek heceli fiil köklerine eklenerek yer adları yapar.

(Dol-(+ca), Dur-(+ca), Gez-, Göç-, Göm-, Kok-(+lar), Ört-(+lü), Sat-, Sök-)

- **–anak, -enek, -ınak, -inek :**

Bugün işleğini kaybetmiş bir ektir.

(Ak-, Bak-, Biç-, Boğ-, Değ-, Ek-, Gez-, Yığ-)

- **–amak, -emek :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Bas-, Taşbaş-, Üçbaş-)

- **–mık, -mik, -muk, -mük :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Kıy-, Yala-)

- **–maç, -meç⁵ :**

“ma” mastar ekiyle “aş” kelimesinin kalıplaşmasıyla oluştuğu ileri sürülen bu ek yer adı yapmada işlek değildir.

(Bak-, Bulu-(+l), Eğir-, Gır-, Kalka-, Tut-)

- **–man, -men**

(Bat-, Daniş-, Değir-, Geç-, Kert-, Sağ-, Seğ-, Şiş-, Yay-, Yaz-)

- **–cak, -cek :**

Genellikle –n ekiyle genişletilmiş sıfat gövdelerine gelerek yer adı yapar. İşlek değildir.

(Bulun-, Bürün-, Çevir-, İlin-)

- **–ca, -ce :**

⁵ Ercilasun, A. Bican, “-maç, -meç eki üzerine” **TDED XXI**, 1973, s.83-88
Özdemir, Emin, “-maç, -meç eki” **TD XXIV**, 1971, s.382-383

Genellikle dönüşlü fiil tabanlarına eklenerek yer adı yapar. İşlek değildir.

(Eğlen-)

- **-a, -e :**

Kelimeye yer ve yöre kavramları katarak yer adı yapar.

(Doğ-, Göç-, Güd-, Kes-, Sap-)

- **-ağan, -eğen :**

Kelimeye sıklık, huy, tabiat kavramları katarak yer adı yapar. İşlek değildir.

(Art-, Dır-, İşle-, Kay-, Yat-)

- **-dı, -di, -du, -dü; -tı, -ti,, -tu, -tü :**

Renk bildiren kelimelerde -ar, -er ekiyle genişletilmiş gövdelerden sonra gelerek yer adları yapar. İşlek değildir.

(Ağar-, Yeşer-)

- **-ıntı, -inti, -untu, -üntü :**

Dönüşlü çatı eki -n ile fiilden isim yapan -ti ekinden oluşmuştur. İşlek değildir.

(Böl-, Boğ-, Gez-, Kır-)

- **-van, -ven :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Yay-)

- **-t; -it, it, -ut, -üt :**

Yer adı yapmada işlek değildir.

(Geç-, Kavş-, Kır-, Kork-, Koş-, Taşı-)

iv. Fiilden fiil yapma ekleri:

- **-ma, -me :**

Kelimeye olumsuzluk anlamı vererek yer adları yapar. İşlek değildir.

(Duy-(dik))

- **-n; -ın, -in, -un, -ün :**

Dönüslü çatılı yer adları yapar.

(Beze-(-Di), Bula-(-dı), Bürü-(-dü), Gör-(-dü), Ilı-(-cak), Öv-(-cek), Sev-(-di))

- **-ş; -ış, -iş, -uş, -üş :**

İşteş çatılı yer adı yapar.

(Ağla-(-an), Tanı-(ık), Bit-(-ik))

- **r; -ır, -ir, -ur, -ür :**

Ettirgen çatılı yer adları yapar.

(Bit-(-en), Eğ-(-mez), Yit-(-an))

- **-dır, -dir, -dur, -dür; -tır, -tir, -tur, -tür :**

Ettirgen çatık yer adları yapar.

(Avun-(-uk), Don-(-ma), Don-(-ma), Sap-(an), Sın-(an), Yağ-(-an), Yıl-(-an))

- **-ıl, -il, -ul, -ül :**

Edilgen çatılı yer adları yapar.

(Dağ-(-gan), Dur-(-muş), Yan-(-maz), Yık-(-gan))

3. Nahçıvan'da Sentaktik (Söz Dizimsel) Yol İle Oluşan Yer Adları ve Türkiye'deki karşılıkları

3.1. Takısız İsim Tamlaması İle Oluşan Yer Adları

Takısız tamlama ile oluşan toponimler “ad+ad”, “sıfat+ad”,veya “sayı+ad” şeklinde olabilirler.

- **ad+ad şeklinde oluşan Yer Adları :**

Bu tip tamlamalarda ad sığata benzese de onun görevini üstlenmez. Örneğin ; Top zemi, Kum arhaç (Mezre köyü, Ordubat), Taş bent, Kızkale (Çehri köyü, Babek), Taş kale (Kent Şahbuz), Pir dağ, Hazne tepe (Aşağı Kışlak köyü, Şahbuz), Kol arhaç (Nurs köyü, Şahbuz).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Adatepe, Adımova, Ağaçonak, Ağaıpınar, Ağızören, Alanpınar, Alantepe, Alanyurt, Alanyuva, Altınay, Altınbaş, Altınkaya, Altınkum, Altınkürek, Altınoluk, Altınova, Altınsu, Altıntop, Altınyayla, Anakaya, Anayazı, Arıkonak, Arpaören, Arpaseki, Arslantaş, Aslanbulak, Asmakaya, Aygün, Ayranpınar, Aytepe, Babakonak, Babapınar, Başakpınar, Beldeğirmen, Belenalan, Belençal, Belenoluk, Belenören, Belkuyu, Beypınar, Bilekkaya, Boğazyayla, Budakpınar, Bulgurtepe, Burunoba, Çiçekpınar, Çidemalan, Dağkonak, Daltepe, Dedeagaç, Değirmenkaya, Demirbel, Demirgeçit, Demirkaş, Demirkuyu, Demirtepe, Denizyaka, Dilektepe, Dumantepe, Ekintepe, Elmayaka, Gelinpınar, Gölgüney, Göltepe, Gözören, Gümüşdamla, Gümüşkanaan, Gümüşkonak, Gümüşpınar, Günyamaç, Kaşbelen, Kayaören, Kekikpınar, Kışlakonak, Koçpınar, Koyunoba, Kumbaba, Kurttepe, Oğulkaya, Ölçektepe, Özdamar, Parmakkapı, Savaştepe, Tarlaören, Taşbudak, Taşkapı, Topkapı, Uğurtaş, Yayladağ, Yazıbelen, Yıldırımören, Yolören, Yumrukaya, Yurttepe, Yuvapınar)

- **Sıfat+ad şeklinde oluşan Yer Adları :**

Bu tip tamlamalarda sıfat addan önce gelerek onu niteler. Örneğin ; Ak yargan, Sarı tepe (Erefse köyü, Culfa), Delik taş (Üstüğü köyü, Ordubat) Keçel tepe, Uzun yol, Sarı tepe (Cehri köyü, Babek), Kara tepe, Kar taş (Kermeçatak köyü, Babek), Cin dağ (Behrut köyü, Ordubat, Çadır taş (Nüsüs köyü, Ordubat).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

(Acıağaç, Acıkuyu, Acıöz, Acıpınar, Acısu, Acıyurt, Akbaba, Akbelenli, Akboğa, Akboğaz, Akdana, Akdarı, Akdiz, Akgöl, Akkaya, Akkışla, Akkoz, Akova, Aksorguç, Aktutan, Akyarma, Akyolaç, Aydingün, Başbudak, Başdurak, Başkışla, Başovacık, Baştoklu, Batıayracı, Beşbıyık, Beşdeli, Bingöl, Bintaş, Bozaltı, Bozdağ, Bozkaya, Bozön, Bozyiğit, Çakıtdoğan, Çakırkoç, Çakırtarla, Çalkaya, Çatalören, Çatkaya, Dikboğaz, Dikyar, Gökgöz, Gökova, Göktaş, Gürkuyu, Güzeloba, İncetarla, Kabadal, Kabataş, Karaağız, Karabulut, Karadağ, Karadoğan, Karaduraklı, Karageçmiş, Karagök, Karagüney, Karakayalı, Karakılıç, Karakocalı, Karakulak, Karakuz, Karaotlak, Karasu, Karatepe, Karayatak, Karayonca, Kırçal, Kızılalan, Kızılgerek, Kızılgüney, Kızılkapı, Kızılkışlacık, Kızılören, Kızıltoprak, Kızılyurt, Kacadağ, Kacahüyük, Kocakonak, Kocaova, Kocayaka, Kurudil, Kurukaymak, Sağırtaş, Sarıbaba, Sarıbıyık, Sarıçiçek, Sarıdayı, Sarıdüz, Sarıkonak, Sarıot, Sarıova, Sarısu, Sarıyar, Sivritepe, Tekkaya, Tokdemir, Tosuntarla, Ulugeçit, Ulukonak, Yılanağaç, Yılandamlar, Yoğuntaş Yoğuntoprak...

• **Sayı+ad şeklinde oluşan Yer Adları :**

Sayıların ismi tamlaması ile oluşan toponimler de takısız tamlamayla kurulurlar. Bölgede bu yolla oluşan oykonimlere rastlanmaz. Bu tür tamlama hidronim ve mikrotoponimlerin oluşmasında kendini gösteriyor. Örneğin: Kırk bulak (Zeyve köyü, Şerur), Beş bulak, Kırk bulak (Zirnel köyü, Şahbuz), Yüz yargan (Zeyneddin köyü, Babek) Yedi bulak (Nurs köyü, Şahbuz), Goşa tepe (Cehri köyü, Babek), Tek armut (Keçili köyü, Şahbuz).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

altmışevler , altıparmak, beşbıyık, beşdeli,beşevler, bingöl, bintaş, dörtağaç, ikideğirmen, ikitepe, kırkçalı, kırkdönüm, kırkikievler, kırkkısrak, üçbasamak, üçdoğan, yedigöl, yediören, yüzev, yüzör.

- **Tamlayanı zarfla kurulan toponimler:**

Bu tip tamlamalarda zarflar tamladığı kelimeye bağlı olarak hiçbir ek almıyor (158, s.84). Bölgede bu tip tamlamalara aşağıdaki birimleri örnek gösterebiliriz. Gabak (ön) tepe, Orta til, Dip yurt (Yukarı Remeşin köyü, Şahbuz), Yukarı Bulak, Orta bulak, Aşağı bulak (Nurs köyü, Şahbuz).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin farklı şehir ve köylerinde tamlayanı zarf olan urbanonimler de dikkat çekiyor. Örneğin : Aşağı mahalle, Yukarı mahalle, Orta mahalle (Sirap köyü, Babek ; Nurs köyü, Şahbuz; Deste ve Bilev köyleri, Ordubad ; Demirci ve Aralık köyleri, Şerur), O tay mahalle (Keçili köyü, Şahbuz).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Adil Bağirov, tarafından yer yön bildiren sözcükler zarf olarak belirtilmiştir;ancak bu kullanımlar Türkiye Türkçesi'nde sıfat olarak ifade edilmektedir.

Aşağıalınca, Aşağıboğaz, Aşağıçakmak, Aşağıdarılı, Aşağıdiken, Ortaağaç, Ortadurak, Ortayol, Yukarı Mahalle, Aşağı Mahalle, Çukur Mahalle...

3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması Yoluyla Oluşan Yer Adları

Atatürk sokağı, Azatlık meydanı, Elince kalesi, Tebriz yolu, Culfa düzü, Kız kayası, Gelin kayası, Aras Nehri, Batabat gölü, Kent arkı, Arpaçay deryacası, Ağamalı çeşmesi, Şifa bulağı, Kızlar bulağı, Vayhır gölü, Deste gölü, Şangirey kanalı, Ferhat arhı vs.

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

(Ağızsuyu, Anıtyeri, Atyolu, Çatbaşı, Dağeteği, Dağyanı, Demireli, Denizovası, Devedağı, Düğünyardu, Geçitağzı, Gedikbaşı, Gölkaşı, Günboğazı, Günyurdu, İnalanı, Kapanbeleni, Kaşdibi, Kayaagzı, Kayaaltı, Kayaarası, Kayardı, Kuşalanı, Kuşburnu, Kuşlarbeleni, Kuyubaşı, Obrukkaşı, Adabaşı, Oğultaşı, Öreniçi, Özbaşı, Saçayağı, Sağlıksuyu, Suçatağı, Süttaş, Tepearası, Tuzkuyusu, Tuzözü, Tuzbaşı, Türkobası, Uğurdalı, Üyükyaylası, Üzümozü Yağcıoğlu, Yağmurkuyusu, Yazıbozu, Yılangömü, Yiğitbaşı, Yolağzı, Yolaltı, Yunusoğlu, Yurtbaşı, Yurtdağı, Yürekaşı, Yüzbaşı, Yüzükbaşı.

3.3. Birinci Tip İsim Tamlaması İle Oluşan Yer Adları

Birinci tip ad tamlaması yoluyla oluşan toponimler, analitik usül ile oluşan tamlamalar olup, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde geniş yayılmıştır. Bu tamlamalar hiçbir ek almıyor. Kelimeler ancak anlam ilişkisi ile ve birinci kelimenin ikinci kelimeyi tamlaması yolu ile oluşuyor. Toponim ve hidronimlerin oluşmasında birinci tip ad tamlaması önemli rol oynuyor. Çünkü birinci tipin aktifliği, nitelik özelliklerinin en çok onda toplanması ile ilişkilidir. Toponim oluşturmada bu türün çok kullanılmasının nedeni diğerlerine oranla daha kısa, daha anlaşılır ve daha uygun olmakla beraber, Türkologların belirttiği gibi en eski tamlama tipi olmasıdır.

Birinci tip ad tamlamalı toponimlerin unsurları takısız ad tamlaması ve tonlama yolu ile birbirine bağlanıyor. Örneğin : **Oykonimler** ; Oğlankale, Celilkent, Mahmutkent, Kışlak Abbas, Derekent, Salahabad (Şerur), Çalhankale, Goşadize, Tezekent, Cavitabad, Şekerabad, Şık Mahmud (Babek).

Birinci tip ad tamlamalı oykonimlerde tamlayan sözcüğün (I. Taraf) belirtme yolları çoktur. Bu tür tamlamalarda birinci kelime genellikle ad, sıfat ve sayıdan, ikinci kelimesi ise coğrafi unsurların çeşidini bildiren köy, şehir, kasaba, abat, oba, yurt, kale, tepe vs. gibi adlardan oluşuyor. Örneğin : **Kent** sözcüğüyle :Mahmutkent, Celilkent, Derekent, Yenikent, Sovhozkent, Kürdkent, Tezekent (Şerur) Sabirkent (Ordubat), Tezekent (Babek), Yenikent (Şahbuz); **oba** sözcüğüyle: Mahmutoba (Şahbuz); **abat** sözcüğüyle ile : Cavidabat, nezerabat, Aliabat, Şekerabat, Gülşenabat, Salahabat(Şerur); **Kale sözcüğüyle**:Çalhankale, Karakale (Babek), Oğlankale (Şerur); **gâh** sözcüğüyle : Hahegâh (Culfa) ; **dize** sözcüğüyle : Goşadize (Babek), Başdize (Culfa), Aşağı Dize, Yukarı Dize (Şerur) ; **düz** sözcüğüyle : Böyükdüz (Babek) ; **tepe** sözcüğüyle : Kültepe (Babek): **hana** sözcüğüyle : Yamhana (Babek) oluşan oykonimler bu gruptandır.

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Kent sözcüğüyle :Ulukent ,Yenikent, Işıkkent, Ortakent, Ovakent;

oba sözcüğüyle: Çamoba, Kuruoba, Yenioba, Palamutoba;

abat komponenti ile : Eceabat, Hamitabat, Akçaabat ;

Kale sözcüğüyle: Babakale, Kumkale, Çanakkale, Küçükale;

gâh sözcüğüyle : Namazgâh, Maraygâh;

dize sözcüğüyle :Türkiye Türkçesi'nde örneği mevcut değildir.

düz sözcüğüyle: Aladüz, Çamlıdüz, Çiçeklidüz, Sarıdüz;

tepe sözcüğüyle: Adatepe, Aktepe, Akçatepe, Bağtepe, Ballıtepe ,Gediktepe

hane sözcüğüyle:Arslanhane, Bozhane, Kireçhane

- **“ad+ad” birleşmesi :**

Bu tür ad tamlamasının her iki tarafı da addan ibaret olup açık ve kesin anlam bildirir. Tamlamayı oluşturan sözcükler hiçbir ek almadığı için her zaman yalın halde bulunur :Kültepe (Babek), Beyahmet, Hanağa (Culfa), Oğlan kale, Salahabad, Celilkent, Mahmutkent (Şerur).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Gültepe, Arpaçiftlik, Baldere, Hasankadı, Mollakent, Oğuzkent...

- **“Sıfat+ad” birleşmesi:**

Birinci kelimesi basit sıfat, ikinci kelimesi ad olan oykonimler şunlardır: Karakale, Yenyol (Babek), Karababa, Yenikent, Karaboya (Şahbuz), Göydere (Culfa), Karabağlar, Karaburç (Şerur).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır: Çukurtaş,Çukuryayla, Düzağıl, Eğriçay, Eğridere, Gedikpınar, Karakale...

- **“Sayı+İsim” Şeklinde Kurulan Tamlamalar:**

Birinci kelimesi sayı, ikinci kelimesi adla ifade edilen oykonimlere Nahçıvan arazisinde rastlanmamaktadır. Bu tür tamlama, oronimler de görünür. **Oronimler :** Beş dere (Kalköyü, Culfa), Üçtepe (Aşağı Taşark köyü, Şerur), Altı hektar (Dervişler köyü, Şerur) Yüzdört dere (Mezre köyü, Ordubat), Yüz Yarğan (Zeynettin köyü, Babek), Goşa kaya (Aşağı Kışlak köyü, Şahbuz), Tenha taş (Havuş köyü, Şerur).

Türkiye Türkçesi’ndeki örnekleri şunlardır:

Altıpınar, Altısöğüt, Beşağaç, Beşdere, Binatlı, Binbaşak, Bingül, Dokuzagaç, Dokuzçam, Dokuzçavuş, Dokuzçeltik, Dokuzdal, Dörtağaç, Dörtbölük, Dörtdeğirmen, Kırkağıl, Kırkarmut, Kırkat, Kırkbaş, Kırkulak, Kırkçalı, Kırkdeğirmen...

- **“Zarf+ad”Şeklinde Kurulan Tamlamalar:**

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde birinci kelimesi yer zarfı, ikinci kelimesi yapım eki almış ve birleşik adlardan oluşmuş oykonimler aşağıdaki birimlerde kendini gösteriyor. Aşağı Aza, Yukarı Aza (Ordubat), Aşağı Daşark, Yukarı Daşark, Aşağı Yayı, Yukarı Yayı (Şerur), Aşağı Uzunoba, Yukarı Uzunoba, Aşağı Buzgov, Yukarı Buzgov (Babek), Aşağı Kışlak, Yukarı Kışlak (Şahbuz).

Türkiye Türkçesi’ndeki örnekleri şunlardır:

Aşağı Ada, Aşağı Abana, Aşağı Batal, Aşağı Çulha, Aşağı Beyhacıahmetler, Aşağı Piribeyli, Aşağı Tefen, Aşağı Yuva, Yukarı Ayva, Yukarı Alagöz, Yukarı Dere, Yukarı Çamözü...

3.4. İkinci Tip İsim Tamlaması İle Oluşan Yer Adları

İkinci tip ad tamlaması yoluyla oluşan toponimler sentaktik yolla oluşuyor ve birinci kelime hiçbir ek almıyor. İkinci kelimesi ise coğrafi unsurun türünü bildiren terimlerin ünlü ve ünsüz bitimine bağlı olarak -ı, -i, -u, -ü (ünsüzle bitenlerde) -sı, -si, -su, -sü (ünlü ile bitenlerde) iyelik eki alıyor. T. Ahmedov : “ Bu tamlama ile oluşan oykonimin birinci kelimesi görünürde yalın halde olsa da aslında belirtisiz iyelik durumunda kullanılır”

- **İkinci tip ad tamlamalı yer adlarının her iki kelimesi de basit adla oluşturulan toponimler:**

Kervan yolu (Zirnel köyü, Şahbuz), Cunun kayası (Beneniyer köyü, Culfa), Gala yeri (Ordubat) El dağı (Ahura köyü, Şerur), Erdağı (Tenenem köyü, Şerur), Mekkez dağı

Payız köyü, Babek), Küçe daşı (Milah köyü, Culfa), Mal daşı (Saltak köyü, Culfa), Karayazı düzü (Sirab köyü, Babek) Yol deresi (Behrud köyü, Ordubat)
Urbanonimler: Çay mahallesi (Dize köyü, Culfa), Hıdır meydanı (Yaycı köyü, Culfa) Şor mahallesi (İbadulla köyü, Şerur).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Armutdüzü, Ardıçbeli, Bağlarbaşı, Boğabağı, Çeşmebaşı, Dağdevi, Dağdibi, Gölbaşı, Güzyurdu, Kızkayası, Kuloğlu, Subaşı, Tekederesi, Veziroğlu, Zeytunağı...

- **İkinci tür ad tamlamalı yer adlarının birinci kelimesi yapım eki ikinci kelimesi ise basit adla oluşturulan urbanonimler:**

Karamalık mahallesi (Kent Şahbuz), Kabristanlık mahallesi (Nüsnüs köyü, Ordubat) Güller mahallesi (İbadulla köyü, Şerur), **Oronimler** : Üzümlük bağı (Yaycı köyü, Culfa) Muğancık yeri (Havuş köyü, Serur), Pineçi deresi (Gal köyü, Culfa, Tepelik yurdu (Aşağı Kışlak köyü, Şahbuz).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Düzlük mahallesi, Kumluk mahallesi, Çamurluk mahallesi, Koyunlu mahallesi, Develi mahallesi, Deveciler mahallesi, Avcılar mahallesi, Çamlıca mahallesi, Vişnelik mahallesi...

- **Tamlamanın birinci kelimesi –lar, -ler çoğul eki almış adlarla ifade edilir, bu Urbanonimler:**

Assorular mahallesi, Çıyrakçılar mahallesi (Havuş köyü, Şerur), Kurtlar mahallesi (Nahçıvan şehri ; Şehriyar köyü, Şerur; Teyvaz köyü, Culfa), Develiler mahallesi (Ahamet köyü, Şerur), Sarvanlar mahallesi (Nahçıvan şehri), Hacılar mahallesi (İbadulla köyü, Şerur). **Oronimler** : Kozalar deresi, Ağıllar sahası (Karabağlar köyü, Şerur), Gızıllar yurdu (Dize köyü, Şerur) Karabağlar yurdu, Kürdler yurdu (Biçenek köyü, Şahbuz). **Hidronimler** : Kızlar bulağı (Nahçıvan şehri), Bostanlar kehrizi (Karabağlar köyü, Şerur), Mirzalılar kehrizi (Hok köyü, Şerur), Şamlar arkı (Karababa köyü, Şahbuz), Işıklar arkı (Payız köyü, Babek).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Avcılar mahallesi, Deveciler mahallesi, Dağlılar mahallesi, Demirciler mahallesi...

- **Tamlamanın birinci kelimesi birleşik adlarla ifade edilir, bu Oykonimler:**

Arabyengice köyü (Şerur), Kültepe köyü (Babek), Leketağ köyü, Hoşkesin köyü (Culfa), Mahmudoba köyü (Şahbuz). **Urbanonimler** : Pirgemiş mahallesi (Nahçıvan şehri, Aralık köyü, Şerur), Gumgale mahallesi (Nehrem köyü, Babek) Pireyvaz mahallesi, Serşehir mahallesi (Ordubad şehri), Meşenebi mahallesi (Demirci köyü, Şerur) **Oronimler** : Garaoğul tepe dağı, Derbent yurdu (Şerur), Arısu dağı, Deve boynu dağı, Şihyurdu dağı, Benddibi dağı (Ordubad), Şahtahtı kayası (Hanağa köyü, Culfa), Çadırtaş eteği (Nurs köyü, Şahbuz). **Dromonimler** : Arpaçay köprüsü, Şahtahtı köprüsü, Hanağa Köprüsü, Arabyengice köprüsü(Şerur), Hoşkeşin köprüsü, Sultanbud köprüsü (Culfa), Venendçay köprüsü, Düylünçay köprüsü, Genzeçay köprüsü, (Ordubad) İşgesu köprüsü, Küküçay köprüsü (Şahbuz)

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Ağabey köyü, Arapuşağı köyü, Aslandede köyü, Bacıoğlu yaylası, Dalkılıç köyü, Hasan Ali Uşağı, Yolüstü mahallesi, Çukuraltı mahallesi, Babaeski Köprüsü, Beylerhan Köprüsü, Halı pazarı Köprüsü, Boğaziçi Köprüsü , Devegeçidi Köprüsü...

- **Tamlamanın birinci kelimesi şahıs adları ikinci kelimesi coğrafi unsurun adını bildirir.**

Oykonimler : Şehit Memmed köyü, Salahabad köyü (Şerur), Nazarabat köyü, Şıhmahmut köyü, Aliabad köyü (Babek), Nesirvaz köyü, Kelenter Dize köyü (Ordubad), Beyahmet köyü (Culfa). **Oronimler** : Babek kalesi (Bilev köyü, Ordubad), Camal kalesi (Keçili köyü, Şahbuz), Nergiz otağı (Bist köyü, Ordubad), Eyvazhan dağı (Gümüşlü köyü, Şerur), Nebi Sengeri (siper) (Tivi köyü, Ordubad), Ahmet kayası (Keçili köyü, Şahbuz) İsmail taşı (Vayhırköyü, Babek), Leyli yurdu, Elmerdan kayası, Kurban tepesi, Mirze çukuru (Kermeçatak köyü, Babek), Kız kalesi, Oğlan kalesi (Dize köyü, Şerur), Hatın deresi (Bist köyü, Ordubad).

Dromonimler : Alcafer geçidi (Kırna köyü, Culfa), Timur yolu (Nurs köyü, Şahbuz), Şah Abbas köprüsü (Ordubad ve Şahbuz illeri).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Uzunhasan köyü, Hüseyinbey obası, Hacıali obası, Mahmutalan düzü, Hasan Hamza harabesi, Hasan ölüsü, İlyas oğlu çiftliği, Mehmed Kahya kışlası, Ömeroğlu, Ömeruyağı, Atatürk köprüsü, II.Bayezid Köprüsü...

- **Tamlamanın birinci kelimesi etnonimlerle ifade edilir:**

Örneğin : Zengezur silsilesi (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti), Rus düzü, Kürdler yurdu (Biçenek köyü, Şahbuz) Kengerli düzü, Şerur düzü (Şerur), Cin deresi (Yaycı köyü, Culfa), Kurtlar mahallesi, Gomayıl mahallesi, Çığatay mahallesi (Nahçıvan şehri), Beydili mahallesi (Karabağlar köyü, Şerur).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Badilli köyü, Beydili köyü, Bedilli köyü, Oğuz eli, Oğuz yolu, Alhan köyü, Alhan uşağı köyü

Çoban(beyi, +çeşmesi, +dağı, +damı, +dede, +dere,+divanı, +durağı, +düzü, +kaya, +kazanı, +köy, +lar, +lı, +oba,+ören, +özü,+pınarı, +saray, +suyu, +taşı, +tepe, +uşağı, +yatak,+yıldızı

Kengerli mahallesi, Kurtlar mahallesi, Kamışlı mahallesi, Karacaviran mahallesi, İğdir mahallesi, Karabulak mahallesi, Kırkbulak mahallesi

- **Tamlamanın birinci kelimesi hayvan ve kuş adlarıyla ifade edilir:**

Ayı deresi (Şahbuz, Şerur ve Ordubat illeri), Garanguş (Kırlangıç) tepesi, Guş daşı (Bist köyü, Ordubat), Eşek meydanı (Gazancı köyü, Culfa), Eşek güneyi (Behrud köyü, Ordubat), Keçi kalesi (Üstüğü ve Mezre köyleri, Ordubat), Yılандаğ kalesi (Culfa), Domuz kalesi (Sirab köyü, Babek), Keçi kalesi, Kuzu taşı (Keçili köyü, Şahbuz), Guş gayası (Kent Şahbuz), Keklik kayası (Hanaağa köyü, Culfa) Mal taşı (Saltak köyü, Culfa), Keçi kayası (Gal köyü, Culfa), Keçi kahası (mağarası), (Nüsnüs köyü, Ordubat), Deve düzü (Aliabad köyü, Babek), Camış arhacı (yatağı) (Milak köyü, Culfa), Peleng (kaplan) kayası, Tilki deresi (Karabağlar köyü, Şerur), Dev mağarası (Bist köyü, Ordubat).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Aslankaşı, Aslanoğlu, Aslanyurdu, Atalanı, Atbağı, Atbaşı, Atyolu, Balıkderesi, Balıksırtı, Camuzağılı, Camuzkışlası, Çakalkuyusu, Danabaşı, Danacıobası, Domuzağı, Geyikgölü, Geyikkırı, Geyikpınarı, Geyiksuyu, Keçiağılı, Keçideresi, Keçi Kalesi, Keçikayası, Keklikdüzü, Keklikkayası, Keklikpınarı, Keklikoğlu, Kuşağılı, Kuşbaşı, Kuşbayırı, Kuşbeyi, Kuşgediği, Kuşkuyusu, Kuşoğlu, Kuşovası, Kuşsırtı, Kuşyatağı, Kuşyolu, Koyunardı, Koyuneli, Koyunyurdu, Koyungölü, Koyunoğlu, Koyunpınarı, Koyunuşağı, Koyunyeri, Koyunyurdu, Kurtağılı, Kurtbağı, Kurtini, Kurtpınarı, Kurtsuyu, Kurtuşağı, Kurtyeri, Kuşaçması, Kuşağacı, Kuşalanı, Kuşbayırı, Kuşburnu, Kuşçimeni, Kuşdağı, Kuşdalı, Kuşkayası, Kuşkonağı, Kuşlarbeleni, Kuştaşı, Kuzuini, Kuzupınarı, Kuzuyatağı, Sığırcayı, Sığırkuyruğu, Şahinderesi, Tekebaşı, Ekederesi, Tekekıranı, Tekelioğlu, Tekeoğlu, Teketaşı

- **Tamlamanın birinci kelimesi ağaç, bitki ve meyve adlarıyla ifade edilir:**

Menekşe deresi (Hanağa köyü, Culfa), Düyü (pirinç) tepesi (Kızılca köyü, Culfa), Mövüz tepesi (Camaldın köyü, Culfa), Yalgızağaç dağı (Nüsnüş köyü, Culfa), Arpa yurdu (Biçenek köyü, Şahbuz), Arpa deresi (Ordubad) Çiriş dağı (Behrud köyü, Ordubat).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Ağaçeli, Ardıçbeli, Ardıçdibi, Ardıçönü, Armutalanı, Armutçukuru, Armutdüzü, Armutkaşı, Başakpınarı, Bademalanı, Cevizağacı, Cevizdibi, Cevizdüzü, Cevizpınarı, Cevizyatağı, Çamaltı, Çamarası, Çamiçi, Çeltikderesi, Çeltiksuyu, Çeltikyolu, Çınaraltı, Çınarardı, Çınarbaşı, Çiçekalanı, Çiçekdağı, Darıçukuru, Darıovası, Duttılı, Elmabağı, Elmayakası, Erikbağı, Gülburnu, Gürgenpınarı, İncirgediği, Kavakalanı, Kirazlıyaylası, Meşeici, Meşepınarı, Söğütyaylası, Zeytinalanı, Zeytinbağı, Zeytinburnu.

- **Tamlamanın birinci kelimesi rütbe, dini unvan, vazife vs. belirtir.**

Örneğin ; Şah Abbas Kervansarayı (Camaldın köyü, Culfa), Han diki (Nahçıvan Şehri), Şah yurdu (Yukarı Ramaşın köyü, Şahbuz), Han bulağı (Tenenem köyü, Şerur), Şahlık arkı (Zeyve köyü, Şerur).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Şah Velet dağları, Şah Velet deresi , Şah Melek tepesi, Han yeri, Han tepesi, Han obası, Han düzü, Paşacayı, Paşayeri, Paşalimanı, Paşaçiftliği, Paşakonağı, Paşaormanı, Paşamezrası, Paşadüzü, Paşayaylası, Sultançayırı, Sultandede tepesi, Sultandağı, Sultanpınarı, Sultanuşağı, Sultan Selim dağı, Veziroğlu, Vezirköprü, Veziralanı, Onbaşı tepesi, Binbaşoğlu, Yüzbaşızıyareti, tepesi, Hocaoğlu, Hoca Hasan Yaylası

- **Tamlamanın birinci kelimesi yansıma kelimelerden oluşur:**

Şırşır deresi (Gal köyü, Culfa), Şırşır bulağı (Demirci köyü, Şerur)

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Cakcak, Cıpcıp, Çatçat, Çırçır, Gürgür, Pırpır, Şakşak

Arazide mevcut olan ikinci tip ad tamlamalı toponimlerin dil özelliklerinden biri de tamlamanın birinci tarafının birinci tip ad tamlaması ile ifade olunmasıdır. Bu duruma onomastik alanında geniş olarak rastlanmaktadır.

Örneğin : Çürük kemer tepesi (Kırna köyü, Culfa), Güllü yurt biçeneği (Çayırı) (Milah köyü, Culfa), Karayurt arkacı (Nüsnüs köyü, Ordubat), Kara güney çayırı, Göydağ eteği (Teyvaz köyü, Culfa), Üç kardeş kayası (Zeyve köyü, Şerur), Deli Ahmet mağarası, Üç Kelle geçidi, Saru bulak yaylası, Gılınç daş geçidi (Derekend, Şerur), Uzun burcud kalesi (Hanlıklar köyü, Şerur), Karakaya arkacı, Büyük dere arkacı (Üstüğü köyü Ordubat), Çukur demi dağı (Behrud köyü, Ordubat).

Türkiye Türkçesi'nde tamlayanı sıfat tamlaması olan belirtisiz ad tamlaması şeklinde ifade edilen bu tamlama çeşidiyle oluşturulan yer adlarının örnekleri şunlardır:

Karaağaç kuyusu, karacaören yaylası, karadede oğlu, Akyokuş kavağı, Akçaçalı uşağı, alaçam deresi, karaağaç alanı, karaağaç kuyusu, karaali kaçağı, Karaçay göleti, Karaçoban pınarı, karahüyük avşarı, yenibağarası, kırkkuyular tepesi

3.5. Üçüncü Tip İsim Tamlaması İle Oluşan Toponimler

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde mevcut olan söz dizimi özellikli yapılardan biri de üçüncü tip ad tamlamalı toponimlerdir. Bu tür toponimlerin birinci kelimesi tamlayan eki, ikinci kelimesi ise iyelik eki alarak onomastik birim oluşturuyor. Örneğin : Taşarkın altı (Karabağlar köyü, Şerur), Ahmetbeyin yurdu (Biçenek köyü, Şahbuz), Şalgamın zağası (ini)

(Havuş köyü, Şerur), Koroğlunun zağası (Günnüt köyü, Şerur), Cacıklının bulağı, Kubatın bulağı, Şahmerdanın bulağı, Meşedi Camalın bulağı (Nurs köyü, Şahbuz), Zabirin çeşmesi (Teyvaz köyü, Culfa), Bebirin gölü (Karabağlar köyü, Şerur).

Nahçıvan coğrafyasında üçüncü tip ad tamlaması şeklinde hiçbir oykonim yoktur. Bu konudan bahseden S. Mollozade : “ Üçüncü tip ad tamlaması ile ancak oronimler ve en küçük coğrafi unsur adları oluşur.” Örneğin :Kattaların yeri (Kerimbeyli köyü, Şerur), Leyla'nın düzü (Keçili köyü, Şahbuz), Haydarın zağası (ini), Ümügülümün deresi (Havuş köyü, Şerur), Portdanın deresi (Nurs köyü, Şahbuz), Tovuzun çimenliği (Milak köyü, Culfa), Cihangirin bulağı, Namazın bulağı (Karabağlar köyü, Şerur) ,Saranın bulağı (Kazancı köyü, Culfa).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Bu tip ad tamlamalarıyla Nahçıvan yer adlarında olduğu gibi sadece oronimler ve en küçük coğrafi unsur adları oluşturulmuştur.Türkiye Türkçesi'nde belirtili ad tamlaması olarak ifade ettiğimiz bu tip tamlamalarla oluşturulan yer adları oldukça sınırlıdır:

İmanın düzü, İskenderin düzü, hatıpların yaylası, Osmanın yaylası, Sofunun çiftliği, Türkmenin pınarı, Bekirin pınarı, Polatın deresi,Yemişenin deresi,Sersemin deresi,Çatağın deresi, Üzümlüğün deresi.

Üçüncü tip ad tamlaması yoluyla oluşan toponimlerin, tamlayan kısmı birinci tip ad tamlaması şeklinde de olur. Örneğin: Akdüzün arhacı (hayvan yatağı) (Kolanı köyü, Şahbuz), Şah bulağın deresi, Balaca kişinin arhacı, Kara İbrahimin arhacı (Nurs köyü, Şahbuz), Taze suyun düzü (Tenenem köyü, Şerur).

Türkiye Türkçesi'ndeki örnekleri şunlardır:

Türkiye Türkçesi'nde tamlayanı sıfat tamlaması olan belirtili ad tamlaması şeklinde ifade edilen bu tamlama çeşidiyle oluşturulan yer adlarının ancak birkaç örneği vardır:

Babadağın Pınarı, Delimehmedin Pınarı, Yukarıyatağın Deresi, Tuzlusuyun Deresi.

SONUÇ

“Nahçıvan Yer Adlarının Türkiye’deki Yer Adlarıyla Dil Özellikleri Açısından Karşılaştırılması” adlı çalışmayla aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Yer adlarıyla ilgili yapılan çalışmalar bu adlandırmaların rastlantısal olmadığını, yer adı verilmesinde o yerin tarihî, coğrafi, sosyal özellikleri başta olmak üzere çeşitli ortak eğilimlerin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır: Boy adlarına bağlı adlandırmalar: (Eymür, Yazır, Karkın, Alanyundlu...), Bir şahsa veya oymağa bağlı insan gruplarının belirten adlandırmalar: (Arıklar, Kara Hamzalı...) Coğrafi konumla ilgili adlandırmalar: (Kayabaşı, Seki...) Toprağın özellikleriyle ilgili adlandırmalar: (Kızıl Kaya, Taşlık, Çorak...), Tabiatın renkleriyle ilgili adlandırmalar : (Sarıkır, Akkaya, Alaçayır...), Meslek adları ile oluşan adlandırmalar: (Kazancı, Kovancı, Okçulu...) Dinle ilgili adlandırmalar: (Sarışeyh, Mollaköy, Sofular...) Yerin ve çevresinin bitki örtüsünü, ürettiği ürünleri belirleyen adlandırmalar: (Fındıklı, Bademli, Ardıçlı...) Yerin ve çevrenin hayvanlarını belirleyen adlandırmalar (Alabalık, Sığırlı, Tavşancıl...) Çevredeki yapılara ilişkin adlandırmalar: (Hisarcık, Mescitli, Küçükkale...)

2.Yer adları milletlerin var oluşunu belgelendiren, onları nesiller boyu yaşatan milletlerin dününü bugüne taşıyabilen, bir milletin tarihinin başlangıcını, hangi süreçlerden geçtiğini, kimlerle etkileşim içinde olduğunu ve çeşitli dil özelliklerini ortaya koyan çok önemli belge niteliği taşıyan kaynaklardır.

Türk yer adlarının en önemli özelliklerinden biri de bu adların verilmesinin Türk kültüründe bir gelenek halinde karşımıza çıkmasıdır. Bu alandaki araştırmalar derinleştirebilirse eğer, Türk yer adları bütün Türk dünyasını birleştirici ve bütünleştirici bir disiplin haline gelebilir. Çünkü yapılan çalışmalar bu geleneğin önemli bir bölümünü, yerleşilen yurtlara verilen Türk boy ve kabile adlarının oluşturduğunu göstermiştir. Bu itibarla 24 Oğuz boyundan birçoğunun ismine Türkiye’nin her yerinde rastlanır: Iğdır, Bayındır, Yüreğir, Avşar, Beydili (Badıllı), Çepni (çetmi), Eymir (Eymür) gibi...

3. “Türkiye’de yer adları çalışmalarının başlangıcı Cumhuriyetin ilk yıllarına rastlamaktadır. Bu alandaki ilk çalışma, Prof. Dr. Fuat KÖPRÜLÜ’nün Türk Mecmuasında yazmış olduğu ‘Oğuz Etimolojisine Dair Tarihi Notlar’ adlı makale kabul edilir. İlmî seviyede 1925 yılında Fuad KÖPRÜLÜ’nün yazdığı bir makale ile başlayan yer adbilim çalışmaları, günümüze kadar süregelmiştir; ancak Anadolu’nun yerleşme tarihinin yazılmamış olması ve değiştirilen yer adları meselesi nedeniyle bu çalışmalar henüz istenilen seviye ulaşabilmiş değildir.

4. Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlatılan yer adlarının değiştirilmesi çalışmaları İç işleri Bakanlığının 1940 yılında hazırladığı 8589 sayılı genelge ile resmîleştirilmiştir. Yer Adlarının değiştirilmesi meselesi 1949 yılında çıkarılan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunuyla yasal bir dayanağa kavuşturulmuş ve bu kanun doğrultusunda 1957 yılında “Ad Değiştirme İhtisas Kurulu” oluşturulmuştur. Bu kurul tarafından gerçekleştirilen yer adı değiştirme çalışmalarının ortaya çıkardığı sonuç, 12 binden fazlası köy adı olmak üzere 28 bin kadar yerleşme adının değiştirilmesidir.

Değiştirilen ve kökenleri Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice, Süryanice, Rusça vb, dillere bağlanan yer adlarının yanında Türk boy, soy, oymak, oba, aşiret ve teşekkül adlarından meydana gelen çok yer adı kaybolup gitmiş, yerlerine bazen manasız bazen de tutarsız adlar verilmiştir. Türklük damgasını taşıyan yer adlarının kaybolup gitmesinin önüne geçilebilmesi için tahrir defterleri başta olmak üzere hem arşiv kaynaklarından hareketle hem de saha araştırmalarıyla Türkiye’nin bütün yer adlarının tespit ve tasnifinin yapılarak bu isimlerin tarihî değişikliklerinin belirlenmesi ve bunların da listelenmesi büyük önem taşımaktadır.

5. Yer adlarıyla ilgili yapılan tasnif çalışmaları incelendiğinde farklılıklara rağmen ad verme sırasında yerleşim yerinin durumu, çevrede dikkat çeken herhangi bir yerşekli, bölgenin iklim özellikleri, bitki örtüsü ve üzerinde yaşayan canlılar, yerleşim yerinin çevresindeki yaygın meslekler, orada yaşamış ünlü bir kişinin adını verme gibi eğilimlerin ön planda olduğu görülmektedir.

Yukarıda belirtilen eğilimlerin dışında daha da önemlisi Türklerin köy, kasaba ve çeşitli yerleşim yerlerini, Türk veya Türk ulus ve uruk ile bunlara bağlı boy ve oymak adlarıyla adlandırıp, buralara Türk damgasını vurmuş olmalarıdır.

6. Türk, İnan, Arap ve Moğol kökenli yer adları olarak dört gruba ayrılan Nahçıvan toponimleri arasında Türk kökenli toponimler sayıca en fazla olmaktadır. Nahçıvan'da olduğu gibi Türkiye'de de yabancı dillerden alınmış yer adları (Arapça: Ambar, Bedir, Cebir Mirvan; Farsça: Haman, Şah, Revnak; Moğolca; İlhan köy, Sinci, Uran) bulunsa da bunlar yüzyıllardır Türk yurdu olan bu topraklardaki Türkçe kökenli yer adlarıyla kıyaslanamayacak kadar azdır.

Türkçe kökenli yer adlarının araştırılması unutulmuşların dilimizin söz varlığına yeniden kazandırılması ve bunlarla ilgili Türk Dünya'sında karşılaştırmalı çalışmaların yapılması büyük önem taşımaktadır.

7. Nahçıvan'da oykonim(köy, kasaba vb.) oluşturmada yararlanılan "kent, oba, kışlak, kale, abad, kale, düz" gibi kelime /ekler Türkiye'de de önemli ölçüde kullanılmaktadır: " Mahmudkent, Aşağı uzun oba, Aşağı kışlak, Cavitabad,Oğlankale, Nahçıvan düzü" (Nahçıvan); "Hasankent, Aşağı oba, Aşağı kışla, Hamitabad, Babakale, Saraydüzü" (Türkiye). Nahçıvan'da kullanılan diğer kelime /eklerden -var: "Didivar, Hacıvar"(2), -hane:"Yamhane"(1), -gâh"Hanegâh"(1) oykonimde mevcutken Türkiye Türkçesi'nde de bu eklerin örnekleri oldukça sınırlıdır.(Alvar, Cayvar, Suvar; Bezirhane, Çilehane, Gümüşhane, Kâğıthane, Kuşhane, Salakhane; Namazgâh.)

Nahçıvan'da oykonim oluşturmada kullanılan ve "köy" anlamı ifade eden "dize" sözcüğünün birçok örneği varken (Şerur ve Culfa'daki "Dize, Babek'teki Necefalı Dize, Kalba Oruç Dize, Goşadize, Ordubad'da Kelender Dize, Goşadize) bu sözcüğe ülkemiz oykonimlerinde rastlanmamaktadır.

8.Oykonimler oluşum yolları bakımında ortak özellikler göstermektedir. Etnonim özellikli oykonimler ortak kullanılmaktadır. Türkiye ve Nahçıvan'da Kengerli boy ismi ile ilişkilendirilen oykonimlerden" Keçili, Karabağlar, Karahanbeyli, Tırkeş, Halhal ve Yurtcu" oykonimleri eş toponim özelliği göstermektedir. Ayrıca Türkiye'de Kengerli boy ismiyle ilgili " Çoban, Beceni, Kağın, Kağındak" gibi oykonimler de bulunmaktadır. " Beydili, Böyükdüz, Eyrek, Helec, Kazancı, Karahasanlı, Karaçuk, Karhun, Oğuzdaşı" oykonimleri Oğuz boy ismine bağlı olarak ortak kullanılan oykonimlerdir. "Sak"boy ismiyle ilgili oykonimler de her iki ülkede mevcuttur: "Saltag" (Nahçıvan); "Alhan, Çinçavat" (Türkiye).

Şahıs isimleriyle Oluşan Oykonomimler: “İbadulla köyü, Memmed Sabir, Aliabat, Celilkent, Mahmutoba, Hamzalı, Babekî, Şehid Memmed.” (Nahçıvan); “Hamdi köy, Ali Kanber, Mahmutabat, Hasankent, Mehmetobası, Turgutlu, Dervişî, Turgut-Eli”(Türkiye)

Nahçıvan'daki su adlarıyla ilgili “ Aşağı Taşark ve Yukarı Taşark, Sirab.” Oykonomileri bulunurken Türkiye’de arazinin genişliği ve su kaynaklarının çeşitliliği nedeniyle bu tip oykonomilere daha fazla rastlanmaktadır: “Arpaderesi, Balıklısu , Dereyüzü, Altıpınar,Aşağı Irmaklar, Karaçay, Karadere, Kayapınar, Kızılırmak”

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti hayvan çeşitliliği yönünden zengin olsa da, burada hayvan adlarıyla oluşturulan oykonomilere rastlanmıyor; ancak Türkiye’de hayvan adlarıyla oluşturulan oykonomiler geniş yer tutar. Bunlar arasında da önemli bir bölümü koç, koyun ve keçi adı teşkil etmektedir. Bu oykonomilerin hayvancılıkla ilgili adları ifade etmesinin yanında çoğunlukla mensup olunan aşiretle ilgili olduğu görülmektedir.

Nahçıvan ahalisi yaşam, yurt, yer adlarını adlandırılırken bölgenin bitki örtüsüne de dikkat etmiştir. Bundan ötürü de Nahçıvan’ın onomastik sisteminde fitotoponim özellikli coğrafi adlar meydana çıkmıştır. Ancak bu tür adlar, oykonomilerde kendini çok gösterememiştir. Bölgede fitotoponim özellikli oykonom sadece Badamlı (bademli) ismidir.

Badamlı (Bademli) Şahbuz ilinde köy ismidir. Bu da badem bitki ismine –li yapım ekinin eklenmesi ile oluşturulmuştur. Anlamı “bademli yer, çok badem yetiştirilen yer” demektir.

Türkiye ise bitki adlarıyla oluşturulan oykonomiler açısından hayli zengindir:

“Ağaçören, Başağaç, Cevizdere, Çamçukur, Dutlu, Gülaçan, İncirci, Kızılcağaç, Kızılcaelma, Meşebaşı, Soğanlı...”

Tavsir Özellikli Oykonomimler: Herhangi bir yaşayış yerinin dış görünüş olarak dikkat çeken özelliğine göre adlandırılması tasvir özellikli oykonomileri ortaya çıkarmıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine de tasvir özellikli oykonom “Karakale” adında kullanılmaktadır.

Türkiyede tasvir özellikli oykonomilerin zenginliği ve çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu yer adları renk bildiren kelimeler, yerleşilen yerin arazi özelliği,

güneş alıp almadığı, etrafındaki dağlara ve sulara göre konumu, yakınındaki suyun özellikleri, bazı şeylerle ilgili zenginlik yön, mesafe, şekil ve sayı bildiren özellikleri ifade eden kelimelerden oluşmaktadır.

9. Nahçıvan ve Türkiye'deki il merkezi adlarından (horonim) “Ordubad” ve “ordu”adları eş toponim özelliği gösterirken “Nahçıvan” ve “Şırnak”adlandırmalarının da aynı özellikten kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca Nahçıvan'daki şehir adlarının oluşumunda Türk kavim ve kişi adlarının etkili olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'de de aynı özelliği taşıyan şehir adları (Aydın, Balıkesir, Çorum, Denizli, Hakkari, Iğdır, Isparta, Kars, Kocaeli, Mersin, Muğla, Yalova, Yozgat) görülmektedir. Her iki ülkedeki şehir adları bu topraklardaki yerleşme tarihinin M.Ö. asırlara incek kadar eski olduğunu ve Türk kimliğinin, Türk kültürünün tapu senetlerinin geçmişten günümüze taşındığını gösterir niteliktedir.

10. Urbanonimlerin (mahalle, sokak adları) Nahçıvan urbanonimlerinin gösterdiği özelliklere göre tasnif edilebildiği (antroponim (şahıs adı) özellikli urbanonimler, etnonimler (boy, kabile, millet adları) ile ilgili ortaya çıkan urbanonimler, hidronimlere (su adları) bağlı olarak oluşan urbanonimler, fitonim (bitki) özellikli urbanonimler, çeşitli dini itikat ve tarikatlara bağlı olarak ortaya çıkan urbanonimler, meslek adlarına bağlı oluşturulan urbanonimler, arazide bulunduğu konuma göre oluşan urbanonimler, bulunduğu arazinin toprak katmanlarına ve toprak yapısına göre verilen İsimler, urbanonimin özellik ve şekline göre verilen adlar, nüfusun artışı ile ilgili oluşan urbanonimler) ve bire bir aynı olan urbanonimlerin de kullanıldığı saptanmıştır: Urbanonimlerden antroponim özellikli “Alihanlı, Mahmut Ağa, Hacı Recep, Emirhan”; etnonim özellikli “Alhanlı, Kengerli, Kurdlar”; hidronim özellikli “çay, göl yeri”; fitonim özellikli “Karaağaç, Güllük, Söğütlü”; meslek adlarıyla ilgili “Tabakhane, Dellek, Demirciler...”vb. adlar eş toponim özelliği göstermektedir.

11. Oronimlerin (dağ, yayla, ova, tepe, akarsu vb.) adlandırma yönteminde aynı yollara başvurulduğu, (katmanlarının rengine ve içeriğine göre oluşan oronimler, görünüşü, benzerliği ve şekline göre oluşan oronimler, oykonimlere(köy, kasaba, şehir vb. yaşam alanları) bağlı ortaya çıkan oronimler, fitonimlere (bitki adları) bağlı ortaya çıkan oronimler, zoonimlere (hayvan adları) bağlı olarak meydana gelen oronimler, sayı adlarıyla oluşturulan oronimler, belirli bir olaya bağlı ortaya çıkan oronimler, sanat ve meslek adlarıyla ilgili oluşan oronimler) gerek Türk boylarının

adını taşıyan gerekse de diğer özelliklere göre adlandırılan oronimlerin eş toponim özelliği taşıdığı görülmektedir: “Karataş Dağı, Ak Dere, Veli Dağ, Kengerli Düzü, Düyü Tepesi, Nohutlu Dağ” (Nahçıvan); Karataş Tepesi, Ak dere, Ali Dağı, Kenger Dağı, Arpa Tepesi, Nohutlu Tepe” (Türkiye)

12.Nahçıvan’daki dromonimleri ulaşım yolları, köprü adları oluşturmaktadır. Köprülerin büyük bir kısmı kara yollarının geçtiği akarsular, kanallar üzerine yapılmış ve her bir köprüye onu yaptıran şahsın, ait olduğu köyün, yapıldığı akarsuyun, kanalın adı, bulunduğu arazinin yer şekli, köprünün şekli, büyük ve küçüklüğüne göre adlar verilmiştir.Bu nedenle bölgede anlam bakımından farklı özellikler taşıyan köprü adları oluşmuştur. Aynı özellikler Türkiye için de söz konusudur.Ancak Dromonimlerin (ulaşım yolları, köprü vb.) adlandırma yönteminde ortaklık bulunmasına rağmen aynı adı taşıyan dromonim bulunmamaktadır.

13. Nahçıvan’da tek heceli oykonimler azdır: “Nurs, Bist, Gal ve Hok” Türkiye’de de Nahçıvan’da olduğu gibi tek heceli oykonimler azdır: “Burç, Çan, Dağ, Köşk, Bor, Çal, Çay, Kaş, Mut, Of, Venk...”İki heceli oykonimler: “ Garhun, Gıvrak, Dize, Zeyve, Yurtçu, Keşdaz, Günnüt, Mahta, Püsyen...” (Nahçıvan), “Akçay, Badem, Caro, Çullu, Daban, Efrat, Fadıl, Geçik, Habap, İbe, Kaba, Laçın, Menge” (Türkiye) Nahçıvan arazisinde üç heceli oykonimler sayıca en fazla olmaktadır: “Abratan, Ahamed, Babeki, Gabıllı, Karaburc, Gortçulu, Demirci...” ; “Adacık, Balıklı, Camili, Çakırca, Davdalı, Edene, Fatmacık, Gelevri, Hereke, İseli, Kabaklar, Livanlı, Maçaklı, Nalınlar,Olucak, Özlüce, Pekmezci...”(Türkiye)

Nahçıvan’da olduğu gibi en çok 3 heceden oluşan oykonimler bulunmaktadır. Dört heceli Oykonimler 2 ve 3 heceli oykonimlerin yanında sayıca fazla değildir. Bunlar daha çok iki kelimenin birleşmesiyle oluşurken 5 veya daha fazla heceli oykonimler sınırlı sayıda olup bunlar da Türkçe kökenli olmayan kelimelerin birleşmesinden oluşmuştur: “ Çerçiboğan, Arapyengice...” (Nahçıvan); “ Mağaracık, Emirazizli...” (Türkiye)

14. Nahçıvan’da yer adları oluşturulurken çok kullanılan “-lı, -li, -lu, -lü ; -lar, -ler; -cı, -ci, -cu, -cü; -lık, -lik, -luk, -lük”eklerinin Türkiye’de de oldukça fazla örneği vardır: “Halilli, Dervişler, Üzümcü, Tamaşalık,”(Nahçıvan); “Ağaçlı, Erler, Gözcü, Tamaşalık...”(Türkiye) “-hane ve î” eklerinin ise Nahçıvan’da “Dabakhane Çayı, Babekî” olduğu gibi Türkiye’de “Kâğıthâne, Caferî...” de kullanımı oldukça

sınırlıdır. Bunların dışında Türkiye Türkçesi'nde yer adı oluşturmada kullanılan çok çeşitli ekler bulunmaktadır.

15. Türkiye Türkçesi'nde yer adı oluşturmada Nahçıvan'da olduğu gibi sıfat tamlaması ve ad tamlaması çeşitlerinden yararlanılmaktadır: “Sarı Tepe, Kırk Bulak, Atatürk Sokağı, Mahmudkent, Karakale, Erdağı, Camalın Bulağı...”(Nahçıvan); “Acısu, İki Değirmen, Öreniçi, Mollakent, Karakale, Ardıçbeli, Türkmenin pınarı...” (Türkiye).

Nahçıvan'da “Gabak Tepe, Orta Til, Dip Yurt, Yukarı Bulak...”gibi yer adlarının tamlayanı “zarf” olarak ifade edilirken Türkiye Türkçesi'nde “sıfat” olarak ifade edilmektedir. Bu farklılığın dışında Nahçıvan ve Türkiye'de sözdizimsel yolla yer adı oluşturma şekillerinde ortak eğilimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Nahçıvan ve Türkiye'deki yer adlarını karşılaştırma çalışmaları sonucunda Türk kavim adlarının Nahçıvan ve Türkiye topraklarında yaşadığı sonucu başta olmak üzere adlandırmada bire bir aynı kullanılan yer adlarının varlığı (eş toponim) ve yer adlarıyla ilgili birçok ortak özelliğin bulunduğu, farklılıkların ise oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Nahçıvan ve Türkiye'de ortak Türk kültürünün sonucu olarak adlandırmada aynı gelenekten yararlanıldığı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan, “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar”, **TDAY. Belleten**, Ankara, 1973-1974. , s. 185 – 193.

AKSAN, Doğan, **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)**, Ankara, TDK, Yay. 2007, C: 3.

ALAGÖZ, Cemal Arif, “Türk Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler” , **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., 1984, s.11-20

ARAT, Reşit Rahmeti, **Kutadgu Bilig**, TDK Yay. Ankara 1999.

BANARLI, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, MEB Yay., 2004.

BAYKARA, Tuncer, **Hınıs ve Malazgirt Sancakları Yer Adları (XVI. yüzyıl)**, Ankara, TTK Yay.,1984.

BAŞKAN, Özcan, “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”, **TDAY-Belleten**, Ankara, 1973 – 1974, s. 237-251

CEVİZOĞLU, Hüseyin, **Coğrafyadan Tarihe, Türk Tarihi İçinde Doğu Anadolu**, İstanbul, Türkiye Stratejik Araştırmalar ve Eğitim Merkezi Yay., 1991.

CUNBUR, Müjgan, “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Yer Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1984, s.203-215.

ÇAVUŞ, Mehmet, “Bulgaristan’da Türkçe Yer ve Yerleşim Adları”, **TDA. Yay.** Ankara,1990, s.163-180.

ÇETİNKAYA, Nihat, **Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine)**, İstanbul, TDA. Vakfı Yay.,1996

ÇİĞ, Muazzez İlmiye, “Sumer dili ile Türk dili karşılaştırmaları”
<http://www.mevzuvatan.com/haber/3656-sumer-dili-ile-turk-dili-karsilastirmalari.html> 14.05.2011

DEMİRHAN, Ahmet, **Azerbaycan Toponomiyasındaki Eski Türkçe Kelimeler ve Bunların Araştırılması** ,Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni. Konya, 1995.

EREN, Hasan, " Yer Adlarımızın Dili", **TDAY- Belleten**, 1965, s.155-165.

ERGİN, Muharrem, **Orhun Abideleri**, İstanbul, Boğaziçi Yay, 1999.

ERÖZ, Mehmet, **Türk Kültürü Araştırmaları**, İstanbul, Kutluğ Yay, 1977.

ERÖZ, Mehmet, **Doğu Anadolu'nun Türklüğü**, İstanbul, İrfan Yayınları, 1982.

ERÖZ, Mehmet, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara,1984. s.43-55.

GENÇ, Reşat. **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay. 1997.

GÜNER, İbrahim, Mustafa Ertürk, Türkiye'de İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi** Bahar 2004, S:12. ,s.39-62.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Türkçe Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı" ,**Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, KB Yay, Ankara, 1984, s.243-257.

GÖRGÜNAY KIRZIOĞLU, Neriman "Anadolu ve Azerbaycan'da Dokuma ile İlgili Yer Adları", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, C:31. S:1-2., s.255-260.

GÜLENSOY, Tuncer, "Doğu Anadolu Ağzlarında Görülen Bazı Fonetik ve Morfolojik Özelliklerin Alyayistik Açısından Değerlendirilmesi", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S:71, Nisan 1991., s.109.

GÜLENSOY, Tuncer, "Anadolu'da Moğolca Yer Adları ve Rumeli'deki İzleri", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 1981,C:4.,S:11. , s.126-131.

GÜLENSOY, Tuncer, "Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış", **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, KB. Yay, Ankara, 1984, s.150-155

GÜLENSOY, Tuncer, **Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, Ankara, TDK Yay.,1995

GÜLENSOY, Tuncer, "Türk Dünyasında ve Anadolu'da Ortak Yer Adları",**Erdem Dergisi**, 1996, C:9, S:26., s,25-44.

GÜLENSOY, "Tuncer, Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış", **Folkloristik (Prof.Dr. Dursun Yıldırım Armağanı) Pars Yılı**, ANKARA 1998, s.41-48.

GÜLENSOY Tuncer , Ebulfez KULUYEV, **Nahçıvan Ağzı**, TDK Yay. Ankara 2009

GÜNŞEN, Ahmet, "Kırşehir'in Etnik Yapısı Üzerine Bir Araştırma", **TDAD**. S:82., Şubat 1993, s.98.

- HAYRİ, Başbuğ, “Doğu Anadolu Aşiretleri”, **TDAD S:37**, Ağustos 1985. , s.178-192
- HEY’ET, Cevad, “Türklerinin Tarihinde Renklerin Yeri.” **Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri**, (Ankara 19-21 Mart) 1996., s.56-63
- İBRAHİMOĞLU, Kara, “Azerbaycan’da ve Türkiye’de Eş Toponimler ve Onların Önemli Özellikleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2008., s.238.
- İNAN, Abdülkadir, Tuğ-Bayrak (Sancak), **Türk Kültürü**, S:46, Ankara 1966., s.71-75
- İNAN, Abdülkadir, **Makaleler ve İncelemeler I**. Ankara, TTK. Yay., 1987.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1988.
- KARABORAN, Hilmi, “Türkiye’de Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, KB. Yay, Ankara, 1984. ,s.109.
- KERİMZADE, Ferman, **(Yurd Yeri) Vedinin Yanı Dağlar**, Bakü, Azerbaycan Edebi Bedil Jurnalı,1998 S:9.
- KARAÇETİN, Habip, “Antik Çağda Anadolu da Tarihi Yer Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, KB. Yay, 1984. , s.219- 225.
- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, **Kürtlerin Türklüğü**, İstanbul, Hamle Yay, 1995.
- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, **Kars Tarihi C:I**, İstanbul, Işıl Matbaası, 1953, s.205.
- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, **Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi**, TTK Yay., Ankara, 1993.
- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, “Türk Kültüründe Nevruz”, **Uluslar Arası Bilgi Şöleni** (Ankara 20-22 Mart 1995) , s.69-70.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad, **İslam Ansiklopedisi**, C:I -II, İstanbul, 1967.
- KURAT, A.Nimet, **IV-XVIII. Yüzyılda Karadeniz’in Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara, Murat Kitabevi, 1992.
- KURGUN, Levent, “Organ Adlarından Oluşan Yer Adları”, **Ana Dili**, 2000. , s. 17–26.
- KURGUN, Levent, **Denizli ili Yer Adları**, Doktora Tezi, Pamukkale Üniv. Denizli 2002.
- MAKAS, Zeynelabidin, “Ermenistan’da Adları Değiştirilen Bazı Türk Yerleri Üzerine”, **TDAD**, S:83, Nisan, 1993, s.230-237
- MEMEDOV, Nadir, **Azerbaycan’ın Yer Adları**, Bakü,1993.

- ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, Ankara, TDK Yay. 2009.
- ORCAN, Salih, “Coğrafi Yer Adları Standardizasyonunun Milli ve Milletlerarası Önemi”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, KB. Yay., Ankara, 1984. ,s.55-67
- ÖNDER, Mehmet, **Anadolu Şehir Adları**, Ankara, Defne Yay. 1969.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Ankara, TTK Yay. C:VI., 1978.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi I,II**, Ankara, TTK Yay., Ağustos, 1971.
- ÖZBAŞ, Ömer, “Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar”, **Gaziantep Kültür Derneği Yay. .**, Gaziantep, 1958.
- PORZİG, Walter, **Dil Denen Mucize I. Cilt**, Ankara, KB, Yay. 1985.
- PİLANCI, Hülya “Anadolu’daki Türkçe Yer Adları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Kayseri, 1996.
- SAKAOĞLU Saim, **101 Anadolu Efsanesi**, Ankara, Akçağ Yay. 2003.
- SARAY, Mehmet, **Dünden Bugüne Afganistan**, İstanbul, Boğaziçi Yay, 1981.
- SEYİDOV, Mireli, **Azerbaycan Halkının Soy Kökünü Düşünürken**, Bakü, Yazıcı Neşriyat, 1989.
- SÜMER, Faruk, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerin Rolü**, Ankara, TTK Yay. 1976.
- SÜMER, Faruk, **Oğuzlar**, İstanbul, TDAV, Vakfı Yay.,1992.
- ŞENEL, Mustafa, **Elazığ İli Yer Adları Üzerine Bir İnceleme**, Doktora Tezi, Fırat üni. Elazığ, 2003.,
- TOGAN, A.Zeki Velidi, **Umumî Türk Tarihine Giriş I**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 3.Baskı, 1981.
- TURAN, Ahmet, “Batı Trakya ve Doğu Anadolu’da Köy Adları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, sayı:71. Nisan 1991.
- TÜRKAY, Cevdet, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaâtlar, Tercüman Kaynak eserler Dizisi 1**, İstanbul, Tercüman Yay. 1979.
- TÜRKAY, Cevdet, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre, Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi 1**, Ankara İşaret Yay. 2001

ULUBAY, Ali, Türkiye ve Çevresi Coğrafi Ad Dizini
(<http://www.hgk.msb.gov.tr/index.asp>)17.05.2011.

UĞURLU, Mustafa, “Türkçe Yer Adları: Günlükbaşı”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, 2007, S:10. s.129-137.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin,”Türkiye’de Yer Adı Verme Usulleri”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1984., s.27-29.

YEŞİLYILMAZ, Yavuz, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, KB. Yay., Ankara, 1984., s.67-71

YILDIRIM, Dursun, “Coğrafyadan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi”,

Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, KB. Yay., Ankara, 1984. ,s. 166-171

YİNANÇ, Refet,” 16.Yüzyılda Doğu Anadolu Şehirlerinin Mahalle Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, , KB. Yay., Ankara, 1984., s.225-232

YURTSEVER, Erk, **Tamga**, İstanbul, TDAV. Yay., 1993.

ÖZGEÇMİŞ

- 1981 Kars'ta doğdu.
- 1995 İlköğrenimini Kars Ziya Gökalp İlköğretim Okulunda tamamladı.
- 1998 Ortaöğrenimini Kars Cumhuriyet Lisesi'nde tamamladı.
- 2002 Kafkas Üniversitesi Fen –Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden bölüm birincisi, fakülte üçüncüsü olarak mezun oldu.
- 2002 Kars Cumhuriyet Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak göreve başladı.
- 2007 Fen ve Anadolu Liselerine Öğretmen Seçme Sınavında alanında il birincisi olarak Kars Fen Lisesi'ne atandı.
- 2009 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün,“Yeni Türk Dili” dalında açmış olduğu yüksek lisans programını kazandı.
- 2010 Kocaeli Derince Anadolu Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktadır.